

ENSENYAR I APRENDRE. MESTRES I ESTUDIANTS A LA GIRONA DEL SEGLE XX

Conferències a l'**Arxiu Municipal**

**ENSENYAR I APRENDRE.
MESTRES I ESTUDIANTS A
LA GIRONA DEL SEGLE XX**

Edita: Ajuntament de Girona. Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions (SGDAP)

Hi col·laboren: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, Serveis Territorials de Girona; Universitat de Girona, Departament de Pedagogia.

© *dels textos:* Joan Boadas, Lluís-Esteve Casellas, Anna Gironella, Montserrat Hosta, Rosa Moret, Pere Cornellà, Salomó Marquès, David Pujol, Jordi Feu

© *de les fotografies:*

Pàg. [11]. Ajuntament de Girona. CRDI (Foto Lux), 1921. Orla amb retrats d'alumnes i professors de l'Escola Normal de Mestres corresponent a la promoció de 1917-1921.

Pàg. [53]. Ajuntament de Girona. CRDI (Autor desconegut), 1911 ca. Professorat del Grupo Escolar, amb la presència de Josep Dalmau Carles.

Pàg. [79]. Ajuntament de Girona. CRDI (Valentí Farnoli), 1933. L'escola Ignasi Iglésias, a la muntanya de Montjuïc, durant les obres finals de construcció.

Pàg. [103]. Ajuntament de Girona. CRDI (Narcís Sans), 1960-1970. Grup d'escolars a la Devesa.

Pàg. [131]. Ajuntament de Girona. CRDI (Carles Mitjà), 1985. Rellu de Domènec Fita a la façana del parvulari del col·legi Dalmau Carles Pla.

Pàg. [147]. Ajuntament de Girona. CRDI (Jordi S. Carrera), 2006. Aula del CEIP Joan Bruguera.

© *foto de la portada:* Ajuntament de Girona. CRDI (autor desconegut), retrat escolar de Joan González a l'Escola Salesiana.

Realització: Curbet CG

ISBN: 978-84-8496-151-2

Imprès a Catalunya

Dip. legal: GI-991-2010

**ENSENYAR I APRENDRE.
MESTRES I ESTUDIANTS A
LA GIRONA DEL SEGLE XX**

ÍNDEX

PRÒLEG

Anna Pagans i Gruartmoner..... 8

INTRODUCCIÓ

Salomó Marquès..... 10

FONS DOCUMENTALS PER A L'ESTUDI I LA INVESTIGACIÓ DE L'EDUCACIÓ A GIRONA

Joan Boadas, Lluís-Esteve Casellas, Anna Gironella,
Montserrat Hosta 11

L'EVOLUCIÓ DE L'ENSENYAMENT A LA CIUTAT AL LLARG DEL SEGLE XX. LA CONSOLIDACIÓ DE L'ESCOLA PÚBLICA

Rosa Moret 53

ESCOLA REPUBLICANA EN PAU I EN GUERRA. EL NEN, EL PRIMER CIUTADÀ DE LA REPÚBLICA

Pere Cornellà 79

L'ESCOLA FRANQUISTA. MAESTROS MÁS SANTOS QUE SABIOS. DEPURACIÓ I EXILI

Salomó Marquès..... 103

LA CULTURA MATERIAL DE L'EDUCACIÓ: L'OBRA EDITORIAL DE L'ASSOCIACIÓ PROTECTORA DE L'ENSENYANÇA CATALANA

David Pujol 131

LA RENOVACIÓ PEDAGÒGICA AL LLARG DEL SEGLE XIX I XX DE LES CONVERSES PEDAGÒGIQUES A LES ESCOLES D'ESTIU: LA IL·LUSIÓ PER TRANSFORMAR L'ESCOLA... I LA SOCIETAT

Jordi Feu i Gelis..... 147

PRÒLEG

Em complau de manera especial prologar aquest cinquè llibre que recull les conferències que sota el títol *Ensenyar i aprendre. Mestres i estudiants a la Girona del segle xx*, s'han dut a terme a l'Arxiu Municipal de la nostra ciutat.

Penso que tothom estarà d'acord amb mi a considerar que la formació ha estat, i avui ho és més que mai, la pedra de toc que ha permès que unes societats es desenvolupessin de manera diferent de les altres. Si analitzem el que ha estat l'ensenyament, i en aquest cas l'ensenyament primari, a Catalunya en general i a Girona en particular, ens adonarem de l'estreta dependència que els plans formatius tenen de la ideologia política dels diferents governs. I en un segle xx com el que el nostre país ha viscut, les conseqüències que aquesta situació ha provocat han estat, en alguns moments d'un dramatisme evident.

Repasar que ha suposat ensenyar i aprendre a la ciutat és el que ens han explicat les persones a qui vàrem encarregar de participar en aquestes conferències. S'hi ha pogut escoltar, i ara podem llegir, anàlisis que posaven en evidència les dificultats que molts mestres i mestresses han tingut per tal de desenvolupar el seu magisteri. També com, en la curta època de la República (aquella que fou anomenada la *República dels Professors*) la ciutat va veure construir més escoles que en totes les etapes anteriors. No hem oblidat d'explicar el que suposà per als mestres,

i les repercussions sobre els estudiants, la imposició de la dictadura franquista: exili i depuració per a uns, submissió per a molts d'altres, silenci per a la majoria.

Però també hi ha hagut espai per a l'esperança i per a evidenciar la gran transformació i la renovació pedagògica que s'ha dut a terme des de la recuperació de la democràcia. Hem de ser conscients que ens queda encara molt camí per fer, però també hem de ser capaços de valorar amb justícia totes les millores positives que avui podem presentar. Tots sabem que els reptes, i en aquest context en què vivint això és més evident que mai, són encara molt importants, però mai com ara no havíem tingut tants i tantes professionals amb voluntat d'ensenyar i tants i tantes estudiants amb necessitat d'aprendre.

ANNA PAGANS I GRUARTMONER
Alcaldessa de Girona

INTRODUCCIÓ

A l'hora d'organitzar el cicle "Ensenyar i aprendre a Girona. Mestres i estudiants a la ciutat el segle xx" vàrem considerar adient proposar els temes des de dos vessants complementaris. Un primer era de caire cronològic per tal que ens permetés de destacar els fets més rellevants des del punt de vista escolar i educatiu durant la monarquia alfoncina del primer terç de segle (1900-1931), la República en pau i en guerra (1931-1939) i la llarga dictadura franquista.

El segon era més temàtic amb la intenció de destacar dos aspectes transversals. El primer amb l'objectiu de presentar el material escolar, especialment els llibres, que es feien servir a l'escola. El segon per fer conèixer les propostes renovadores que es fan al llarg dels anys i en les quals els mestres gironins varen tenir un paper destacat.

En totes les conferències es pretenia destacar els aspectes més rellevants del tema que es tractava. Es volien oferir panoràmiques generals, no pas estudis exhaustius, una comesa impossible en els seixanta minuts de la sessió. Pensades per a un públic no especialista però sí interessat en el tema, consideràvem que s'havien de donar a conèixer els fets i els noms més lligats a la història de la ciutat.

Abans, però, i com ja és habitual en aquests cicles de l'Arxiu Municipal, es presentaven les fonts documentals existents en els arxius gironins que poden ser d'utilitat per a futures investigacions sobre el tema.

Amb aquesta publicació de l'Arxiu es fa una bona aportació en el camp de història escolar gironina. Des d'ara podem parlar de l'existència d'un llibre que omple un buit en la historiografia escolar de Girona i, per tant, de Catalunya. No són gaire les ciutats del país que disposen d'un llibre que en poques pàgines ofereixi una panoràmica general del que va passar a l'escola el passat segle xx. Un llibre que, evidentment, ha de ser útil per a totes aquelles persones amb afanys de saber i conèixer la història de la seva ciutat i, també, i especialment, per als estudiants de magisteri i de pedagogia de la Universitat de Girona.

SALOMÓ MARQUÈS

Joan Boadas
Lluís-Esteve Casellas
Anna Gironella
Montserrat Hosta

FONS DOCUMENTALS PER A L'ESTUDI I LA INVESTIGACIÓ DE L'EDUCACIÓ A GIRONA

Fons de l'Arxiu Històric de Girona

El que exposarem a continuació és un breu recorregut pels fons documentals que custodia l'Arxiu Històric de Girona en relació al tema de l'educació. Podem classificar-los segons l'origen o el productor en 2 grups:

FONS DE L'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA:

- **Fons Delegació provincial a Girona del Ministeri d'Educació i Ciència**

Dates: [1890, 1893], 1911-1985

Volum: 138 capsos (16 ml.) + 1 carpeta de títols

- **Fons Ensenyament (Girona)**

Dates: 1932-1999, 2001

Volum: 106 capsos (11,8 ml.)

FONS DELS CENTRES EDUCATIUS:

- **Fons Institut de Batxillerat Jaume Vicens Vives**

Dates: 1845-1985

Volum: 1548 capsos de documents (172 ml.) + 15 fotografies

- **Fons Institut de Formació Professional i Escola d'Hostaleria Sant Narcís**

Dates: 1952-1986

Volum: 108 capsos (12 ml.)

- **Fons Escola Pública de Quart**

Dates: 1876 i 1931-1981

Volum: 6 llibres i 4 expedients (1 ml.)

- **Fons Escola Pública Joan Bruguera de Girona**

Dates: 1911-1979

Volum: 0,1 ml.

FONS DE L'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA COMPETENT EN MATÈRIA D'ENSENYAMENT

El Fons de la Delegació Provincial del Ministeri d'Educació i Ciència a Girona, [1890, 1893], 1911-1985

Recull documentació dels organismes de l'administració provincial competent en temes d'educació a Girona en les diferents èpoques.

Abans que es creés la Delegació Provincial del Ministeri competent en temes d'educació i cultura a finals dels anys seixanta, existien en l'àmbit provincial diferents òrgans que funcionaven sota diferents denominacions, funcions i competències, des de 1857, any de la promulgació de la llei d'Instrucció Pública anomenada llei "Moyano".

Primer, fou el secretariat de la Junta Provincial d'Instrucció Pública, denominada a primers del segle xx Secció Administrativa de Primer Ensenyament. Posteriorment als anys cinquanta van sorgir els delegats administratius del ministeri a cada província, creats el 1955, essent l'immediat antecedent de la Delegació Provincial. El seu àmbit competencial comprenia inicialment els centres docents de primer ensenyament mentre els superiors quedaven adscrits a les universitats. Les funcions de la Delegació especificades en el decret són: la direcció, la programació i l'execució de les activitats de caràcter administratiu dels centres i dependències del departament, excepte les universitats.

La Delegació Provincial com a òrgan de l'administració perifèrica de l'Estat encarregat de l'administració edu-

cativa i cultural va ser creada el 1967 (decret 2764/1967 de la Presidència del Govern)

La promulgació, el 1970, de la Llei General de l'Educació que posava al dia la ja centenària llei "Moyano", consolida la delegació provincial com a òrgan perifèric del ministeri. Posteriorment, se'n regula novament l'estructura i funcions, concentrant les diferents unitats i reduint-ne el nombre. Amb el restabliment de la democràcia i la instauració del règim autonòmic, les competències i serveis en matèria educativa foren traspassades el 1980 a la Generalitat que les assigna al Departament d'Ensenyament.

D'entre tota la documentació, la sèrie més completa és la dels expedients de mestres, que conté el expedients professionals de cada un dels mestres que exerciren i es jubilaron dins la demarcació administrativa de la província de Girona. Cal tenir en compte que els expedients dels mestres que, tot i exercir en algun moment determinat de la seva carrera a la província de Girona, es jubilaron en alguna escola de fora d'aquí no es troben en aquest fons. Aquesta sèrie està descrita per cognoms i per any de jubilació o de tancament de l'expedient. Relacionats amb els expedients es conserven 2 llibres índex de mestres, homes i dones, on consten tots els mestres des de 1911 a 1949, relacionats per poblacions. De cada un d'aquests mestres consten nom i cognoms, el tipus d'escola (unitària, mixta, etc.) el sou, les diferents categories professionals, les dates de nomenament i de presa de possessió, la causa i la data de cessament. D'aquests llibres se n'ha fet un buidat i es pot consultar la base de dades al web del Departament d'Educació de

la UdG: <http://web.udg.edu/pedagogia/grupsderecerca33.htm>.

Cal esmentar també un llibre d'actes i un llibre de registre de títols professionals iniciat el 1905 per la Junta Provincial d'Instrucció Pública.

També conté aquest fons documentació esparsa d'alguna escola i d'altres organismes o entitats de l'àmbit de l'ensenyament dels anys 1950 a 1970, encara que és molt escassa la documentació que s'ha conservat, com per exemple un llibre d'actes de la Junta de Construccions Escolars (creades per O. de 22/12/1953) que té la funció d'aprovar els projectes de construccions d'escoles o alguna documentació de la Junta Provincial de Formació Professional Industrial (reglamentada per O. 3 de març de 1956).

El Fons Ensenyament (Girona), 1932-2001

Amb el traspàs de competències a la Generalitat les funcions administratives de l'organització de l'ensenyament a Girona passen a la delegació territorial de la Generalitat i la documentació s'agrupa a partir de llavors en el fons que correspon a la Delegació Territorial d'Ensenyament de la Generalitat a Girona, sota el títol Fons Ensenyament (Girona). La documentació històrica que correspon a la Generalitat segueix cronològicament la de l'Estat amb la qual hi està relacionada.

Aquest fons consta de la sèrie de Llibres de registre d'entrada i sortida de documents, 1981-1999 i 2001 i la d'expedients de mestres que exerciren i es jubilaren a les

escoles de les comarques de Girona, 1932-1995. Aquests expedients, com els que es conserven en el fons de la Delegació provincial esmentats més amunt, es poden cercar per nom del mestre o per any de jubilació. Cal fer esment de que aquests expedients tenen un règim d'accés especial, ja que contenen dades personals i per tant només es poden consultar només amb finalitats de recerca científica o amb una autorització expressa del Departament d'Educació com a titular del fons.

FONS DELS CENTRES EDUCATIUS

L'Institut de Batxillerat Jaume Vicens Vives de Girona, 1845-1985

L'Institut de Girona, neix per Real Decret de 17 de setembre de 1845, amb aprovació del “Plan General de Estudios”, tot i que des de 1841 ja existia a Girona el que s'anomenava Col·legi d'Humanitats que fou el seu antecessor. En el moment de la seva creació, l'**Institut Provincial de segon ensenyament de Girona**, depèn orgànicament del Ministeri de Foment o Governació, a través de la seva Direcció General d'Instrucció Pública, i del Rector de la Universitat de Barcelona, com a cap del Districte Universitari al qual pertany la província de Girona. Econòmicament, es manté gràcies als pressupostos provincials, als ingressos per màtrícules i a les pròpies rendes. Està situat en un antic convent de caputxins desamortitzat, al carrer de la Força, cedit

pel Govern a l'Ajuntament el 1841 (avui Museu d'Història de la Ciutat i Arxiu Municipal). L'òrgan de govern de l'Institut és la Junta Inspectora, presidida pel Cap Polític de la província i de la qual formen part un diputat provincial, un membre de l'Ajuntament, un canonge de la Catedral i un hisendat. Les funcions de la Junta són molt àmplies: crea càtedres, nomena professors, contracta personal, revisa els comptes de l'Institut i en fa les inspeccions.

La Llei d'Instrucció Pública de 1857, anomenada "Llei Moyano", consagra l'ensenyament secundari com a formació adreçada a la majoria de la població. Els estudis que s'imparteixen estan dividits en dues etapes: els Estudis Generals des dels 9 anys, als quals s'accedeix amb una prova prèvia, que estan integrats per 6 cursos i al final es concedeix a l'alumne el títol de Batxiller en Arts, previ examen de grau. I un segon nivell que correspon als Estudis d'Ampliació, destinats a impartir coneixements pràctics, tècnics i d'aplicació immediata a l'agricultura, a la indústria i al comerç i donen el títol de pèrit. L'ensenyament pot ser oficial, lliure i domèstic, aquest darrer fins al 1900. L'Institut dependrà a partir d'ara de la Junta d'Instrucció Pública de la Província, presidida pel Governador Civil i integrada per representants de Corporacions Locals, del Bisbat, dels pares de família i del mateix Institut. Es crea la Junta de Professors, amb l'obligació de reunir-se dos cops per curs. Els professors seran nomenats pel Govern i se'ls exigirà la titulació corresponent per a poder exercir.

Al seu torn l'Institut de Girona tutela administrativament els centres de segon ensenyament, públics i privats de la província, incorporats a l'Institut provincial (Escoles

Pies de Puigcerdà i d'Olot). La llei manté la dependència econòmica dels pressupostos provincials, de la qual cosa, sembla que la Junta de Professors n'estava molt satisfeta, perquè considerava que l'Institut de Girona era un centre model, quant a dotació de material i infraestructura provinents del govern provincial. L'any 1860 a Girona, constaven 157 alumnes matriculats oficials i 50 més procedents de col·legis incorporats.

Fins a finals de segle, el segon ensenyament públic s'adapta als diferents governs i administracions, però conserva sempre l'estructura creada per la Llei de 1857, amb una tendència a la centralització administrativa, exceptuant el parèntesi revolucionari de 1868-1874, durant el qual l'Institut de Girona dependrà algun temps de la Junta Provincial Revolucionària.

A partir del curs 1887-88, els pressupostos de l'Estat inclouen l'ensenyament secundari i l'Institut de Girona esdevé un centre de titularitat estatal. També aquest any els Estudis Normals de Mestres passen a dependre de l'Estat. A Girona existia des del 1844 una Escola de Mestres amb una escola annexa per a pràctiques.

El final del segle XIX és una època de canvi social i nous corrents de pensament que afecten també l'educació. El 1900 es crea el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts i es reforma el segon ensenyament. A Girona des de 1903 l'Institut provincial esdevé **Institut General i Tècnic de Girona** on s'impartiran Estudis Generals de Batxillerat en 6 anys, Estudis elementals i superiors de Magisteri fins al curs 1914-15 i, en teoria, estudis tècnics de Comerç.

L'Administració de la II República elabora la seva pròpia reforma del Batxillerat el 1934. L'Institut serà, des de 1933, **Institut Nacional de Segon Ensenyament de Girona**, i es crearà també l'Institut Nacional d'Olot. A la demarcació provincial de l'Institut de Girona, a més del d'Olot, funcionen fins a l'any 1939, l'Institut de Figueres i el de Sant Feliu de Guíxols. Aquesta reforma del Batxillerat només s'aplicarà de 1934 a 1938.

Després de la Guerra Civil, amb l'Administració franquista hi ha un canvi profund en la política educativa i en la concepció de l'educació. El Ministeri competent serà el d'Educació Nacional, que els anys seixanta es convertirà en Ministeri d'Educació i Ciència, i les seccions administratives provincials existents fins aquest moment, esdevenen Delegacions Provincials administratives. La nova administració aprova una primera reforma immediata del Batxillerat el 1938, la qual serà vigent fins a la Reforma del Pla d'Estudis de 1953, que serà de les més estables. Hi haurà un Batxillerat Elemental de 4 cursos i revàlida, amb un examen previ d'ingrés als 10 anys i un Batxillerat Superior de 2 cursos i revàlida. També es cursarà a l'Institut el curs Preuniversitari.

L'any 1967, essent-ne director l'historiador Santiago Sobrequés, l'Institut canvia les seves obsoletes i inadequades instal·lacions per un edifici de nova planta construït a la zona de les Pedreres. El nombre d'alumnes també creix, a finals dels anys cinquanta s'acostaven als 600 i el curs 1970-71 s'acostava al 1.700, un curs que, a més, el centre estrenà nom **Instituto de Segunda Enseñanza J. Vicens Vives**.

En els seus inicis l'Institut de Girona coexistia únicament amb el de Figueres com a altre centre de secundària públic de la demarcació. Ja en el segle xx s'aniran creant altres centres i a la ciutat de Girona ja no hi ha només "l'Institut". De tota manera, la seva antiguitat i història han convertit el "Vicens Vives" en el centre de secundària més emblemàtic de les comarques gironines.

La documentació

Quant a documentació aquest és un fons molt complet que anirà creixent amb nou ingressos en l futur. La sèrie més voluminosa és la dels expedients acadèmics dels alumnes des de 1859 fins a 1970. Entre els noms de personatges que passaren per l'Institut trobem els expedients de Prudenci Bertrana, Francesc Cambó, Josep Irla, Rafael Masó, Josep Pla o Carles Rahola. En aquests moments s'està treballant en un buidat de noms d'aquests expedients per tal de facilitar-ne la recerca i ben aviat seran digitalitzats.

Hi trobem també llibres d'actes de les diverses Juntes de Govern. Expedients i recull de comunicacions i correspondència amb el Ministeri, la Universitat de Barcelona o bé amb autoritats i corporacions; sobretot entre els anys 1845 i 1900.

La documentació que fa referència a exàmens està també ben representada:

Actes d'exàmens de curs, 1845-1906, llibres d'actes i certificats d'exàmens, 1906-1954. Expedients i llibres registre de grau per a títol de batxillerat 1845-1954, o re-

gistes de matrícules, documentació sobre convalidacions d'estudis, 1855-1973.

Quant a personal docent la documentació és molt completa: expedients de personal docent i no docent, 1855-1980, llibres de registre de personal, 1845-1922, llibres d'actes de presa de possessió, 1880-1951 i fitxes de professors, 1851-1979.

Comptes i taxes inclou els expedients de pressupostos i liquidació de despeses de 1846 a 1985 i alguns llibres i quaderns de comptabilitat de 1906 a 1974 amb algunes llacunes. Pel que fa als béns immobles cal destacar que es conserva el projecte del nou edifici de les Pedreres de 1959, l'actual IES J. Vicens Vives.

Degut a les nombroses competències que ja hem vist que recaigueren sobre l'Institut al llarg dels anys, s'han conservat, formant part d'aquest fons documents de l'Escola Normal de Mestres de Girona de 1869 a 1912: llibre d'actes de Claustre de professors, 1869-190, expedients acadèmics personals dels alumnes, 1901-191, actes d'exàmens, 1859-1912, matrícules, títols de mestre i correspondència. La continuació de la documentació de l'Escola Normal es troba a l'Arxiu de la Universitat amb el nom *Fons Escola Normal de Mestres* i comprèn les dates 1914-1979.

I finalment la documentació de centres escolars que depengueren administrativament de l'Institut, així trobem documentació de diversos centres d'Olot: expedients d'alumnes de l'Escola Municipal d'ensenyament lliure Escoles Pies d'Olot, 1865-1878, de l'Institut Nacional de Segon Ensenyament d'Olot, 1932-1938 o del Col·legi Municipal d'ensenyament mitjà, 1940-1944. I documentació esparsa

d'altres centres de segon ensenyament entre els anys 1896-1908, de Blanes, Ripoll o Santa Coloma de Farners.

Finalment cal esmentar el conjunt de documentació publicada que es conserva a l'hemeroteca de l'Arxiu: discursos d'inauguració de curs 1847-1854 i les memòries dels anys 1845-1930. Sobretot aquestes darreres són una font resumida de la història del primer Institut de Batxillerat que hi hagué a la ciutat de Girona.

Fons Institut de Formació Professional i Escola d'Hostaleria Sant Narcís, 1952-1986

El Taller Escola Sant Narcís de Girona fou creat el 1952 per la Delegació Provincial de Girona la Central Nacional de Sindicats (sindicat únic del franquisme), per dedicar-lo a la promoció de la formació professional. A Girona ja existia l'Escola d'Aprenents Sant Josep, que depenia d'Acció Catòlica i que quedà integrada en el nou centre. El Patronat del Taller Escola era presidit pel delegat provincial de Sindicats. El 1953 el Patronat aprovà la carta fundacional i el reglament de règim intern, en el marc de la normativa de l'Organització Sindical. El 1955 fou aprovada la Llei orgànica de formació professional industrial que unificà i organitzà aquests estudis i classificà les titulacions. L'Escola Taller de Girona quedava autoritzada per impartir els títols d'aprenent i oficial de mecànica i electricitat i dibuixants tècnics de construcció.

El 1965 l'Organització Sindical i el Ministeri d'Informació i Turisme van promoure a Girona estudis profes-

sionals en la branca d'hostaleria, especialitats de cuina i serveis. Aquell any el centre impartia estudis en les branques del metall, electricitat, fusteria i delineació. S'hi afegí aleshores l'Escola d'Hostaleria, en les mateixes instal·lacions de l'escola de Sant Narcís, amb la qual compartirà a més la direcció i l'estructura administrativa. El 1967 el Patronat de l'Escola d'Hostaleria, presidit igualment pel delegat provincial de Sindicats, aprovà la carta Fundacional i el reglament del règim intern.

Des de la seva creació l'Escola d'Hostaleria va quedar vinculada al centre de formació professional Sant Narcís. Tot i que teòricament tenia entitat pròpia, amb un patronat rector propi, es pot dir que a la pràctica constituïen un únic centre docent que impartia també, en una de les seves branques, els estudis d'hostaleria.

La matrícula d'alumnes va anar evolucionant des dels 93 del curs 1952-53 fins als 534 a la branca industrial i 168 a la d'hostaleria del curs 1980-81.

El 1978 el Ministeri de Treball, a través del seu Institut Nacional d'Ocupació es féu càrrec d'aquest tipus de centre. En el marc dels traspassos de competències Estat-Generalitat el 1984 el centre gironí fou assumit pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat amb el nom d'Institut de Formació Professional Sant Narcís i Institut de Formació Professional, Escola d'Hostaleria Sant Narcís. L'any 1985 els estudis d'hostaleria adquiriren un estatut propi. Des del 1992 aquests estudis s'imparteixen en unes instal·lacions pròpies.

Aquest fons permet conèixer els orígens de l'actual formació professional a la demarcació de Girona, en tractar-se del fons del primer i, durant molts anys, únic centre.

La documentació

El fons correspon als dos centres de formació professional conjuntament, l'Institut de Formació Professional Industrial Sant Narcís i l'Escola d'Hostaleria. Els dos centres compartien la direcció i per això, tot i tenir entitats diferenciades, l'organització administrativa comuna i la manera en què es va anar generant la documentació fan que avui sigui del tot impossible destriar i separar la documentació de l'Institut Sant Narcís de la de l'Escola d'Hostaleria. És per aquest motiu que hem optat per tractar la documentació com un únic fons, tot advertint que conté la que correspon a dos centres amb entitat diferent.

La documentació s'ha conservat de manera molt íntegra, la qual cosa facilita la seva utilització i li aporta més qualitat. La documentació de les sèries dels òrgans de govern és probablement la més interessant perquè informa de les principals orientacions i objectius del centre. També és remarcable els expedients de personal docent i no docent i els expedients i fitxes acadèmiques dels alumnes. S'ha de destacar també la importància dels estudis d'hostaleria a la vista de l'evolució actual d'aquest sector cada dia més important per a l'economia de les nostres comarques.

Fons de les escoles públiques

Els fons de les escoles públiques de Girona representen l'assignatura pendent quant a fons de centres d'educació, doncs aquí sí que hi ha un buit.

Un cas especial és el fons de l'Escola Pública Joan Bru-guera de Girona de la qual la documentació històrica que se'n conserva malauradament és insignificant si tenim en compte la llarga vida i trajectòria del centre. Aquesta escola va començar a funcionar el 1911 en l'edifici de nova planta construït a la Gran Via de Girona, en els terrenys que havia ocupat l'antic baluard de la Santa Creu i avui encara existeix. Aquesta escola capdavantera a l'època, per la qual han passat centenars de gironins ha comptat entre el seu professorat amb grans mestres, referents en el camp de la pedagogia, com Josep Dalmau Carles, Silvestre Santaló o Cassià Costal.

És possible que una part de la documentació hagués passat a mans d'alguns mestres, però també és possible que s'hagi perdut o destruït amb motiu de les diverses obres i reformes al llarg dels anys. Els pocs documents que ens han arribat a l'Arxiu una part foren transferits per la pròpia escola (una compilació documental dels mestres Josep Baró i Güell i Jaume Ministrall Castañer) i una altra part fou una donació de 3 llibres de l'escola per part de la família Terradas-Batlle trobats entre els documents del Sr. Emili Batlle Aupí que fou mestre del centre des de 1911 i al llarg de molts anys fins a la seva jubilació.

Pel que fa a la comarca del Gironès, que és la que pertoca a l'AHG, només podem esmentar el fons de l'escola de Quart, una part del qual es va trobar barrejat amb la documentació històrica de l'Ajuntament quan es va ingressar

aquest a l'Arxiu. Tot i el seu caràcter fragmentari la informació que conté és interessant, s'han conservat dos llibres de visites d'inspecció 1876-1976, dos registres d'assistència d'alumnes 1931-1949 i alguns registres i expedients administratius 1935-1981.

Bibliografia

- MARQUÈS I SUREDA, Salomó; PUIGBERT I BUSQUETS, Joan. *75 anys del Grup Escolar de Girona. 1911-1986. Aproximació a la història de l'Escola Pública "Joan Bruguera"*. Girona: Escola Pública Joan Bruguera, 1986.
- CULUBRET I BELLAPART, Josep. *Història del Grup Escolar "Joan Bruguera" 1908-1966*. Girona: Pal Verd Palahí AG-SC, 1988.
- PUIGBERT, Joan, *La Normal de Girona i el magisteri públic: 1914-1936*. Girona: Universitat de Girona, 1994
- CLARA, Josep, CORNELLÀ, Pere i PUIGBERT, Joan. *La Normal de Girona: 150 anys d'història: 1844-1994*. Girona: Universitat de Girona. Facultat de Ciències de l'Educació, DL 1995
- VISCASILLAS, Antoni i altres, *IFP Sant Narcís 1952-1997: 45 anys de formació professional a les comarques gironines*. Girona: Ajuntament de Girona, Diputació de Girona, 1997. 81 p.
- OLÓRIZ, Joan, *L'Institut de Segon Ensenyament de Girona: 1945-1900*. Girona: CCG Edicions. Col·lecció Joan Puigbert: història, pedagogia, política; 10, 2008.

Fons de l'Arxiu Municipal de Girona

EL FONS DE L'AJUNTAMENT DE GIRONA

Malgrat que actualment els ajuntaments tenen un paper menor quant a competències en matèria d'educació, amb anterioritat les iniciatives per a dotar la ciutadania de serveis d'educació de qualitat han estat notables. En el cas de l'Ajuntament de Girona en són un exemple la sol·licitud i creació de l'Estudi General o Universitat Literària de Girona, les escoles de primeres lletres i les de llatinitat, l'Escola de Dibuix, amb les seves múltiples transformacions, o la Universitat Lliure de Girona. Dins del fons de l'Ajuntament de Girona tota aquesta documentació específica s'agrupa dins la secció de *Serveis personals* sota les següents unitats:

- Primera i segona ensenyança.
- Estudis universitaris.
- Escoles professionals.
- Consell Escolar Municipal.
- Gestió de serveis educatius.
- Centres d'ensenyament.
- Escoles bressol.
- Escola Municipal d'Art.

La subsecció *Primera i segona ensenyança* aplega majoritàriament la documentació referida a les iniciatives municipals anteriors a l'ensenyament obligatori i a l'educació contemporània, i inclou les escoles de primeres lletres i de llatinitat, i la documentació de la Junta Local de Primera Ensenyança, que funcionà des de mitjan segle XIX

fins al primer terç del segle xx. No obstant això, amb anterioritat ja havia existit una Junta d'Estudis que vetllava pel bon funcionament de les escoles de primeres lletres. Aquestes escoles eren d'iniciativa municipal i contrarestaven les que tenia l'Església i les d'iniciativa privada, generalment per a la població amb més recursos econòmics.

Les escoles de primeres lletres tenien per objectiu l'ensenyament a nens de la lectura i l'escriptura i, posteriorment, també els coneixements bàsics d'operacions matemàtiques. La incorporació de les nenes no serà fins a final del segle xix. El doctor Salomó Marquès n'ha documentat el seu funcionament des de com a mínim final del segle xvii, si bé que no per la documentació que han produït directament, sinó per la referència a la contractació de mestres als manuals d'acords del consell municipal (1690). De fet, la documentació que s'ha conservat s'inicia a partir de principi del segle xviii i comprèn, de manera fragmentària, registres d'alumnes matriculats, pressupostos i comptes, que poden incloure el lloguer d'edificis o alguna altra obra de reforma, o més endavant d'enllumenat i, sobretot, correspondència, malgrat que hi ha també alguns documents referits específicament a escoles de pàrvuls, escoles de nenes i fins i tot a escoles particulars.

Quant a les escoles de llatinitat, que comprenien dues aules de gramàtica i una de retòrica, sovint foren motiu de disputa amb el bisbat, tant per un tema de titularitat i monopoli, en el cas del bisbat, com pel seu finançament en el cas municipal. De fet, els manuals d'acords ens donen notícia que en la sessió de 2 de novembre de 1596, el consell municipal aprova que la docència d'aquestes matèries les

assumeixi el col·legi de jesuïtes, presents a la ciutat des de 1581. Tanmateix, això no impedeix l'Ajuntament de continuar demanant la creació d'una escola de llatinitat, la qual aconseguirà el 1772, però supeditada a obtenir les rendes que anteriorment anaven a parar als jesuïtes, expulsats el 1767. Aquestes rendes procedien de les memòries pies dels germans Miquel i Jaume Agullana, ardiaca d'Empordà i ardiaca major de la seu, respectivament, i suposaven 400 lliures anuals de renda, preteses també pel bisbe.

Es conserven a l'Arxiu Municipal registres de lliuraments per a la dotació de les escoles, documentació comptable de les memòries pies esmentades, avisos públics sobre provisió de places vacants, que aporten dades d'interès sobre els processos de selecció i els sous dels professors, i una relació d'antecedents d'acords del consell municipals sobre les escoles de llatinitat d'entre els anys 1596 i 1670. També cal esmentar una extensa memòria de Felip Gelabert, catedràtic de retòrica, sobre les desavinences amb els seus companys, amb data de 19 de novembre de 1781.

D'època més recent, principalment a partir de 1900 i fins 1938, però encara dins d'aquesta subsecció, també es conserva documentació sobre material escolar, assistència sanitària, l'organització de colònies escolars (1915-1923 i 1930-1939), el servei de guarderia i cantines escolars (1920-1937) o relacions d'alumnes que realitzen ampliacions d'horari escolar (1926-1930).

Pel que fa als *Estudis universitaris* sobresurt la concessió del rei Alfons IV, prèvia sol·licitud dels jurats municipals, del privilegi per a la creació de l'Estudi General o Universitat Literària de Girona, el 1446. No obstant això,

la ratificació vaticana es faria esperar i les classes no començarien fins el 1572. Posteriorment, encara arribarien dues butlles més de confirmació i ratificació de Sixt V i de Pau V, respectivament (1605).

Malauradament, de l'Estudi General només se'n conserva un lligall amb documentació molt fragmentària, sense que se'n coneguin les causes, però que tant poden ser atribuïbles a la seva radical supressió el 1717, pel Decret de Nova Planta, com pel fet d'ubicar-se amb tota probabilitat a fora de l'edifici de l'Ajuntament, a l'edifici de les Àligues. Tot i així, es conserva entre altra, documentació de graus de batxillers i doctors (1630), unes ordinacions impreses de la Universitat de Barcelona, de 1628, que probablement serviren de referència per a les ordinacions de 1674, alguns documents sobre les matèries i els professors, amb alguna lliçó, el nomenament d'administrador i procurador, diversos avisos públics sobre vacants, una recopilació de final de segle XVIII sobre *Orijen y visicitudes de la Universidad de Gerona* i un volum relligat amb documentació aparentment desordenada sobre la *Creación de la Universidad de Gerona*, recopilat per Francisco Oliver i Cruaños, advocat i arxiver de l'Ajuntament, per a un memorial per al rei.

Cal remarcar l'existència d'uns estatuts fragmentaris i sense data, amb indicació d'horaris, continguts dels cursos i càrrecs de l'Estudi. D'aquests estatuts també se'n dona referència en diversos manuals d'acords al llarg del segle XVII (Albert Rossich). I també, una lletra reial de 26 de febrer de 1675, del lloctinent Francisco de Tuttavilla als jurats assenyalant que deixa en mans del bisbe la solució

dels aldarulls dels estudiants contra els homònims del col·legi de jesuïtes. En una lletra posterior, de 10 de març, en vistes que no s'ha resolt res, el lloctinent comunica que envia un jutge de cort per a prendre coneixement dels fets i penalitzar els esvalotadors.

Malgrat la supressió dels estudis universitaris, l'Ajuntament mantenia els intents per a recuperar-los. Això no succeí fins el 1869, després de la revolució liberal de la Gloriosa, amb la creació de la Universitat Lliure de Girona, tot i que només fins a 1874, sembla que per problemes econòmics, però sobretot per la malfiança de la Universitat de Barcelona. La documentació conservada comprèn correspondència, registre de títols, relacions d'alumnes matriculats i actes d'examen, expedients d'alumnes de la Facultat de Farmàcia i la Facultat de Dret, alguns esborranys de discursos i, també, discursos inaugurals de curs, dos de la Universitat de Girona (Manuel Viñas Graugés, 1871; José Vila Bernedes, 1873) i diversos d'altres ciutats de l'Estat, com Santiago de Compostela, Madrid, Salamanca, Barcelona, Valladolid, Múrcia, Sevilla i Granada.

Pel que fa al Col·legi de Girona de Montpeller, aquest fou instituït per Joan Bruguera, metge que estudià i treballà a Montpeller, a la seva mort el 1452 mitjançant el seu testament amb una deixa de 800 escuts d'or, una vaixel·la d'argent i tots els seus llibres. El seu objectiu era acollir anualment dos estudiants de la ciutat de Girona, de la seva Diòcesi, per a estudiar medicina a la Universitat de Montpeller. La documentació conservada, datada entre 1453 i 1983, és bàsicament correspondència, comptes, alguns documents sobre plets, la memòria constructiva i els plànols

de la casa de Girona a la ciutat francesa de 1751 i alguns treballs impresos dels estudiants gironins, el més antic del qual data de 1744 i és de Llorenç Clavillart.

El funcionament del col·legi es veu marcat per les guerres a ambdues bandes de la frontera, amb una aparent decadència al llarg del segle XIX i principi del XX. A partir de 1935 es pretén impulsar el Patronat Joan Bruguera, però la Guerra Civil estroncarà el projecte, fins que el 1983 es revalida sota la forma de fundació.

Pel que fa a les *Escoles professionals* l'Escola de Dibux (i arts i oficis), obrí les seves portes el 18 d'abril de 1790, segons consta al document *Antecedentes sobre su primitiva instalación y sobre los medios establecidos para sostenerlos desde el año 1790 (18 de abril, fechas en que fue abierta) hasta el año 18...* Són d'especial interès els bans sobre l'obertura de l'escola (1790), que fa esment a l'edat mínima dels nois, 12 anys, el lliurament de material inicial gratuït, la puntualitat i l'absentisme, la higiene personal, el silenci, no guixar parets ni taules, etc. I, també, un altre de 1795, sobre les rifes mensuals per al manteniment de l'escola de 1.000 rals, a raó de 1.000 cèdules a 2 rals al mes, sota control dels porters municipals. A més d'aquesta documentació hi ha correspondència, despeses i comptes, amb ingressos procedents del dret de pas sobre el peix, informació sobre personal, sol·licituds d'ingrés i certificats de pobresa, registres de matrícules, etc.

Del segle XX, és d'especial interès l'informe de 1914 (42 p.) sobre la *Creació de l'Escola d'Arts i Oficis*, presentada per Carles Jordà, enginyer i diputat, J. Font Fargas, professor i regidor, J. Estalella, llicenciat en Ciències i

catedràtic, i Rafel Masó, arquitecte. L'any següent s'aprovaria el reglament del seu patronat sota el nom d'Escola d'Arts i Oficis i d'Aprenents, la presidència del qual seria per a la Diputació i la vicepresidència per a l'Ajuntament. Val a dir que anteriorment, el 1897, ja hi havia hagut una proposta similar de la Comissió de Foment Municipal, presentada per l'arquitecte Martí Sureda.

D'altra banda, del 1937 es conserva un fullet imprès amb el Projecte d'Escola de Formació Professional, atès que el 1931 s'havia suspès la part professional i només s'autoritza la continuïtat de les classes artístiques. Aquest nou projecte no es limitava a Girona, sinó que també incorporava els pobles veïns de Santa Eugènia de Ter, Palau Sacosta, Sant Daniel, Sarrià de Ter, Sant Gregori i Vilablareix i, òbviament, s'estroncà en la ruptura que suposà el derrocament de la República.

Després de la Guerra Civil, l'Escola es limita a l'ensenyament de les belles arts, amb poques rastres documentals fins a la represa democràtica dels ajuntaments, moment en el qual es constitueix com Escola Municipal d'Art, si bé que amb objectius ben allunyats de la formació professional. De l'època franquista es pot resseguir la trajectòria de l'escola mitjançant sobretot les resolucions municipals i la documentació de la secció de Personal, amb els contractes dels professors. De l'Escola Municipal d'Art, a part de la documentació específicament de gestió, cal remarcar la documentació de la sèrie *Programació i organització d'activitats*.

A partir de la represa democràtica, la documentació municipal referida a l'educació creix en paral·lel a les ac-

tuacions que es porten a terme, ja sigui com a cooperació administrativa a les competències de la Generalitat o en l'execució d'iniciatives pròpies. La documentació d'aquest període i fins l'actualitat s'organitza en les unitats de següents:

- Gestió de serveis educatius.
- Centres d'ensenyament.
- Escoles bressol.
- Consell Escolar Municipal.

La *Gestió de serveis educatius* aplega documentació de caràcter general i transversal a tots els àmbits d'actuació i és especialment d'interès la documentació referida a convenis de col·laboració, la creació d'òrgans de gestió descentralitzada com l'Escola Municipal de Música (amb precedents al primer terç de segle xx), així com plans, programes i projectes i la convocatòria de premis i beques de recerca com la Joaquim Franch i la Josep Pallach.

La gestió específica dels centres s'inclou en *Centres d'ensenyament*, per a tots els equipaments d'educació pre-escolar i primària, i en *Escoles bressol*, per als centres destinats a infants de 0 a 3 anys. La documentació d'ambdues unitats reflecteixen les activitats que es porten a terme, tanmateix, en el primer cas l'actuació municipal se situa principalment en el suport a la Generalitat en la gestió dels centres d'educació infantil i primària, als processos de matriculació per part de l'Oficina Municipal d'Escolarització. En el cas de les escoles bressol, de gestió directa per part de l'Ajuntament, a més de la documentació esmentada també apleguen la documentació dels consells esco-

lars de centre, l'elecció d'equips directius i documentació específicament pedagògica, com el projecte educatiu dels centres i la seva programació dels cursos.

Finalment, i encara dins del conjunt de documentació de *Serveis personals* cal situar també el Consell Escolar Municipal com a “organisme d'assessorament, consulta, proposta i participació sobre qualsevol tema relacionat amb l'ensenyament no universitari dins l'àmbit territorial del municipi”. Entre les sèries documentals més rellevants cal remarcar la de les Actes de la Comissió Permanent i la de les Actes del plenari del Consell Municipal.

Vinculats també a l'àmbit de l'educació però amb identitat pròpia cal fer referència al *fons de l'Escola Municipal de Música*, actualment Organisme Autònom d'Educació Musical de Girona, i al *fons de l'escola pública de Sant Daniel*. El primer comprèn tota la documentació des de la seva creació, de constitució i govern de l'organisme, la seva administració general, de recursos humans i econòmics i, també, la planificació i gestió acadèmica de la mateixa escola.

Per la seva banda, el fons de l'escola pública de Sant Daniel (1939-1978) està format per documentació generada per la pràctica i gestió administrativa d'un centre d'ensenyament rural. És un fons petit (9 caps) però conté documentació diversa sobre l'alumnat com els registres escolars de matrícules i de faltes d'assistència dels alumnes, extractes del registre personal dels alumnes, fulls d'admissió, certificats d'estudis i beques, a més d'alguns qüestionaris de l'Estat, circulars de la Inspecció d'Ensenyament, una llibreta de visites d'inspecció i, també, algu-

nes de les actes de la Junta Municipal d'Educació Primària de l'Ajuntament de Sant Daniel, el fons del qual també es conserva a l'Arxiu Municipal de Girona.

Encara dins el fons de l'Ajuntament de Girona cal fer esment a la documentació que de manera transversal també incideix en l'àmbit de l'ensenyament. En aquest sentit, la sèrie documental per excel·lència per a conèixer qualsevol assumpte referit a la ciutat, és la dels manuals d'acords, coneguts en l'actualitat com a actes del ple. Més enllà de qualsevol documentació específica sobre l'àmbit que ens ocupa, qualsevol decisió s'hi reflecteix i molt sovint els mateixos documents s'hi remetent, especialment quan més reculada és la data. Per tant, dins l'àmbit d'**Organització política i competències** aquesta sèrie torna a ser indispensable per a qualsevol recerca sobre la ciutat des de 1345 fins ara. També dins la mateixa secció, la sèrie més recent referida al *Cartipàs municipal, organigrama i organització administrativa*, aporta informació no tan sols sobre qui ha estat a nivell polític la persona responsable de l'educació a l'Ajuntament, sinó també informació sobre com s'organitza la gestió del servei i quines persones representen la institució en les diferents comissions de cooperació interadministrativa.

Altres seccions transversals en l'estructura del fons són la d'**Organització administrativa** i la **Gestió econòmica**, que a través de la documentació referida a la gestió del personal i a l'administració del patrimoni municipal ens permet resseguir, tot i que de manera discontinua i majoritàriament per als segles XIX i XX, aspectes sobre la contractació de professorat, alguns casos de depuració posteriors

a la Guerra Civil, o l'adquisició i lloguer d'immobles per a la ubicació d'escoles (estudi del carrer del Pes de la Palla o casa al carrer del Pes del Carbó), així com alguns inventaris de material com per exemple: *Efectos y mobiliario de las escuelas municipales* (1862-1865), o *Efectos de la Universidad Libre en el acto de su extinción* (1875).

En l'àmbit de l'**Ordenació i gestió del territori** s'inclouen tant projectes municipals de construcció i reforma d'escoles i equipaments escolars, com també la concessió a particulars de llicències urbanístiques per a l'establiment de centres privats, sobretot escoles religioses, a partir de la segona meitat de segle XIX. Com a exemple d'iniciatives municipals podem citar el projecte d'escoles municipals de Manel Almeda (1889) previstes al carrer Sant Francesc, els plànols de l'antiga Universitat Lliure, posteriorment convertida en escoles municipals (1875), el *Proyecto de grupo escolar para niños conmemorativo del Centenario de los Sitios de 1808 y 1809* (escola Bruguera, 1908-1913), els projectes d'escoles de Ricard Giralt i Casadesús d'època republicana com l'escola Ignasi Iglesias, Ramon Turró o Enric Prat de la Riba, i després de la Guerra Civil, el *Proyecto de adaptación para escuelas de unos locales situados en la calle del Doctor Antich Roca* (1951-1958), entre altres.

El fons de l'Ajuntament també conserva prop de 400 fotografies sobre obres de construcció i reforma i vistes parcials i generals de diverses escoles a partir de 1940 en endavant, tot i que predominen els anys 1970-1990. En general són fotografies en el marc del seguiment de les obres, però sense un lligam evident amb la direcció tècnica del projecte, com podria ser el cas dels reportatges escolars

fets per Valentí Fargnoli a les escoles Ignasi Iglésias i Ramon Turró (actual col·legi Verd), ambdues sota la direcció de l'arquitecte municipal. Aquests reportatges s'inclouen dins de la **col·lecció Valentí Fargnoli Iannetta**, malgrat que no queda clar si fou un encàrrec de l'Ajuntament o del mateix arquitecte, **Ricard Giralt Casadesús**, de qui també es conserva part del seu fons professional, amb alguns projectes d'escoles fora de la ciutat de Girona.

D'altra banda, a final de segle xx i fins l'actualitat es reprèn la formació professional en l'àmbit municipal sota la forma d'escoles taller. No obstant això, l'objectiu ja no és tan sols la formació sinó sobretot la seva inserció en el món laboral. Per aquest motiu la documentació generada per aquest tipus de formació no reglada s'aplega dins l'àmbit de **Desenvolupament econòmic i social**, i en el marc de les actuacions més àmplies de foment del benestar de la població del municipi com el Servei Municipal d'Ocupació o el projecte Girona Innova, destinat a la formació en sector emergents en la creació d'ocupació, com les energies renovables, l'atenció a les persones dependents, etc.

Finalment, dins de la *Funció estadística* de l'àmbit de **Cooperació interadministrativa**, són d'especial interès els "interrogatoris" o enquestes adreçats a l'Ajuntament, especialment de l'Estat. Concretament el de 1803 *que deben presentar todos los pueblos de España para que el departamento de Fomento General del Reyno y Balanza de Comercio pueda presentar el censo de población del año 1802*. De les 25 preguntes que inclou l'enquesta, 10 es refereixen a l'àmbit de l'ensenyament i permeten una aproximació general a la situació:

13. Sobre cases d'orfes: hi havia l'Hospici i la Casa de Misericòrdia.
14. Sobre escoles de primeres lletres (de nens i nenes): 2 escoles, 2 mestres i 80 nens.
15. Sobre les escoles separades per a nenes *en que se les enseña a escribir y algunos ramos de industria*. La resposta és “Hay escuelas privadas para niñas donde se les enseña a leer y escribir, y algunas labores mugeriles como son coser, hacer medias, encajes y otros, y con particularidad se enseñan dichas cosas en el Beaterio de Monjas Dominicás”
16. Sobre les escoles de gramàtica: 2 escoles públiques de gramàtica a càrrec de la ciutat, amb 2 mestres i 105 alumnes; 1 en el Col·legi Tridentí i 1 aula pública de retòrica amb 1 mestre i 132 alumnes.
17. Sobre la Universitat (i càtedres): “No hay universidad”
18. Sobre Acadèmia (i càtedres): “No hay”
19. Sobre “Sociedades Económicas”: “No hay”
20. Sobre “Colegio de Educación”: “Colegio Tridentino: 8 colegiales de beca, 3 estudios públicos de Teología Moral con 210 estudiantes; 2 cátedras de Teología Escolástica con 2 catedráticos y 190 estudiantes; 1 cátedra de Teología Dogmática con 1 catedrático y 3 estudiantes; 3 cátedras de Filosofía con 3 catedráticos y 150 estudiantes; 1 cátedra de Retórica con 1 maestro y 60 estudiantes; y 2 cátedras de Gramática con 2 maestros y 40 estudiantes”
21. Sobre “Establecimiento de educación para la historia natural, química, botánica, matemáticas, as-

tronomia, nobles artes, medicina, veterinaria, etc.”:
“No hay”

22. Sobre “Gabinete público de Historia Natural o de máquinas, Jardín Botánico, bibliotecas públicas”:
“1 biblioteca pública en el Colegio Tridentino”

Es conserva també documentació d’altres enquestes dels anys 1803, 1831 i 1834, referides a escoles de primeres lletres i de llatinitat amb informació sobre l’estructura de les escoles, professorat, alumnes i recursos i que, altre cop, remetent també als manuals d’acords d’aquests anys.

ALTRES FONDS I COL·LECCIONS CONSERVATS A L’ARXIU MUNICIPAL DE GIRONA

A part del **fons de l’escola pública de Sant Daniel** i de la **col·lecció Valentí Fargnoli Iannetta**, ja esmentades, cal fer referència als fons comercials i als fons personals i familiars que custodia l’Arxiu Municipal. Quant als fons comercials cal parlar forçosament de fons fotogràfics, integrats al mateix Arxiu però gestionats pel Centre de Recerca i Difusió de la Imatge (CRDI) i, molt especialment, al **fons Narcís Sans i Prat**.

El fons Narcís Sans i Prat aplega un ampli ventall d’imatges que il·lustren diferents aspectes de les escoles i la vida escolar de Girona i comarques gironines, principalment datades entre 1960 i 1980, durant el franquisme i els primers anys de la transició. Pel que fa a la ciutat de Girona, les imatges corresponen principalment a les obres de millora i ampliació en diferents centres escolars, ja fos-

sin públics o privats, com per exemple la construcció de la nova escola dels Maristes a Sant Eugènia, les obres d'ampliació i reforma del CEIP i de l'escola bressol de Montjuïc, etc.

Un altre gruix important d'imatges corresponen a les activitats que es fan en aquests centres durant l'any escolar, des d'activitats religioses com la celebració del mes de Maria, comunions dels alumnes o celebracions de la festivitat d'un sant, entre altres; a activitats culturals com teatre, ballet, visites a exposicions o a instal·lacions com les del diari Los Sitios, o la fàbrica RAM de Vidreres. Les activitats esportives també tenen un lloc destacat en les imatges, especialment els festivals esportius que se celebraven anualment al pavelló de la Devesa de Girona i que aplegaven les diferents escoles de la ciutat per a fer una exhibició esportiva davant les autoritats de la ciutat i nombrós públic.

Pel que fa a les escoles de les comarques gironines, tenen especial interès els reportatges de visites d'autoritats a diferents escoles durant les sortides oficials a les poblacions de la província. Podem trobar des de escoles de poblacions més grans com Ripoll, la Bisbal o Roses, fins a petites escoles rurals com les de Sant Feliu de Pallerols o Cornellà de Terri. A aquest grup corresponen també les inauguracions per part de les autoritats provincials de noves escoles a Blanes, Figueres, Llagostera, Anglès, Palamós, etc.

Del total de mig milió de fotografies del fons, les referides a l'ensenyament suposen unes 8.000 fotografies, un 90% de les quals correspon a la ciutat de Girona. Per a una perspectiva general només cal valorar les següents referències:

- Escolàpies de Girona (686): festes religioses, teatre, ballet, comunions, inauguracions curs, etc.
- Col·legi Montessori: (640): inauguració noves piscines, festa de final de curs, festes de Nadal, etc.
- CEIP Montjuïc (212): visites oficials del governador, obres de reforma i ampliació de l'escola, inauguració de la guarderia annexa a l'edifici, construcció del pati, etc.
- Col·legi dels Maristes (3.500): construcció del nou edifici, edifici del carrer Claveria, festes religioses, entrevista al director, festes d'antics alumnes, activitats esportives, comunions, etc.
- Altres escoles de Girona: CEIP Eiximenis (350), CEIP Verd - Bisbe Lorenzana (70), Escola Vedruna (210), Col·legi Cor de Maria (290), Escola dels Salesians (320), CEIP Bruguera (130), Escola d'Hostaleria de Sant Narcís (230), Escola de Mestres la Normal (120), etc.
- Activitats escolars (130): festes de l'arbre, activitats extraescolars, visites a exposicions, etc.
- Festivals esportius escolars al Pavelló de la Devesa (300).
- Inauguracions del curs escolar a la Casa de Cultura Tomàs de Lorenzana (100).
- Inauguracions d'escoles de la província: Ripoll, Figueres, Castelló d'Empúries, Llagostera, Verges, Salt, Anglès, Palamós, etc. (300).
- Visites d'autoritats a diferents centres escolars, principalment el governador civil i altres autoritats de la província (400): Roses, Vidreres, Lloret, Hostalric,

Ripoll, Celrà, Cassà de la Selva, Sant Joan de les Abadesses, Llançà, Portbou, la Bisbal d'Empordà, Castellfollit de la Roca, Banyoles, Sant Feliu de Pallerols, Besalú, Bescanó, Sant Joan les Fonts, Cornellà de Terri, etc.

També dins els fons fotogràfics gestionats pel CRDI cal remarcar el **fons Diari de Girona** i el **fons El Punt**, amb imatge corresponents a equipaments escolars, activitats escolars i retrats escolars i successos publicats als diaris. En ambdós casos l'organització i descripció dels fons es troben en procés, però a hores d'ara ja es pot avançar una primera aproximació sobre l'existència de prop d'un miler de referències en el cas del Diari de Girona i uns 1.200 negatius en el cas d'El Punt.

Finalment, l'Arxiu Municipal conserva documentació escolar i acadèmica de caràcter personal des de mitjan segle XIX fins a l'actualitat, integrada en fons personals i familiars, com serien el cas dels fons Pelagi Negre (1871-1917), família Calderó (1844-1904) i Josep Pascual i Prats (1865-1872). D'igual manera, també es conserva documentació relacionada amb la docència en fons personals, com són els fons Miquel de Palol i Felip, referida certificats de bona conducta de Carme de Palol i Salellas necessaris per a exercir com a mestra durant la postguerra (1948-1949), documents de l'exercici docent de Josep M. Lòpez de Lerma a diversos centres educatius i de Joaquim Nadal i Farreras a la Universitat de Girona.

En la mateixa línia, tenen especial rellevància no pel seu volum sinó pel seu significat el **fons Carmel Rosa – Antònia Adroher** i el **fons Miquel Santaló – Adelina**

Cortina. En el primer cas, es conserva documentació fragmentària d'Antònia Adroher com a mestra, especialment correspondència, dossiers de treball i documentació tant docent com de divulgació, de qui fou la primera dona en ocupar responsabilitats polítiques a l'Ajuntament de Girona i que fou causa del seu posterior exili a França.

En el segon cas, tant Miquel Santaló com Adelina Cortina eren mestres i el fons conté el testimoni del que en el seu dia fou la seva documentació personal i professional i, en el cas de Miquel Santaló, també polítiques, motius suficients que els portaren també a l'exili, primer a França i, posteriorment, a Mèxic. La documentació, reintegrada en la mateixa maleta amb la qual creuaren la frontera, comprèn escassament tres diplomes, diversos nomenaments i fulls de serveis i la correspondència d'Adelina Cortina per a obtenir els justificants i certificats professionals per a intentar reprendre la seva tasca professional i la seva vida personal a Mèxic.

FONS DOCUMENTALS GIRONINS PER A L'ESTUDI I LA INVESTIGACIÓ DE L'EDUCACIÓ A GIRONA

Fons de l'Arxiu Municipal de Girona

FONS AJUNTAMENT DE GIRONA

ORGANITZACIÓ POLÍTICA I COMPETÈNCIES

ÒRGANS DE GOVERN

- Manuals d'acords / Actes del ple
- Cartipàs municipal, organigrama i organització administrativa

ORGANITZACIÓ ADMINISTRATIVA

GESTIÓ DELS RECURSOS HUMANS

- Contractació de personal
- Depuracions de personal
- Expedients personals

GESTIÓ ECONÒMICA

ADMINISTRACIÓ DEL PATRIMONI

ORDENACIÓ I GESTIÓ DEL TERRITORI

EQUIPAMENTS I INFRAESTRUCTURES MUNICIPALS

- Construcció i manteniment d'equipaments municipals

EDIFICACIÓ I ÚS DEL SÒL

- Llicències urbanístiques

SERVEIS PERSONALS

PRIMERA I SEGONA ENSENYANÇA

- Escoles de primeres lletres
- Escoles de llatinitat
- Junta Local de Primera Ensenyança

ESTUDIS UNIVERSITARIS

- Estudi General de Girona
- Col·legi de Girona a Montpeller
- Universitat Lliure de Girona

ESCOLES PROFESSIONALS

- Escola de Dibuix
- Escola d'Arts i Oficis i d'Aprenents
- Escola de Preparació Professional i Belles Arts

CONSELL ESCOLAR MUNICIPAL

- Actes de la Comissió Permanent del Consell Municipal
- Actes del plenari del Consell Municipal
- Comissions dels Consell Municipal
- Composició dels Consell Municipal
- Contractació de serveis
- Contractació de serveis: redacció d'estudis i projectes
- Contractació de subministraments
- Convenis de col·laboració
- Correspondència
- Lliuraments a justificar
- Memòries i estadístiques
- Ordenances, reglaments i normatives municipals
- Premis i beques de recerca
- Programació i organització d'activitats

GESTIÓ DE SERVEIS EDUCATIUS

- Assumpció de competències
- Contractació de serveis
- Contractació de serveis: redacció d'estudis i projectes
- Contractació de subministraments
- Convenis de col·laboració
- Correspondència
- Creació / Modificació / Dissolució d'òrgans de gestió descentralitzada
- Enquestes
- Integració / participació en organismes d'interès públic
- Lliuraments a justificar
- Nomenament de director/a i equip directiu

- Plans, programes i projectes
- Premis i beques de recerca
- Programació i organització d'activitats
- Subvencions
- Subvencions a tercers

CENTRES D'ENSENYAMENT

- Consells escolars de centre
- Construcció i manteniment d'equipaments municipals
- Contractació de serveis
- Contractació de serveis: redacció d'estudis i projectes
- Contractació de subministraments
- Contractació d'obres
- Convenis de col·laboració
- Correspondència
- Denominació/inscripció equipaments a registres públics oficials
- Llicències d'ús de béns i equipaments
- Lliuraments a justificar
- Mapa escolar
- Matriculació escolar
- Ordenances, reglaments i normatives municipals
- Plans d'emergència
- Plans, programes i projectes
- Seguiment del curs escolar
- Subvencions
- Subvencions a tercers

ESCOLES BRESSOL

- Beques i ajuts
- Consells escolars de centre
- Construcció i manteniment d'equipaments municipals
- Contractació d'obres
- Contractació d'assegurances
- Contractació de serveis
- Contractació de subministraments
- Convenis de col·laboració
- Correspondència
- Elecció d'equips directius de les escoles bressol
- Liquidacions mensuals de taxes i preus públics

- Llicències d'ús de béns i equipaments
- Lliuraments a justificar
- Mapa escolar
- Matriculació escolar
- Memòries i estadístiques
- Plans, programes i projectes
- Programació i organització d'activitats
- Subvencions

ESCOLA MUNICIPAL D'ART

- Adquisició de béns i drets
- Beques i ajuts
- Contractació d'assegurances
- Contractació de serveis
- Contractació de serveis: redacció d'estudis i projectes
- Contractació de subministraments
- Convenis de col·laboració
- Llicències d'ús de béns i equipaments
- Programació i organització d'activitats
- Subvencions

DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC I SOCIAL

PROMOCIÓ I FORMACIÓ OCUPACIONAL

- Beques i ajuts
- Contractació d'assegurances
- Contractació de serveis
- Contractació de subministraments
- Contractació de treballs de consultoria i assistència tècnica
- Contractació d'obres
- Convenis de col·laboració
- Correspondència
- Enquestes
- Escoles taller
- Integració / participació en organismes d'interès públic
- Llicències d'ús de béns i equipaments
- Lliuraments a justificar
- Memòries i estadístiques
- Plans, programes i projectes

- Programació i organització d'activitats
- Subvencions
- Subvencions a tercers

COOPERACIÓ INTERADMINISTRATIVA

FUNCIÓ ESTADÍSTICA

- Interrogatoris i enquestes

ALTRES FONTS PÚBLICS

FONS DE L'ESCOLA MUNICIPAL DE MÚSICA

- Constitució i govern
- Administració general
- Recursos humans
- Gestió econòmica
- Planificació i gestió acadèmica

FONS DE L'ESCOLA DE SANT DANIEL

FONS COMERCIALS

FONS NARCÍS SANS I PRAT

FONS FOTOGRAFIA UNAL

FONS DIARI DE GIRONA

FONS EL PUNT

FONS PERSONALS I FAMILIARS

FONS CALDERÓ

FONS CARMEL ROSA – ANTÒNIA ADROHER

FONS JOAQUIM NADAL I FARRERAS

FONS JOSEP M. LÒPEZ DE LERMA

FONS JOSEP PASCUAL I PRATS

FONS MIQUEL DE PALOL I FELIP

FONS MIQUEL SANTALÓ – ADELINA CORTINA
FONS PELAGI NEGRE I PASTELLS
FONS RICARD GIRALT I CASADESÚS

COL·LECCIONS

COL·LECCIÓ VALENTÍ FARGNOLI I IANNETTA

Rosa Moret

**L'EVOLUCIÓ DE L'ENSENYAMENT
A LA CIUTAT AL LLARG DEL
SEGLE XX. LA CONSOLIDACIÓ
DE L'ESCOLA PÚBLICA**

Els inicis del segle xx. Poques escoles, mestres mal formats i una pèssima qualitat en l'ensenyament

A principi del s. xx la presència de l'escola obligatòria a casa nostra mostra un ventall molt ampli amb situacions ben variades. No serà fins a principis d'aquest segle que l'Estat en prendrà la responsabilitat directa. Fins llavors els ajuntaments seran els encarregats de fer front a les despeses que ocasionaran els mestres en els diferents municipis on regenten l'escola.

El 1900 es crearà el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, una reivindicació constant del s. xix. L'any següent els mestres començaran a cobrar de l'Estat, una altra de les reiterades reivindicacions del magisteri públic.

En les poblacions petites hi havia una escola mixta normalment atesa per una mestra que aplegava mainada d'edats tant dispars que es feia realment difícil aconseguir uns resultats pedagògics mínims. Aquesta escola va ser criticada pels sectors més renovadors del magisteri, que la consideraven força ineficaç.

La majoria dels mestres es limitaven a ensenyar les quatre regles bàsiques i estaven mancats de qualsevol tipus de material pedagògic. L'índex d'analfabetització, a Girona era del 59,11% sobre el total de la població i d'aquest el 40% eren homes i el 66% eren dones.

De fet, la preocupació per millorar el nivell cultural de la població no era pas la prioritat dels governants de l'època. L'escola es regia per lleis que tenien molt poc a veure amb la realitat del país. El que s'aprenia a les aules de ben

poc podia servir als infants en el futur. Els mestres públics, cada vegada més conscients d'aquesta controvèrsia insistien en l'ensenyament en català. Eren mestres molt conscienciats per fer una bona educació en llengua catalana. Mestres que poc a poc s'anirien forjant com a veraders pals de pal·ler per a la millora de l'ensenyament a casa nostra. Els sectors del magisteri més renovador volien un ensenyament científic basat en l'observació i l'experimentació i no pas un ensenyament memorístic i de repetició com s'havia fet fins aleshores.

Totes aquestes reivindicacions i propostes de millora seran captades i difoses per la premsa del moment. El 1895 aparegué *El Defensor del Magisterio*, de caràcter particular i durà fins l'any 1906. Inicialment fou dirigida per Salvador Gumbau i, més tard, pel seu fill Josep; en els últims mesos fou dirigida pel mestre Silvestre Santaló. L'editorial Carles Dalmau publicà una nova revista que es repartia gratuïtament amb el nom de *El Defensor*. El primer número aparegué l'octubre de 1906 i es publicà fins l'any 1908, data en la que aparegué la nova revista *El Magisterio Gerundense*, portaveu de l'Associació Provincial de Mestres Gironins, creada l'any 1903. L'any 1912 Cassià Costal en seria el redactor en cap. A partir d'aquell moment començaria una època d'esplendor de la revista, en la qual participaven mestres gironins, escrivint les seves experiències. A partir de l'any 1934 canvià de nom i es convertí en *El Magisteri Gironí*.

Cal esmentar també la revista *Gerunda*, creada el 1921 que tenia seu al domicili particular de mossèn Ignasi Jordà, professor de la Normal.

Sorgeix en aquest punt la Renovació Pedagògica i sorgeix del magisteri públic. Els mestres volen millorar l'ensenyament. És un moviment general. Aquesta renovació sorgirà bàsicament en poblets petits i s'estendrà fins a Girona. Proposaran les Converses Pedagògiques com a punt de trobada i activitat pal de taller per renovar-se i formar-se.

També en aquesta època i des del punt de vista editorial, Girona jugarà un paper privilegiat en la difusió del llibre escolar a Espanya i a Amèrica a través de l'editorial Dalmau Carles, que també es dedicarà a la confecció de tota mena de material escolar: mapes, hemisferis, material de laboratori...

Què passa en el cas concret de Girona ciutat?

Durant la primera dècada del segle xx Girona arriba als 17.000 habitants i està iniciant canvis urbanístics importants. Enderroca les muralles i comença l'expansió cap al pla. El nombre d'escoles en aquest moment és gairebé el mateix que cinquanta anys enrere quan a l'any 1864, l'estadística de Martínez Quintanilla parla de 20 escoles a Girona: 4 de públiques (dos de nens i dues de nenes) i 16 de privades (sis de nenes i deu de nenes). Segons Botet i Sisó en la primera dècada del s. xx també són 20 les escoles que hi ha a la ciutat. Les públiques han doblat en nombre, ara són vuit (una de superior de nois, dues elementals completes de nois, quatre elementals completes de noies i una de pàrvuls). Les privades han disminuït i sumen dotze en total: cinc de nois i set de noies. També cal comptar dues escoles elementals completes que hi ha a l'Hospici Provincial.

Les escoles hi són i cal dir que els mestres superen amb bona voluntat les deficiències materials en què han d'exercir la seva feina. Una constant en les queixes dels mestres és el mal estat que presenten els edificis escolars com arreu del país.

El 4 de novembre de 1908 es posa la primera pedra d'un nou edifici escolar. Tres anys després, l'1 de setembre comencen les classes: oficialment la inauguració es fa el 17 de setembre. Girona té ara un nou edifici escolar aixecat sobre l'antic baluard de la Santa Creu. Un edifici de tres cossos, un de central i dos de laterals. Silvestre Santaló, en serà mestre des de bon començament i un dels capdavanters de la renovació pedagògica.

Converses pedagògiques

Ja hem comentat la mala formació dels mestres a principis del segle XX i com les seves queixes cada vegada seran més constants. Arrel d'aquesta situació, l'any 1903 uns mestres gironins inicien unes trobades voluntàries de formació amb el nom de Converses Pedagògiques. Els historiadors de l'educació consideren aquesta data una referència emblemàtica des de l'òptica de la renovació pedagògica a les comarques gironines.

Aquestes trobades tenen uns trets característics: són convocades pels propis mestres i no esperen que la inspecció o les autoritats superiors siguin les que les convoquin. Convençuts que no en tenen prou amb la formació inicial que reberen de les Escoles Normals, s'autoorganitzen directament per continuar amb la seva formació a par-

tir de temes que els interessin. Un segon aspecte: tothom té coses per ensenyar i per aprendre, en funció del seu propi interès. L'any 1903 a l'escola de Dalmau Carles, a Girona, el mestre Esteve Carles parlà sobre Treballs manuals a les escoles de primer ensenyament. L'any 1904, el mestre de Girona Josep Dalmau Carles va parlar de l'ensenyament de la gramàtica. El 1905, el mestre Silvestre Santaló, mestre de Girona, exposà el tema Les Converses a Catalunya. Silvestre Santaló (1875-1960), gran impulsor de la renovació pedagògica arribarà a ser President de la Federació de Mestres de Catalunya. L'any 1906 a Girona es va fer una conversa extraordinària de dos dies sobre l'Ensenyança de la Gramàtica, dirigida pel mestre Joan Bautista Puig.

Aquests mestres són mestres que treballen a dos nivells: per una banda intenten millorar els continguts intel·lectuals per tal d'aconseguir una profunda renovació pedagògica i en segon lloc, unes millores socials en el sentit que volen que es dignifiqui la vida del mestre, volen també formar part de la vida política i arribar a formar part d'altres àmbits socioculturals de la vida del lloc on treballen.

Són mestres que inicialment es troben en pobles petits i rurals. Actuen espontàniament i intenten buscar el suport institucional.

Elaboren la seva pròpia pedagogia amb una línia totalment renovadora. Una línia que es pot sintetitzar en els següents punts:

- el que cal és educar,
- cal establir relacions entre família-escola,
- insisteixen en l'educació moral,

- els disminuïts també s'han d'integrar en el medi escolar,
- excursions a l'estranger,
- educació global, integral...
- coeducació
- són partidaris de l'escola pública.

Les colònies escolars

Paral·lelament a l'ensenyament obligatori, sorgirà l'experiència de treure els nens a l'exterior de les aules per tal d'*airejar-los* literalment. Inicialment, les colònies escolars seran pensades per aquella mainada amb problemes físics. Tenen un caràcter eminentment assistencial. Es posarà més èmfasi en aspectes sanitaris que no pas els estrictament educatius. El fet d'anar a prendre banys de mar, fer excursions a la muntanya o canviar d'aires serà considerat com una millora substancial en la vida dels més petits i com un enriquiment personal amb la convivència del grup. Es pretenia inculcar valors i pautes de comportament a més de resultar ser un marc idoni per a l'educació integral del nen.

Les primeres colònies escolars es faran a Figueres a l'estiu de l'any 1914. Dos anys més tard, l'any 1916 arriben a Girona de la mà del mestre Joan Gomis, mestre del Grup Escolar. Canalitzades per l'Ajuntament seran gestionades per la Junta Local de Primera Ensenyança. Els mestres capdavanters de la renovació pedagògica veuran en les colònies escolars un complement idoni per a l'educació de la mainada. Una vegada més seran els mestres de l'es-

cola pública els encarregats de prendre la iniciativa per tal de millorar la qualitat de l'ensenyament.

L'any 1924 amb la Dictadura de Primo de Rivera, les colònies seran suprimides. Tot i això seran substituïdes per sortides i excursions pels voltants de Girona. En els darrers anys de la dictadura es tornaran a instaurar de la mà del diari *El Autonomista* fins l'any 1937 en què s'acabaran de suspendre del tot a causa de la Guerra Civil. Hauran de passar força anys abans no es tornin a recuperar. Actualment les colònies escolars són presents a gairebé totes les escoles del país i els casals estiuencs.

Les escoles Normals

Pel que fa a la formació inicial del magisteri durant aquest primer terç de segle, cal notar que es produiran canvis que dependran de la tendència política del govern; l'alternança entre liberals i conservadors provocarà canvis de plans d'estudis. A la capital provincial funcionaran les Normals per a nois i noies

A Girona i després d'un parèntesis de 1901-1914, es restablirà l'escola Normal masculina i es crearà la Normal femenina coincidint amb el Nou Pla d'Estudis de 1914. Aquest pla establia una única titulació –mestre de Primera Ensenyança– i per això mateix totes les Escoles Normals s'homogeneïtzaran. Són anys difícils en què tant l'escassetat material com la professional sovintejaran en l'àmbit formatiu dels futurs mestres. La Normal masculina s'estableix “en una casa vieja, destartalada, oscura y extremadamente húmeda” al carrer de la Força, per anar posterior-

ment als carrers d'Anselm Clavé i Gran Via, a l'antiga seu del centre cultural Athenea.

Cassià Costal i Silvestre Santaló, ambdós professors de la Normal, seran els dos noms emblemàtics des de l'òptica de renovació pedagògica. El primer serà conegut i valorat per les seves aportacions pedagògiques i el segon per les innovacions en el camp de la geografia. Arribaran a ser excel·lents professors, i a més, persones amb una dimensió humana i política innegables. Tots dos duran a terme el seu treball professional primer a la Normal de Girona i, més tard, a l'Escola Normal que la Generalitat va crear a Barcelona el 1931 durant la República. Al costat d'aquests professors n'hi haurà d'altres amb un esperit catalanista innegable, com mossèn Enric Jordà i d'altres que militaran i defensaran postures polítiques conservadores.

La graduació de les escoles

El 1908 Girona comptava amb el següent ventall d'escoles: Germans de les Escoles Cristines, Germans Maristes, col·legi Vidal, Hospici Provincial, col·legis municipals de nens dirigits pels senyor Dalmau, Santaló i Paltre, l'escola municipal mixta de la senyora Llop, les escoles municipals de nenes de les mestresses Casals, Auguet i Balot i el col·legi de la Mare de Déu del Pilar.

La graduació de l'escola, és a dir, l'organització del centre en tantes aules com cursos s'imparteixen, és un fenomen relativament recent –se'n començarà a parlar d'una manera difusa durant la segona meitat del s. XIX– que es desenvoluparà d'una forma molt lenta arran dels diver-

sos obstacles, fonamentalment de caire polític i econòmic, amb els quals topa.

La primera escola pública graduada a les comarques gironines fou el Grup Escolar de Girona (Escola Joan Bru-guera). Aquesta escola fou inaugurada el 17 de setembre de 1911, onze anys després que es posés la primera pedra del primer edifici per a escoles graduades de tot l'Estat. L'escola aplegava un conjunt de mestres prestigiosos i me-ritoris: Antònia Llop, Silvestre Santaló, Emili Batlle, Se-bastià Pla, Josep Dalmau Carles, Jaume Ministral...

L'evolució de l'escola graduada ha estat, tant a la ciu-tat de Girona com en el conjunt de les comarques de la de-marcació, lenta, constant i progressiva, passant de 16 es-coles el 1923 (dades referents al conjunt de la demarcació) a 111 el 1998.

Si des del punt de vista material el nou edifici represen-ta un salt qualitatiu, molt més ho és la nova organització que es donen els mateixos mestres pel funcionament del Grup Escolar. En aquest nou edifici s'hi apleguen diver-ses escoles unitàries de la ciutat. Des del seu inici també hi funcionarà l'escola annexa de la Normal en la qual faran les pràctiques els futurs mestres. Els mestres propietaris decideixen organitzar el seu ensenyament en règim de gra-duació, fet insòlit. L'escola graduada és aquella en la qual hi ha diversos mestres i que permet un tipus d'organització superior a les escoles unitàries amb un sol mestre.

Bona part dels mestres que formen la primera fornada del Grup Escolar figuren per mèrits propis entre els cap-davanters de la renovació pedagògica de casa nostra. Els seus afanys renovadors per fer una escola digna i de qua-

litat, que a més d'instruir eduqui, els porta a graduar l'ensenyament.

D'altra banda, els mestres del nou Grup Escolar no en tenen prou amb un ensenyament graduat, sinó que estan convençuts plenament de la necessitat d'incorporar a l'escola altres ensenyaments complementaris.

Girona té doncs, una nova escola pública amb nombrosa matrícula. Una escola que ha optat per una línia de renovació en profunditat, amb un ensenyament que vol ser qualitativament millor i amb una organització escolar que instrueixi i eduqui al mateix temps. A més de la graduació incorpora al programa oficial de l'escola altres ensenyaments complementaris que es veuen potenciats amb la desinteressada participació de diverses personalitats ciutadanes que hi aporten el seu saber i dedicació. A més i de manera especial es té cura dels aspectes sanitaris i higiènics.

Un altre aspecte a destacar és l'estreta relació que mantindran l'escola i l'Ajuntament. Aquest no es limitarà a complir amb les seves obligacions, assenyalades per llei sinó que acollirà i potenciarà les diverses propostes que li fa el claustre del Grup. És tota la ciutat que se sent orgullosa de la nova escola. Aquests primers anys el Municipi no regateja esforços per mantenir una escola digne

L'ample presència d'escoles congregacionistes a Girona

La presència de congregacions religioses dedicades a l'ensenyament a les comarques gironines ha estat molt notable des del s. XIX, especialment pel que fa als col·legis feme-

nins. Algunes d'aquestes congregacions s'havien fundat a Catalunya i, en el cas de la del Cor de Maria, va ser creada pels olotins; d'altres (maristes, germans de la doctrina cristiana...) procedien de l'estranger. Les lleis polítiques franceses a favor del laïcisme van afavorir l'arribada, primer a Barcelona i més tard arreu el país, de congregacions religioses dedicades a l'ensenyament. L'expansió dels jesuïtes i els escolapis es consolidà a les darreries del segle XIX. També apareixen la Salle i els Maristes. Cal destacar també l'inici de dues congregacions catalanes: les dominiques de l'Anunciat i les carmelites de la Caritat.

La creació de les mútues escolars durant la II República amb motiu de la Llei de Congregacions Religioses ens permet de conèixer la presència dels col·legis religiosos al bisbat de Girona. A Girona, es comptabilitzaven: les monges del Cor de Maria, les monges Dominiques, les Carmelites de la Caritat, els col·legis de les monges Beates, de les Adoratrius i de les Escolàpies.

Pel que fa a les congregacions masculines, la seva presència és molt menor. A Girona ciutat destaquen els Maristes i la Salle.

De la Mancomunitat a la Dictadura

A partir del curs 1914-15 comencen a funcionar a Girona les Escoles Normals Superiors gràcies a la tenacitat de l'Associació Provincial del Magisteri, l'Ajuntament, la Diputació i el mateix rector de la Universitat de Barcelona.

Els anys 1914-1920 són molt rics en transformacions en el camp educatiu a Catalunya. El català comença a con-

siderar-se com a llengua normal d'ensenyament i no pas com a llengua subsidiària del castellà. També es comença a qüestionar l'autonomia escolar. Es comencen a qüestionar de qui ha de dependre l'ensenyament primari. El tercer aspecte a destacar és la del sindicalisme en el camp de l'ensenyament.

També cal destacar les notables millores en quan a la divulgació de nous sistemes com ara el montessorità per a l'educació de pàrvuls i el pensament pedagògic d'E. Claparède.

Durant el primer terç del s. xx, els pocs llibres que es feien servir a les escoles eren en castellà. Una bona enciclopèdia servia per a tots els estudis i per a totes les assignatures. Les enciclopèdies Álvarez i Dalmau Carles seran les més utilitzades i les més difoses a casa nostra. L'ensenyament en català s'anirà introduint lentament. La Mancomunitat de Catalunya, a través del Consell de Pedagogia i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana jugaran un paper fonamental en aquesta acció catalanitzadora. També l'Església catòlica contribuirà a mantenir la llengua catalana a través de l'ensenyament del catecisme i amb l'edició de catecismes en català en les diferents diòcesis.

A l'Escola Graduada hi ha un total de 689 alumnes. L'ensenyament elemental quedarà organitzat de la següent manera: dues seccions de pàrvuls, una de 3 a 5 anys i l'altra de 5 a 7. Vuit seccions de primer ensenyament, tres seccions especials de ciències físico-química-naturals, dues seccions de llengua francesa, dues seccions d'estudis mercantils i tres seccions de dibuix.

L'any 1919-20 el Grup Escolar comptarà fins a 735 alumnes en les classe diürnes i 200 a les classes nocturnes o d'adults. Un nombre cada vegada més elevat d'alumnes. El mestre Josep Dalmau Carles serà substituït com a director l'any 1920.

Pel que fa als estudis secundaris i professionals, la presència femenina serà molt minsa a Girona. A l'Institut de Girona, el curs 1921-22 acaben trenta-nou alumnes, dels quals només cinc són dones. Una dada ben significativa de la marginació en què es trobaven les noies a l'hora de continuar els estudis.

En aquesta primera etapa les característiques principals de l'escola a Girona ciutat són sens dubte, la voluntat de renovació de l'escola pública, l'esperit de treball dels mestres per aconseguir una escola digna, eficient, educadora, oberta a la societat i no limitada als programes escolars. Una renovació que haurà de frenar en sec amb l'arribada de la dictadura. Hauran de passar encara uns quants anys per tal que l'anelhada renovació a casa nostra sigui un fet.

La Dictadura de Primo de Rivera

El 13 de setembre es produeix el cop d'estat de Primo de Rivera. A partir d'aquest moment, l'ensenyament serà enfocat des de la perspectiva d'un patriotisme espanyolista retòric, uniformista i molt peculiar. Abunden les mesures de control de l'escola primària. Algunes mesures adoptades pel nou govern seran la tramesa del *Catecismo del ciudadano* als mestres i alumnes i la publicació de diverses *circulares*.

Dintre d'aquesta concepció uniformista de l'estat són clares les mesures i amenaces contra el català a l'escola, especialment dures en el cas de Girona ciutat. L'únic llibre en català que es permetrà serà el catecisme de la doctrina cristiana. També es prohibeix que els mestres cobrin als pares cap quantitat en concepte de serveis escolars o extraescolars.

En el cas del Grup Escolar es viuran moments de tensió davant d'aquesta nova situació política i social. El funcionament del Grup Escolar no agrada a tothom, en especial als conservadors i tradicionals de la ciutat. Aprofitant l'avenç de la proposta d'un homenatge públic a J. Dalmau Carles en motiu de la seva jubilació forçosa, ataquen durament tant el mestre com el funcionament del grup. L'*Autonomista* se'n fa ressò. Silvestre Santaló defensarà l'escola única. En boca dels mestres més renovadors, l'escola pública serà vista com el marc idoni per a una educació tolerant, pluralista i socialment solidària. L'escola primària serà considerada una institució essencial per a la regeneració cultural, social i política d'Espanya. Un punt de vista no compartit pels sectors més conservadors i afins al nou règim polític que el país està vivint.

La segona República. El Pla 1931

El tema predilecte d'aquesta nova era política que s'encepà l'abril de 1931 fou, sens dubte, l'educació. L'any 1930, Girona compta ja amb 21.845 habitants i les necessitats escolars augmenten. Tant és així que a finals de la dècada dels vint la Inspecció proposa la creació de noves escoles per tal de garantir l'escolarització obligatòria. Des del

punt de vista cultural la ciutat comença a experimentar un reviscolament.

A Girona ciutat les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 donen la victòria a Esquerra Republicana de Catalunya amb 15 regidors. La nova Constitució republicana afirma en l'article 48 que: "L'ensenyament primari serà gratuït i obligatori" i afegeix que "La República legislarà en el sentit de facilitar als espanyols econòmicament necessitats l'accés a tots els graus d'ensenyament, a fi que no es trobi condicionat per cap altra cosa que per l'aptitud i la vocació. L'ensenyament serà laic, farà del treball l'eix de la seva activitat metodològica i s'inspirarà en ideals de solidaritat humana".

La voluntat de la República d'incidir en el món escolar i educatiu es manifestarà des del primer moment. Les noves autoritats gironines republicanes no escatimaran esforços per fer realitat una millor i major escolarització pels infants gironins. Durant el bienni progressista (1931-1933) es construiran un total de 114 escoles en terres gironines.

Les noves autoritats municipals gironines seran persones vinculades estretament amb el món de l'educació. El primer alcalde serà Miquel Santaló i el primer president de la Diputació serà Cassià Costal. Tots dos eren professors de la Normal de Girona i tots dos varen ser cridats per la Generalitat per dirigir l'escola Normal que el govern català va crear a Barcelona el 1931.

Costal és la personalitat gironina de més relleu pedagògic.

Amb la República a Girona s'iniciaran les gestions per a la construcció de diverses escoles que fa temps es re-

clamaven: la de Montjuïc a la muntanya del seu nom, la del barri de la Mercè, escola Ramon Turró, actual Col·legi Verd i la del Pont Major. En aquesta política constructiva cal reconèixer la positiva acció de l'alcalde Miquel Santaló que obtindrà diferents subvencions de l'Estat.

El 1933, s'inaugura l'escola Ignasi Iglésies (actual escola Montjuïc). Establerta en un barri marginal i pobre (Pedret) de la ciutat es converteix en l'escola emblemàtica de l'obra escolar republicana a la ciutat. El primer director serà Silvestre Santaló, germà de Miquel Santaló, excel·lent mestre procedent del Grup Escolar.

Val la pena donar un cop d'ull a les escoles existents abans i després de la República per tal de fer-nos una idea més exacta del que suposà aquesta etapa tant fructífera per a l'ensenyament:

Escoles existents a Girona abans de la proclamació de la República:

En el Grup Escolar:

- Una escola graduada de nois annexa a la Normal de Mestres, integrada pel Regent i 6 professors,
- Dues unitàries de nois
- Dues escoles de pàrvuls

En l'escola del carrer Eiximenis:

- Una unitària de noies

En l'escola del al Pujada de St. Martí:

- Una unitària de noies

En l'escola del carrer del Carme

- Una unitària de noies

Escoles creades des del 14 d'abril de 1931 al 28 de febrer del 1934:

En el Grup Ramon Turró:

- Escola graduada de noies, de tres graus, a base de la unitària de la Sra. Canós
- Una escola de pàrvuls

En el Grup Ignasi Iglésies:

- Escola graduada de noies, de tres graus, a base de la unitària del Sr. Santaló
- Escola graduada de noies, de tres graus

En l'escola del carrer Eiximenis

- Escola graduada de noies, de quatre graus, a base de la unitària de la Sra. Auguet
- Una escola unitària de noies

En l'escola de la Pujada de St. Martí:

- Dues escoles unitàries de nois

Al barri del Pont Major:

- Una escola unitària de nois,
- Una escola unitària de noies

Les mútues escolars a la ciutat

Durant els anys de la República en pau, l'escola, a més de la introducció de la llengua catalana, viurà altres canvis notables, sobretot en quan a l'ensenyament de la religió i a les escoles religioses. L'estat és laic i legislarà perquè l'ensenyament de la religió es faci fora de l'escola (decret de 17 de març de 1932); posteriorment suprimirà la presència de les congregacions religioses dedicades a l'ensenyament. Aquestes, força nombroses a la ciutat es transfor-

maran en Mútues Escolars per tal de poder seguir exercint com escoles.

Les mútues que es varen crear a Girona ciutat foren: Mútua Masmitjà (monges del Cor de Maria), Mútua Baldiri Reixac (monges Dominiques), Mútua Balmes (monges Carmelites de la Caritat), Mútua Eiximenis (monges Beates i monges Adoratrius), Mútua Gerundense (germans Maristes); Mútua Galiana (monges Escolàpies). Encara que oficialment no hi havia ensenyament públic per part de les congregacions religioses, la seva presència hi continuava sota les Mútues Escolars. Una presència molt notable ja que el nombre d'alumnes matriculats en aquestes escoles era molt superior als alumnes que assistien a les escoles públiques. Els pares assumiran la responsabilitat de l'escola i encarregaran l'ensenyament a les pròpies monges o frares.

A les eleccions de l'any 1936, a les portes de l'esclat de la guerra, Girona viurà la victòria de Front d'Esquerres amb un ajustat 50,9% de vots en front del Front de drets que aconseguí el 49,1%.

I arriba la guerra

En aquesta nova etapa revolucionària el govern de la Generalitat crearà el 27 de juliol de 1936 el CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) per crear una nova escola inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat humana. Les finalitats d'aquesta nova escola se centraven bàsicament en tres punts: d'una banda fer-se càrrec de tots els centres escolars, organitzar i donar en-

trada a les metodologies i experiències de l'Escola Nova i, coordinar tots els centres existents i els que estaven previstos per crear. El treball, la justícia, la llibertat, la solidaritat humana, el trencament de les barreres obreres amb la finalitat d'aconseguir una educació per a tots i totes igual i amb les mateixes condicions eren els puntals en els quals aquesta escola es fonamentava.

El curs escolar 1936-37 a Girona es comptabilitzen diversos Grups Escolars: Bakunin, Durruti, Carles Marx, Joaquim Maurin, Pont Major, la majoria dels quals es tractaven d'exconvents i excol·legis de comunitats religioses i les escoles públiques: Ignasi Iglésies, Prat de la Riba, Botet i Sisó, Ramon Turró, Joan Bruguera i l'Eiximenis.

El nombre total de nens que anaven a l'escola oficial és de 3.590 sobre un cens escolar de 4.077. L'assistència a les escoles, segons informe dels directors dels centres és gairebé normal. Tothom procura fer vida normal i les activitats tant escolars com extraescolars continuen el seu curs. Per la seva part, l'Ateneu Democràtic i Social continua fent classes nocturnes.

Durant aquests anys de guerra l'ensenyament al Grup Escolar és mixt, segons els criteris de coeducació.

L'alcalde de la ciutat J. Camps publicarà el primer mapa escolar de la ciutat en el sentit que els nens aniran a una escola o altra segons el carrer on visquin i la seva proximitat.

A pesar de la ferma voluntat que les escoles funcionin amb la màxima normalitat possible seran temps difícils amb entrebancs constants. La constant arribada de nens i nenes refugiats serà un dels elements que sotragaran l'es-

cola. El 31% del total de refugiats que arriben a Girona es calcula que seran escolars.

A finals de l'any 1936, la mestra Antònia Adroher, membre del POUM, serà la Consellera de Cultura i Propaganda i també la delegada del CENU. Serà aquesta mateixa mestra la que vetllarà pels edificis escolars i els aspectes d'higiene i alimentació de les escoles.

El fet més important durant aquesta època és que l'escola serà coeducativa. Un fet llargament reivindicat ja per les autoritats republicanes i pels sectors més progressistes des de feia anys.

La voluntat de les autoritats republicanes gironines a favor de l'educació i l'escola es posarà de manifest fins als darrers temps de la República quan el president Companys posarà la primera pedra per a un nou edifici escolar al barri de les Pedreres. Un edifici que malauradament no veurà la llum.

El 4 de febrer de 1939 entraven les tropes franquistes a Girona i amb elles s'inicia un llarg període gris i fosc que mantindrà el país sencer en un estat de paràlisi en tots els àmbits.

Hi haurà un estroncament de soca-rel total en l'àmbit educatiu i cultural. Els valors escolars fins ara pregonats seran totalment capgirats. Els mestres seran vistos pel nou govern com els principals causants dels mals de la República i, per tant, caldrà depurar amb rigor i duresa aquest col·lectiu. D'ara i endavant l'escola es regirà bàsicament per dos eixos: la religió catòlica i la política. S'instaurarà d'aquesta manera el nacionalcatolicisme a l'escola i al país. El model de l'escola republicana serà arrabassat pel

model de l'escola del NO. No a la llengua catalana, no a la coeducació, no a l'escola activa, no a l'experimentació, no al progrés, no, no, no...

A Girona funciona una comissió educadora per a tot el magisteri de la província.

A la ciutat hi haurà escoles per a nens i escoles per a nenes. La llengua catalana quedarà reduïda estrictament a l'àmbit familiar i la castellanització s'intentarà apoderar de tots els àmbits tant de la vida escolar com de la professional. L'únic reducte que mantindrà una certa catalanitat serà en l'àmbit estrictament familiar.

Etaqa franquista

La llarga etapa franquista es caracteritzarà per la seva monotonia i l'estricta compliment dels paràmetres establerts a la fi de la guerra. Les escoles s'estancaran fins a tal punt que l'educació retrocedirà passos agegantats. Tota l'obra republicana d'innovació i avantguarda en els àmbits culturals i educatius quedarà totalment esborrada del panorama sociocultural. Hauran de passar dècades per tal d'albirar un lleuger moviment de canvi que no s'iniciarà fins als anys seixanta. I serà de nou el col·lectiu de mestres el que passarà al davant a les administracions públiques per tal d'iniciar altra vegada propostes de millora i canvi en el panorama educatiu.

L'Associació de Mestres Rosa Sensat, creada el 1965 a Barcelona reprendrà les Escoles d'Estiu per tal de fomentar la formació permanent entre el magisteri. D'aquesta manera es reprendrà el fil de les Converses Pedagògiques de principi de segle.

Cal també esmentar la represa de l'escoltisme gironí l'any 1951 com a intent de millora durant aquests anys grisos i foscos per al país. A Girona, els fundadors de l'escoltisme en aquesta època seran els seminaristes Ramon Canals i Jordi Bachs. Dos anys més tard s'iniciarà també l'escoltisme femení de la mà de Rosa Canals i Teresa de Toca.

A partir de la segona meitat dels anys seixanta a la ciutat de Girona es crearan noves escoles públiques i privades atenent a les noves necessitats que la ciutat plantejarà.

Camí de la democràcia

L'estiu de l'any 1971 se celebrarà a Girona la primera escola d'Estiu. L'any 1975 es promulgarà el decret que regularà la incorporació de les llengües "natives" als programes de preescolar i EGB. A la llei per a la Reforma Política del 1976 li seguiran altres lleis i esdeveniments importants com les primeres eleccions democràtiques de l'any 1977 i la democratització dels ajuntaments dos anys més tard.

També serà durant els anys setanta que naixeran les Associacions de Pares d'Alumnes, les APA amb voluntat ferma de col·laborar en el procés educatiu dels seus fills.

Cada vegada es farà més palesa la necessitat que els ajuntaments també prenguin part activa en el procés de l'educació. Durant els anys vuitanta hi haurà un seguit de propostes que culminaran l'any 1990 amb la Llei Orgànica General del Sistema Educatiu (LOGSE)

Ensenyaments especialitzats a Girona

El primer centre d'educació especial de Catalunya va néixer a la dècada dels setanta batejat amb el nom llatí de Mater Dei i va canviar aquesta denominació per l'actual en estrenar el 1998 la nova etapa educativa. Cal remuntar-se a l'any 1964 per trobar els orígens del col·legi públic d'educació especial Font de l'Abella. El creixement del nombre d'alumnes al llarg dels anys va crear la necessitat de construir un edifici que es va estrenar el 15 de setembre de 1973. D'entrada, es plantejava aquesta educació al marge de l'ordinària, no hi havia personal especialitzat i la metodologia tampoc estava sistematitzada. La transferència del centre a la Generalitat, el 1981, i la sensibilització de les institucions van canviar el panorama. Aleshores es va preveure que els alumnes amb necessitats especials poguessin anar també a centres ordinaris.

El CEE Palau de Girona es va posar en marxa l'any 1980 i atén alumnes entre 3 i 18 anys d'arreu les comarques gironines afectats per greus deficiències neuromotores.

Bibliografia

- A.A.V.V. *Girona en el canvi de mil·leni*. Ensenyament. El Punt. Biblioteca bàsica de les Comarques Gironines, 2000.
- MARQUÈS I SUREDA, S. *75 anys del Grup Escolar de Girona: 1911-1986; aproximació a la història de l'Escola Pública "Joan Bruguera"*. Girona: Escola Pública "Joan Bruguera", 1986.
- MARQUÈS I SUREDA, S. *L'Escala, un planter de mestres (1900-1939)*. Girona. Bàlec Llibres, 2006.
- MARQUÈS S., FEU J., PUJOL D. *L'escola*. Quaderns de la Revista de Girona, núm. 120, 2005.
- MARQUÈS I SUREDA, S. *Les Colònies escolars*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- MARQUÈS I SUREDA, S. *L'escola a Catalunya durant el segle XX: el testimoni de les germanes Macau Julià*. Girona, Col·lecció Baldiri Reixac, Núm. 4, 2002.
- MARQUÈS I SUREDA, S. "La represa de l'escoltisme gironí després de la Guerra Civil" Revista de Girona. Núm. 229. Març-abril 2005.
- MARQUÈS, S I TEIXIDOR, A. *Col·legi Verd. 75 anys d'història*. CCG Edicions, 2009.
- OLIVERAS I CASAS, M. *Diari de guerra del mestre Miquel Oliveras i Casas (abril de 1938 - maig de 1939)*. Girona. Diputació de Girona, 2008.
- PUIGBERT, J. *La Normal a Girona i el Magisteri públic (1914-1936)*. Universitat de Girona, 1994.
- SOLER I MASÓ, P. *L'Educació en el lleure a Girona*. Girona. Universitat de Girona, 1995.

Pere Cornellà

**ESCOLA REPUBLICANA EN PAU
I EN GUERRA. EL NEN, EL PRIMER
CIUTADÀ DE LA REPÚBLICA**

Introducció

La demora general d'Espanya respecte a Europa feia que l'educació pública no es trobés tan avançada com en altres països del seu entorn. No va ser fins al segle XIX quan es va començar a regular l'ensenyament públic per tal de possibilitar una educació global de la persona.

El sistema educatiu definit per la Llei Moyano (9 de setembre de 1857) resistirà fins la Llei General d'Educació de Villar Palasí de 1970. S'hi definia un estil classista que volia atendre les necessitats d'una Espanya preindustrial amb 15.000.000 d'habitants, dels quals el 75 per cent eren analfabets.

Era una llei que regulava els nivells educatius del sistema amb una concepció centralista i intervencionista de la instrucció que permetia l'aparició d'un ampli sector d'ensenyament privat en centres religiosos.

Amb aquesta llei s'implantaven definitivament els grans principis de l'anomenat moderantisme històric: gratuïtat relativa per a l'ensenyament primari, centralització, uniformitat, secularització i llibertat d'ensenyament limitat. A més, es reconeixia el dret de l'església catòlica a vigilar la puresa ideològica dels estudis.

Els pressupostos d'aquesta llei es van mantenir, encara que de manera insuficient, durant gairebé un segle però els avanços van ser lents o inexistents a causa de la inestabilitat política de l'estat espanyol, el desinterès de les autoritats i de la mateixa monarquia.

La situació heretada per la República

A finals dels anys vint i principis dels trenta la situació educativa i cultural de l'estat era escandalosa comparant-la amb la dels països europeus més propers. L'índex d'analfabetisme se situava al voltant del 70 per cent, essent superior en el sector femení.

L'estat no havia complert amb la seva pròpia obligació d'escolaritzar els nens i nenes d'entre 6 i 12 anys. Mancaven escoles i edificis escolars adients per a la tasca que tenien encomanada. La consideració social i la retribució dels mestres eren mínimes. La seva preparació professional inicial era deficient. De fet, l'endèmica falta de recursos propiciava una situació en la qual era molt difícil progressar en millores organitzatives i didàctiques.

El context educatiu heretat per la república exaltava els valors catòlics tradicionals i pretenia que els escolars esdevinguessin súbdits al servei del règim monàrquic imperant.

Paral·lelament, s'havien anat desenvolupant uns corrents de pensament més liberals i/o radicals: la *Generació del 98*, l'*Escola Nova* –que s'anava imposant a Europa–, l'assaig d'escola moderna de tendència anarquista de Francesc Ferrer i Guàrdia a Barcelona (ensenyament racionalista i coeducació) i la *Institución Libre de Enseñanza* (defensant la llibertat de càtedra i combatent el dogmatisme religiós, polític o moral).

Les idees pedagògiques sorgides d'aquests nous corrents de pensament no podran començar a arrelar fins que l'ensenyament estatal sigui aconfessional. Això tindrà lloc durant la Segona República. S'iniciarà un nou procés escolar dirigit a convertir els alumnes en ciutadans.

La situació a Girona

A principis de segle l'índex d'analfabetisme a Girona era del 59,11% (40% els homes i 66% les dones). Era superior al de Barcelona (54,18%) i inferior al de Lleida (64,69%) i al de Tarragona (66,65%).

Aquests índexs havien disminuït trenta anys després però encara eren alarmants. Girona, a l'any 1930, havia disminuït el seu índex d'analfabetisme fins al 33,3%. Les zones urbanes, amb més possibilitats culturals, superaven àmpliament els índexs d'analfabetisme de les zones rurals.

Malgrat la situació en què es trobava l'escola abans de l'adveniment de la República volem destacar que a les comarques de Girona hi havia alguns nuclis de mestres que intentaven renovar-se pedagògicament. A l'Alt Empordà hi hagué mestres que treballaven en col·laboració, que es trobaven per explicar-se les seves experiències escolars i aprendre els uns dels altres. Aquests mestres d'escoles rurals es reunien per millorar la seva formació i les seves escoles. Participaven també en la vida dels pobles i en l'associació dels mestres. L'exemple més esmentat és el d'Antoni Balmanya a Espolla. Aquests afanys de millora es van escampant entre el magisteri i passen dels pobles més petits a les viles més grans. L'escola activa, a poc a poc però amb pas ferm, comença a escombrar l'escola conservadora tradicional.

Les petites escoles rurals eren el lloc ideal per desenvolupar les noves idees educatives centrades en les necessitats de l'infant. El contacte directe amb la natura era molt més fàcil que a les ciutats. Tenien el medi a l'abast, al vol-

tant de l'escola. Podien fomentar l'interès de l'alumne mitjançant l'observació i l'experimentació directa. Disposant d'aquests elements era molt més fàcil substituir la vella escola tradicional memorística, transmissora de coneixements sovint obsolets, per una escola que ajudés l'infant a pensar, a ser crític i solidari.

Aquests mestres de l'escola pública volien ser uns bons professionals i treballaven en direccions diverses per tal d'aconseguir-ho: la millora de la formació, el seu reconeixement social, l'escola activa i la pràctica escolar a partir del nen i els seus interessos.

Tot això ho comencen a principis de segle i sense cap ajut oficial, és a dir, al marge de les autoritats educatives. Els mestres públics gironins inicien el 1903 les *Converses Pedagògiques* (trobades d'autoformació) que, ben aviat, s'escamparan per tot el territori català. A continuació apareixeran les primeres escoles d'estiu, abans de les de Barcelona patrocinades per la Mancomunitat.

Juntament amb Antoni Balmanyà podem destacar d'altres mestres que van fer aportacions interessants durant aquests anys: Llorenç Jou i Olió a Llançà, Manuel Cantarell a Viladrau, Joan Bosch i Cusí a Tortellà, Salvador Genís i Bech a Pineda, Silvestre Santaló i Parvorell a Camallera i Girona, Joan Delclòs a Caldes de Malavella, Lluís Moreno i Torres a Sant Antoni de Calonge i Salt, Carme Auguet i Comalada a Olot i Girona, Josep Barceló i Matas a la Bisbal d'Empordà, Miquel Santaló i Parvorell a Girona, Cassià Costal i Marinello a Girona i Barcelona, Narcís Masó i Valentí a Terrassa i Barcelona, Pere Blasi i Maranges a Torroella de Montgrí, etc.

Les revistes on col·laboren aquests mestres van ser importants per donar a conèixer les noves idees: *El Defensor del Magisterio*, *El Defensor*, *El Magisterio Gerundense* (després *El Magisteri Gironí*), *Gerunda* i el *Butlletí dels Mestres*.

També va ser important la renovació soferta per l'Escola Normal a partir de 1914. Cassià Costal i Miquel Santaló, principalment, van treballar per aconseguir uns mestres més implicats en la seva tasca docent i ciutadana. Miquel Santaló i Parvorell serà el primer alcalde republicà de Girona (posteriorment serà ministre a Madrid i conseller de la Generalitat) i Cassià Costal i Marinello president de la Diputació de Girona i futur director de l'Escola Normal de la Generalitat. Van ser dos bons exemples de la implicació pedagògica i política dels ensenyants gironins.

Cal destacar que Miquel Santaló obrí una nova etapa en l'estudi de la geografia comarcal catalana –seguint l'exemple de la nova geografia possibilista del francès Vidal de la Blache– quan publicà *El Gironès* (1923), tres anys abans que Pau Vila publicqués *La Cerdanya* (1926).

Carles Rahola escrivia el 1929 que “*El principal establiment de primera ensenyança a Girona és el Grupo Escolar, construït per l'Ajuntament i l'Estat en terrenys de l'antic Baluard del Governador, a l'avinguda de Jaume I, en commemoració dels setges de 1808 i 1809. Va ésser inaugurat l'any 1911 (...) Malgrat de comptar Girona amb aquesta escola, la primera ensenyança (a càrrec d'onze Mestres i de cinc mestresses oficials i d'uns quaranta professors particulars) és força desatesa*”. (*La ciutat de Girona*, vol. II, ps. 16 i 17).

Entre aquesta descripció de Carles Rahola, que podem situar a l'any 1928, i l'adveniment de la Segona República, es van crear més escoles públiques i el total al final de la monarquia era el que segueix:

- El Grup Escolar (Bruguera), escola graduada de nois annexa a l'Escola Normal, amb 7 mestres, 2 aules unitàries de nois i 2 aules de pàrvuls.
- L'escola del carrer Eiximenis, amb 1 unitària de noies.
- L'escola de la Pujada de Sant Martí, amb 1 unitària de noies.
- L'escola del carrer del Carme, amb 1 unitària de noies.

La ciutat de Girona disposava d'aquestes escoles públiques on hi treballaven 14 mestres.

A més d'aquestes escoles públiques n'hi havien 7 de religioses: Dominiques de l'Anunciata, Carmelites de la Caritat, Beates Dominiques, religioses de l'Immaculat Cor de Maria, Escolàpies, Germans Maristes i Germans de La Salle.

El nou ideari republicà

La proclamació de la Segona República (14 d'abril de 1931) va il·lusionar i omplir d'esperança bona part de la població. La "*república d'intel·lectuals*" (denominada així per Ortega y Gasset) va plantejar com a prioritat el tema de l'educació. Calia regenerar Espanya des de l'escola pública i gratuïta.

La *Institución Libre de Enseñanza* es convertí progressivament, des de la seva fundació el 1876 fins la guer-

ra civil, en el centre de gravetat de la cultura espanyola. A partir d'ella es va tenir coneixement de les noves teories científiques i pedagògiques que es desenvolupaven a l'exterior. Això queda palès en el seu *Boletín*, on van col·laborar personalitats molt representatives de les noves tendències: Charles Darwin (sobre l'evolució de les espècies), John Dewey (educació per l'acció), Maria Montessori (estimar i respectar el nen com a persona i ser sensible a les seves necessitats), Bertrand Russell (pacifisme i filosofia analítica)...

Els corrents pedagògics de l'*Escuela Nova* acabaran imposant-se durant l'època republicana. El paidocentrisme, o doctrina educativa que dóna la màxima consideració a l'infant, era la idea bàsica de tot el sistema. L'*Escuela Nova* estava inspirada en l'activitat a la natura, la formació científica, el treball crític, el laïcisme, la coeducació (escola mixta), la socialització i l'absència de càstigs físics. Això significava una veritable revolució cultural i la majoria dels mestres s'hi van abocar amb entusiasme. La transformació del país estava a les seves mans amb els nous mètodes d'ensenyament. Aquesta escola renovada es basava en l'observació i l'experimentació seguint les propostes de Decroly (centres d'interès), Freinet (expressió lliure dels infants) i Montessori.

Els nous governants republicans creien fermament que una bona educació escolar asseguraria la permanència de l'ideal republicà. Volien que el mestre i el nen fossin *els primers ciutadans de la República*. El president Azaña afirmava que "*la escuela pública debía ser el escudo de la República*". En aquest sentit van treballar els ministres

Marcelino Domingo (radical socialista i exmestre) i Fernando de los Ríos (socialista i membre de la *Institución Libre de Enseñanza*), i també el director general d'Instrucció Pública Rodolfo Llopis (socialista i mestre). Pensaven que invertir en educació era bàsic per modernitzar el país i fer-lo més democràtic i solidari.

Entre 1931 i 1933 s'aproven decrets referents a l'ensenyament primari, a l'Escola Normal de Mestres i a l'escola laica.

Pel que fa a l'Escola Normal és imprescindible destacar el nou pla, el Pla Professional, de quatre anys de formació (fins aquest moment eren tres) per exercir el magisteri. Aquest nou pla d'estudis encara avui és considerat com el millor de tota la nostra història. Els tres primers cursos eren de formació i el quart era un curs de pràctiques al costat d'un bon mestre. Els cursos de formació incloïen tres tipus de matèries: les que ajudaven a pensar, a ser crítics (pedagogia, filosofia, sociologia...); les matèries de coneixements clàssics del currículum (geografia, història, matemàtica...); i les didàctiques de les matèries del currículum (didàctica de la geografia...) per conèixer les metodologies i estratègies necessàries per tal de fer un bon aprenentatge i ser competent en l'exercici de la professió.

Es tractava de dignificar l'ensenyament públic i el seu professorat. Es volia donar un tomb a la situació de privilegi que tenia l'església fins aquell moment.

S'acceptà l'existència i la nova creació de centres d'ensenyament privats però es prohibí l'exercici del magisteri als membres de les ordes religioses. Feta la llei, feta la

trampa! Frares i monges van canviar els hàbits per roba laica i, disfressats de seglars, van continuar la seva activitat docent, com veurem més endavant.

La creació d'escoles i places escolars

Durant els darrers 30 anys de la monarquia es van crear 11.128 centres escolars a tot l'estat.

El nou govern republicà va xifrar el dèficit escolar de l'estat en 27.151 escoles i en 1 milió el de places escolars. Els governs del Bienni Progressista van construir 13.570 escoles entre 1931 i 1933.

Durant els governs radical-cedistes del *Bienni Negre* se'n van construir solament 3.421.

Després de les eleccions del *Front Popular* (*Front d'Esquerres* a Catalunya) es van projectar 10.600 escoles, a edificar entre 1936 i 1937. No cal dir que la guerra civil truncaria aquests desitjos.

Les escoles creades per la República, entre el 14 d'abril de 1931 i el 28 de febrer de 1934, a Girona van ser les següents:

- En el Grup Ramon Turró –col·legi Lorenzana, col·legi Verd– (d'acord amb la unitària de la Sra. Canós), una escola graduada de noies, de tres graus, i una escola de pàrvuls, amb 3 mestres nous.
- En el Grup Ignasi Iglesias –a Montjuïc– (d'acord amb la unitària del Sr. Santaló), una escola graduada de nois, de quatre graus, i una escola graduada de noies, de tres graus, amb 5 mestres nous.
- En l'escola del carrer Eiximenis (d'acord amb la unitària de la Sra. Auguet), una escola graduada de noies,

de quatre graus, i una escola unitària de noies, amb 4 mestres nous.

- En l'escola de la Pujada de Sant Martí, dues escoles unitàries de nois amb 2 mestres nous.
- Al barri del Pont Major, una escola unitària de nois i una de noies, amb 2 mestres nous.

Poc abans escrivíem que a Girona, en el moment de l'esclat republicà, hi trobàvem 14 escoles que havien estat creades per la monarquia, amb 14 mestres. En poc menys de tres anys el nou règim republicà dotà la ciutat amb 16 noves escoles i el mateix nombre de mestres. L'interès que tingueren els uns i els altres per l'escola pública quedà ben evident.

La llengua, l'escola i les lleis de la República: la Constitució i les competències estatutàries durant la república en pau

La Constitució de 9 de desembre de 1931 determinava que el castellà seria l'idioma oficial de la República (art. 4) i que qualsevol ciutadà tenia l'obligació de saber-lo i el dret d'usar-lo, sens perjudici dels drets que les lleis de l'estat reconeguessin a les llengües de les províncies o regions.

L'estat s'atorgava el dret de les institucions educatives enllaçades pel sistema de l'escola unificada (art. 48). Els ensenyants seran funcionaris públics amb llibertat de càtedra reconeguda i garantida. L'ensenyament serà laic si bé es reconeix a les esglésies, subjectes a la inspecció de l'estat, el dret d'ensenyar les seves doctrines en els seus esta-

bliments. L'estat també es reservava el dret d'expedició de títols, legislar sobre els períodes d'escolaritat i els continguts dels currículums (art. 49).

L'article 50 atorgava a les regions autònomes l'organització de l'ensenyament en les seves llengües respectives, d'acord amb les facultats que es concedissin en els seus estatuts. Però també era obligatori l'estudi i l'ús de la llengua castellana. L'estat es reservava el dret de crear, a les comunitats autònomes, institucions docents en llengua castellana.

L'Estatut de Catalunya, aprovat per les Corts de Madrid el dia 9 de setembre de 1932, s'hagué d'acomodar a la normativa superior de la Constitució.

A l'article 2n s'hi establia un bilingüisme amb clar domini de la llengua castellana en relació amb la catalana. Els ciutadans tindran dret a exigir l'idioma oficial que prefereixin en les seves relacions amb les administracions de la Generalitat i de la República.

L'article 7è de l'Estatut concedia a la Generalitat el dret de crear i sostenir centres d'ensenyament d'acord amb l'article 50 de la Constitució.

A Girona, el 23 de maig de 1931 es publicà una circular de la Inspecció Provincial de Primer Ensenyament per tal de començar els cursos de llengua catalana i la seva normalització previstos en el decret del 29 d'abril anterior. S'obrí un període d'informació per als mestres i els particulars per tal de saber qui podia ajudar donant conferències o cursos de llengua catalana.

La premsa de la ciutat va ser molt crítica amb el procés de normalització lingüística. Els grups més renovadors

opinaven que el procés era massa lent. El setmanari *Reflex* assenyalava que “*els mestres nacionals de la nostra ciutat són abastament impermeables a les modernes corrents pedagògiques i llur manca de preparació en tots els sentits els fa suspectes de rutinarisme*”.

Més endavant també s’acusava de lentitud de catalanització a l’escola privada.

Malgrat aquests primers problemes d’organització i desplegament de la nova normativa no tot era negatiu. *L’Associació de Mestres* de Girona organitzarà cursos amb notable participació dels mestres. La mateixa Inspecció d’Ensenyament i el Comitè de la Llengua desenvolupen diversos cursos a Girona i altres poblacions. El professor Ignasi-Enric Jordà imparteix cursos de català a l’Ateneu gironí amb la participació dels seus alumnes de l’Escola Normal de Mestres.

També és destacable el paper de l’editorial gironina *Dalmau Carles, Pla, S.A.* que amb els seus llibres de text i de lectures contribuï significativament en la difusió i consolidació de la llengua catalana a les escoles.

Pel que fa a la coeducació, els sectors conservadors la posaven en qüestió i no es podrà dur a terme fins el període de la guerra civil.

Si el tema de la normalització lingüística era important no ho era gaire menys el de foragitar la religió de l’escola i convertir-la en escola laica, tal com preveia la legislació del nou ordre republicà. Aquest tema va comportar situacions de tensió dins el magisteri gironí.

El procés de fer complir la normativa estatal per treure el crucifix de les aules també va ser irregular. No agradava

a tothom. La premsa denunciava l'ostentació que alguns ensenyants feien del crucifix. L'opinió pública estava dividida. Alguna escola actua ràpidament per complir les ordres de la circular del 12 de gener de 1932. Al Grup Escolar retiren el crucifix i comencen a donar lliçons setmanals centrades en la lectura de la Constitució (l'Estatut encara no s'havia aprovat) en substitució de les classes de religió.

La llei de confessions religioses de juny de 1933 obligava a clausurar les escoles religioses a partir del mes de gener de 1934.

A Girona es va crear una comissió mixta per tractar el tema de la substitució de les escoles religioses per escoles públiques. Aquesta comissió pensava que les escoles religioses cessarien en la seva activitat i proposava a l'ajuntament la creació de noves escoles nacionals que poguessin absorbir l'alumnat procedent d'aquelles escoles que serien clausurades.

Es proposava la utilització de diferents locals a diferents zones de la ciutat: a l'Escola de Belles Arts del carrer del Nord, al saló de ball Odeon i annex, una casa propera al camp de futbol, i un edifici de nova planta al carrer de la Rutlla.

Aquest pla no va arribar a desenvolupar-se perquè les escoles religioses, seguint els consells del cardenal Vidal i Barraquer, es van convertir en *associacions mutuals* sota l'inspecció directa de l'estat. Els pares dels alumnes es convertien en responsables de la institució i "encarregaven" la funció d'ensenyar als seus fills als mateixos frares i a les mateixes monges que ho havien fet fins aquell moment. De fet, tot continuava igual que abans.

Les escoles religioses que havíem esmentat anteriorment canvien de denominació i es converteixen en mútues escolars però continuen fent la seva funció: Baldiri Reixac (religioses dominiques de l'Anunciata), Balmes (religioses Carmelites de la Caritat), Eiximenis (religioses Beates Dominiques), Masmitjà (religioses de l'Immaculat Cor de Maria), Galiana (religioses escolàpies) i Mútua Gerundense (germans maristes).

El govern de la Generalitat, mentrestant i d'acord amb les seves competències va crear l'*Escola Normal de la Generalitat* (agost de 1931) i l'*Institut-Escola* (octubre de 1931) a Barcelona. També va organitzar les Escoles d'Estiu. La creació de l'Escola Normal de la Generalitat, al marge de les que l'estat tenia a les quatre províncies catalanes, va ser positiva perquè va ser un referent —encara ho és— pel magisteri català. Però va tenir el seu aspecte negatiu: va reclutar els que estaven considerats com a millors professors de les Normals de l'estat. Per exemple, en el cas de Girona, el professor Cassià Costal.

La relació del magisteri públic amb la Generalitat, al voltant de temes com el d'una doble xarxa d'escoles públiques (la de l'Estat i la de la Generalitat), el dels mestres privats que aspiraven a incorporar-se a les noves escoles, els nous sistemes de selecció del professorat, etc. van ocupar una bona part del debat durant el bienni progressista. Però, segurament que el principal problema per a les escoles gironines va ser que un bon grup de mestres gironins (entre ells, Pere Blasi i Isidre Macau) van ser seleccionats pel Patronat Escolar de Barcelona. Continuava així la sortida dels que eren considerats millors mestres gironins cap

el cap i casal, atrets per la promoció professional que això significava i també, segurament, per la gratificació complementària anual d'unes 3.000 pessetes.

Entre els mestres gironins, partidaris de l'escola nova, hi havia un ampli consens en el sentit que el ministre Marcelino Domingo era l'únic que havia promogut autèntiques reformes educatives. Després d'ell, va disminuir la intensitat del reformisme progressista i, a finals de la república en pau, parlaven d'una clara involució en detriment de l'escola pública.

Una experiència racionalista a Salt

Acabem de veure que a Girona la situació de l'escola era força conservadora. Per trobar una experiència més radical, revolucionària i agosarada ens hem d'acostar al poble veí de Salt.

Joaquim Trias i Coll, de 37 anys i peó a la farinera de Salt, presentà el 27 de juny de 1933, un expedient a la secció administrativa de primer ensenyament de la província de Girona sol·licitant obrir una escola mixta d'ensenyament primari amb caràcter de privada.

Aquesta escola ocupava una part del Centre obrer de cultura Floreal. Era el local de la CNT, del moviment anarquista de Salt.

El reglament de l'escola, en la seva introducció, avisava que *“Nuestra enseñanza se consigna en que el niño aprende y es capaz de aprender por si mismo cuanto le haga falta: instrucción autodidacta, productiva y eficaz con la ayuda a tiempo, la intervención del profesor cuando éste,*

buen psicólogo, comprende la necesidad de su intervención con el consejo de su experiencia. Lo importante es enseñar al niño a aprender. El profesor que no ha estudiado antes a sus discípulos, que no ha comprendido a los niños que a él acuden, no es posible haga comprender nada a estos. El niño y el hombre que en cualquier circunstancia se ve martirizado se convierte en una bestia y jamás en persona, y nosotros nos proponemos cultivar las personas y no consentir se las degrade a bestias. Nos apartamos en absoluto de todo dogma: religioso y laico. La enseñanza que no sea puramente científica no puede interesarnos”.

L'article 2n del reglament exposava el seu concepte de coeducació: *“La coeducación adaptada en la Escuela nos es garantía de sana moral, pero, para aquellos que no se amoldaran al método coeducativo por haber sido maleados en otros sitios y después de pertinentes observaciones siguieran siendo un peligro y un estorbo, no podrán seguir como alumnos de esta Escuela que se verá precisada a prescindir de ellos”.*

Assistien a l'escola 22 nens i 27 nenes. Tots aquests alumnes eren fills de treballadors i treballadores, una tercera part dels quals eren analfabets. L'horari escolar era de 9 a 12 h i de 2 a 5 h. Les matèries del seu currículum eren aquestes: lectura, aritmètica, francès, dibuix, escriptura, geografia, càlcul, geometria, redactat, gramàtica, diccionari, ciències naturals, ortografia, lliçons de coses. La tarda del dimecres sortien al camp per realitzar exercicis a l'aire lliure. Hi havia mitja hora de descans al matí i també a la tarda. Les tardes dels dissabtes i tot el diumenge eren per descansar.

S'utilitzaven materials pedagògics de Seix i Barral i Mancoy de Barcelona i Dalmau Carles, Pla, S.A. de Girona.

Durant el bienni negre l'escola serà clausurada i no podrà tornar a funcionar fins el mes d'abril de 1936.

L'escola en temps de guerra (1936-1939)

Després de la victòria electoral del *Front d'Esquerres*, el febrer de 1936, el tema escolar torna a revifar perquè els nous ministres d'Instrucció Pública (Marcelino Domingo, primer, i Francisco Barnés, després) volen clausurar l'ensenyament religiós aixoplugat dins les mútues escolars. Això comportava una oposició frontal a l'església i un problema real pels greus dèficits escolars que podria originar.

L'escolarització dels nens i nenes de la ciutat de Girona continuava molt desequilibrada, això és un indicador dels dèficits escolars de la política republicana malgrat els esforços inicials. Més de la meitat dels escolars gironins acudien a les mútues escolars.

Aquesta era la distribució dels escolars gironins:

- Total d'escolaritzats	3.840
- Mútues escolars (religiosos)	2.035 (52,99%)
- Escola pública	1.458 (37,96%)
- Casa d'assistència	237 (6,17%)
- Ateneu Social Democràtic	110 (2,86%)

Malgrat aquesta realitat, l'ajuntament de la ciutat –en mans de la Lliga des de 1934 fins el mes de juliol de 1936– declarava que la substitució no era procedent perquè a Girona les congregacions religioses no donaven en-

senyament, són els pares que han organitzat pel seu compte escoles privades.

No obstant això, el magisteri, en general, havia rebut els resultats electorals favorables a les forces d'esquerra amb clara satisfacció. S'encetava així un nou procés d'eufòria refermat pel nomenament de Josep Coll i Mas (President de la Federació de mestres Nacionals de Catalunya) com a director general de Primera Ensenyança. Per primer cop aquesta direcció general era ocupada per un mestre.

L'optimisme recuperat pel magisteri gironí, després de la pausa que significà el període del bienni negre, s'anà esvaint per l'ambient de tensió creixent a Catalunya, Espanya i Europa. Preocupava molt el progrés del feixisme i les seves conseqüències escolars.

Des de l'esclat de la guerra fins al seu final les accions educatives més importants van ser degudes al govern de la Generalitat. El juliol de 1936, enmig de l'entusiasme revolucionari, la Generalitat va crear per decret el CENU (*Comitè –més endavant, Consell– de l'Escola Nova Unificada*) que proposava un únic ensenyament per a tothom, una escola nova, gratuïta, única, laica, amb coeducació i en llengua catalana, basada en els principis de l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia. El mes de setembre el CENU promulgava el *Pla General d'Ensenyament* que es basava en l'ensenyament permanent en grups i en una distribució segons les capacitats i els interessos dels alumnes. Preveia, a més, que cada escola fos adscrita a una col·lectivitat de producció. La mobilització progressiva dels mestres a partir de 1937 representà un obstacle decisiu per a la nova pedagogia.

La nova situació revolucionària serà controlada pel Comitè de Milícies Antifeixistes (juliol – octubre de 1936) i pel nou Consell Municipal (a partir d'octubre). L'arribada dels primers refugiats a la ciutat obligarà a cercar nous edificis per allotjar-los i per escolaritzar els menors.

La Comissaria delegada de l'Ensenyament a Girona i el Comitè Proescola Nova Unificada s'encarregaran d'avaluar les necessitats esmentades i proposaran la utilització dels edificis religiosos confiscats en aquells moments.

Les noves escoles de l'etapa de la guerra civil eren aquestes: Grup escolar Bakunin (exconvent de l'Ave Maria a la plaça de la catedral) amb 280 alumnes i 5 mestres (3 del CENU i 2 de l'estat); Grup escolar Giner de los Ríos (excol·legi dels maristes del carrer Claveria) amb 380 alumnes i 10 mestres (6 del CENU i 4 de l'estat); Grup escolar Duruti (excol·legi dels maristes de la Mercè) amb 270 alumnes i 7 mestres (5 del CENU i 2 de l'estat); Grup escolar Carles Marx (excol·legi de la Salle al carrer Migdia) amb 600 alumnes i 12 mestres (5 del CENU i 7 de l'estat); Grup escolar Joaquim Maurin (exconvent de les dominiques del carrer del Nord) amb 280 alumnes i 7 mestres (4 del CENU i 3 de l'estat); Grup escolar del Pont Major (excol·legi de les dominiques) amb 50 alumnes i 1 mestre de l'estat.

Aquestes escoles –privades a les quals se'ls va canviar el nom religiós per noms revolucionaris– s'afegiran a les que ja funcionaven i que hem esmentat anteriorment.

El nou ajuntament, presidit per Joaquim de Camps i Arboix a partir d'octubre del 1936, proposà una redistribució dels escolars per escoles i demarcacions. Apareixerà així el primer mapa escolar de la ciutat de Girona.

La nova regidora de Cultura de l'ajuntament era una mestra militant del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM): Antònia Adroher. Va ser la primera dona regidora de l'ajuntament de Girona. Durant el seu mandat, entre octubre de 1936 i maig de 1937, s'ocupà de tot el que feia referència a les escoles (els edificis, els materials, les cantines escolars...) per tal d'aconseguir que els escolars se sentissin bé a l'escola.

En general, doncs, hi va haver una clara voluntat política dels governants gironins per dignificar l'escola així com un gran compromís social per bona part del magisteri.

Per concloure

D'aquesta època en va sorgir una generació de mestres compromesos i identificats amb la República i les seves reformes socials i educatives. Com a conseqüència, el règim franquista va prohibir l'exercici de l'ensenyament a tots aquells que havien exercit, durant l'època de la guerra, a la zona republicana. També va suprimir els avenços pedagògics de l'Escola Nova i va tornar a l'ensenyament tradicional dominat per l'església. La depuració i represió sobre el col·lectiu va ser la més dura i sagnant de tota la seva història.

Bibliografia

- CLARA, Josep; CORNELLÀ, Pere; MARQUÈS, Salomó; PUIGBERT, Joan, *La renovació pedagògica a l'Ensenyament Primari (1900/1936)*, Diputació de Girona, Girona, 1980.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep; MARQUÈS, Salomó; MAYORDOMO, Alejandro; SUREDA, Bernat, *Tradició i renovació pedagògica 1898-1939*, publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002.
- PALLACH, Josep, *Els mestres públics i la reforma de l'ensenyament a Catalunya*, ed. CEAC, Barcelona, 1978.
- PORTELL, Raimon; MARQUÈS, Salomó, *Els mestres de la república*, Ara llibres, Barcelona, 2006.
- PUIGBERT, Joan, *La Normal de Girona i el Magisteri públic (1914-1936)*, UdG, Girona, 1994.

Salomó Marquès

**L'ESCOLA FRANQUISTA.
MAESTROS MÁS SANTOS QUE
SABIOS. DEPURACIÓ I EXILI**

1. Els mestres

1.1. L'exili

El 16 de setembre de 1939, el mestre Carles Martí Bofill, que havia començat a treballar a l'escola de Salt el febrer d'aquell mateix any, en ocasió de l'inici del nou curs escolar escrivia al diari:

Año de la Victoria. Unas palabras: [...] Después de tres años justos de dominio rojo, la escuela puede empezar el curso al amparo del Generalísimo Franco, Caudillo de España, que con sus ejércitos gloriosos ha redimido palmo a palmo el terreno de nuestra patria. Salt, nombre de fuerte prestigio por los innumerables asesinatos cometidos por sus hombres, experimentará gracias al esfuerzo de los hombres de la nueva España, un cambio radical de vida. El nombre de Dios presidirá ya para siempre estas escuelas... Y tú, maestro que me sucedes, recuerda que España espera de tu abnegado sacerdocio la regeneración de estos niños, su educación esmerada y su acercamiento hacia el Todopoderoso, con su corazón rebosante de amor hacia Él y al prójimo. Si cumples con tu deber, Dios te lo premie y si no, te lo demande.

Carlos Martí Bofill ¡Viva Cristo Rey! ¡Viva España!

El seu germà Miquel i la seva dona, Júlia Serra, tots dos mestres i militants del POUM, havien hagut de marxar a l'exili francès. Mai més es varen dir res. Aquest és el resultat d'una guerra civil: Carles, mestre, a Madrid treba-

llant amb el govern de la dictadura, i el seu germà Miquel, mestre, a l'exili.

L'exili dels mestres va ser una de les primeres conseqüències de la victòria dels rebels contra el govern de la República. Gairebé cinc-cents cinquanta mestres, és a dir, més de l'11% del magisteri que treballava a Catalunya, van marxar cap a l'exili. I sort que tenien els Pirineus a prop per sortir cap a França. En altres territoris varen ser afusellats.

Entre aquests exiliats hi hagué mestres que treballaven a les escoles de la capital de la província de Girona: Antònia Adroher, Miquel Santaló, primer alcalde republicà i professor de l'Escola Normal, Adelina Santaló, la seva esposa i com ell professora a la Normal, etc.

1.2. La depuració

Per als franquistes, el magisteri era el responsable de tots els mals i desgavells de l'època republicana. És per això que des de bon començament portaren a terme una dura política de depuració d'aquest col·lectiu, a tots els nivells: ensenyament elemental obligatori (escoles públiques i privades), escoles normals, instituts de batxillerat i universitats.

Es tractava de trencar del tot amb el model educatiu i escolar republicà. Això s'aconseguiria, entre altres camins, mitjançant una depuració dura i profunda. No se'n amagaven, les noves autoritats. El text del decret de 8 de novembre de 1936 signat per Franco, ho deixa ben clar:

El hecho de que durante varias décadas el Magisterio, en todos sus grados y cada vez con más raras

excepciones, haya estado influido y casi monopolizado por ideologías e instituciones disolventes, en abierta oposición con el genio nacional hace preciso que, en los momentos por que atravesamos, se lleve a cabo una revisión total y profunda en el personal de Instrucción Pública [...] extirpando así de raíz esas falsas doctrinas que con sus apóstoles han sido los principales factores de la trágica situación a que fue llevada nuestra patria.

Serà una depuració programada i a fons. Les paraules del ministre d'Educació, Saiz Rodríguez, en la clausura del curs organitzat a Pamplona per a la formació dels nous mestres de la nova Espanya, el juny de 1938, així ho manifestava:

En el Magisterio español y en todos los cuerpos del estado se está procediendo a una depuración que pronto será regulada de un modo definitivo. No quiero mirar hacia el pasado, sino hacia el porvenir, y decir a los maestros españoles, que el régimen del porvenir, mientras yo regente la Educación Nacional, será de confianza, porque espero que el montón de muertos que tenemos ante vista, y la sangre derramada, bastarán para que aquellos que tuviesen un resto del error pasado en el fondo de sus conciencias, se incorporen llenos de entusiasmo a los nuevos dogmas de la patria. Esa experiencia trágica no la ha vivido España en vano, y el fundamental deber, el primero que tiene el Gobierno de España, es hacer que no sean infecundos en ningún terreno los sacrificios de nuestros muer-

tos. Y yo tengo la conciencia segura de que si hoy no arrancásemos con mano dura esa semilla silenciosamente arrojada en el surco, como dice Fernando de los Ríos, no podríamos tener la esperanza de una salvación definitiva para la patria. Y yo siento gravitar sobre mi conciencia esa responsabilidad, y por mi no ha de quedar, y yo creo que tampoco por vosotros.

Aquesta voluntat que la repressió fos dura i a fons també la manifestaran alguns mestres gironins. Es demanarà justícia. Era la veu dels vencedors. Set mesos després de l'«alliberació» de la capital de la província, el diari *El Pirineo, diario al servicio de España*, publicava el següent text d'un mestre gironí:

A los que interesa más que a nadie que la depuración sea rigurosa, es a los maestros. Hemos dicho rigurosa, eso es, y Justa! [...] ¿Clemencia? Toda la que se quiera, dentro de la justicia. Pero es preciso evitar que nuestros niños sean educados por maestros indignos. ¿Compañeros? Sí, compañeros de todos los españoles, pero no pueden serlo los que no sean dignos. Se ha dicho que las causas de la catástrofe que hemos padecido es de los Maestros nacionales. Hay que salir al paso de esta afirmación. Esto, en absoluto, no es verdad. Lo que había compañeros que no eran dignos; que no debían ser compañeros nuestros. Esto es lo que hace falta, que no sean compañeros los que no merecen ser maestros de la Nueva España; de la verdadera España. A nosotros, más que a nadie, por nuestro crédito, nos conviene que la depuración sea rigurosa. No nos que-

jemos de que sea así. Al contrario, es lo que deseamos y lo que pedimos.

La Comissió Depuradora Provincial treballarà activament revisant la vida privada i pública de tots els mestres (conducta moral, religiosa, política...) per decidir si se'ls havia de permetre continuar ensenyant o no, i en cas de continuar en el magisteri, decidir si se'ls havia de castigar o no. Seran constants les crides perquè es compleixi amb el deure patriòtic d'informar privadament sobre els mestres. Aquestes peticions d'informació s'adreçaven als alcaldes, als rectors i als comandants de la Guàrdia Civil.

Les denúncies i acusacions varen ser de tot tipus. Una vegada acusada, la persona involucrada tenia deu dies per preparar el plec de descàrrecs. El 12 de febrer de 1940, a la mestra de Girona Joaquina Martinell Rigau, se li varen formular els següents càrrecs:

- 1. Ser simpatizante del Frente Popular.*
- 2. Haber obtenido cargos de confianza de los rojos formando parte de la Junta de Protección a la Infancia Obrera instalada en el Colegio de Religiosas Carmelitas de esta ciudad.*
- 3. Demostrar identificación con los marxistas en sus manifestaciones particulares.*
- 4. Demostrar falta de religiosidad y de patriotismo y seguir las doctrinas de su padre, destacado elemento de Izquierda Republicana de Cataluña.*
- 5. Ser desafecta al Glorioso Movimiento Nacional.*
- 6. Formar parte de la Junta Comarcal de la FETE durante el Glorioso Movimiento Nacional.*

Amb aquestes denúncies a sobre, va ser castigada amb inhabilitació perpètua per ocupar càrrecs directius i de confiança i amb la pèrdua dels havers deixats de percebre. Posteriorment va fer recurs i la Comissió Depuradora es va ratificar en la sanció imposada.

Els càstigs que imposava la Comissió eren d'allò més variat. Anaven des de l'expulsió del magisteri (el més greu) fins a la prohibició d'ocupar càrrecs de direcció, passant pel trasllat forçós, sempre a una població més petita. Tots aquests càstigs s'imposaven per un període que anava entre un i cinc anys. El trasllat forçós tenia diferents gradacions: la més greu era fora de Catalunya i no podia ser a una província veïna, després hi havia el trasllat dins de Catalunya però fora de la província, i el menys greu era el trasllat dins de la mateixa província. De totes maneres, pensem que si aquest trasllat forçós comportava marxar d'Albons per anar a Beget, o de Girona per anar a Hostalets de Bas, encara que es tractava de no moure's de la província, el càstig era dur.

A la província de Girona, el 71,78% dels mestres va ser confirmat en el càrrec. La resta, el 28,22%, va ser castigat. Un 8,21% va ser separat, inhabilitat amb la pèrdua absoluta de tots els drets adquirits; un 2,93% va ser suspès o inhabilitat temporalment; un 7% va ser traslladat de població; un 7,85%, inhabilitat per ocupar càrrecs directius, i un 0,47%, sancionat amb altres sancions. El total d'expedients va ser de 1.070.

En el cas de la ciutat de Girona, passaran per la Comissió Depuradora quaranta-quatre mestres que treballaven a l'escola pública, a la privada, a l'Escola Normal i a l'Ins-

titut. De tots aquests, només quatre foren confirmats en el càrrec: Pius Burch, Joan Camps Bellapart, Joan Lauro Padrosa i Ignasi Puig Bayer, que va presidir la Comissió Depuradora Provincial. Uns altres set varen ser confirmats en el càrrec però varen ser castigats amb la pèrdua dels havers deixats de percebre. En aquest grup, hi havia la Carme Auguet, una persona d'una gran religiositat. Era sabut per tothom que la formació moral i religiosa tenia un paper fonamental a la seva escola. L'escriptor Tomàs Roig i Llop, parlant d'aquesta escola, afirmava en el seu llibre de memòries: «L'escola anomenada de “*soña Carmen*” estava dedicada a les noies de famílies benestants o de la burocràcia de la ciutat, que els agrada molt el xim-xim oficial, d'ambient molt carca, que pesava força».

La resta de mestres varen ser castigats amb les següents sancions: deixar d'exercir definitivament, dos: Pere Casellas Cordoner i Adelina Cortina Benajas, professora de l'Escola Normal. Traslladats forçosament fora de Catalunya, un; fora de la província, un; dins de la província, un. Suspès de sou i feina per un any, un; per dos anys, un. Inhabilitats per a càrrecs directius i de confiança, sense especificar la durada, set; perpètuament, quatre; per dos anys, un (entre els sancionats sense especificar el temps hi havia Narcís Masó, un dels promotors de la renovació pedagògica a Catalunya, creador de l'escola de S'Agaró el curs 1935-1936 i fundador dels Minyons de Muntanya a Girona). Sancionat amb prohibició de sol·licitar càrrecs vacants per dos anys, un; per cinc anys, un; inhabilitat per exercir l'ensenyament per dos anys, un. Cal tenir present que els castigats podien ser-ho amb més d'una sanció. De

tots aquests mestres, sis faran recurs, només a dos se'ls canviarà la sanció inicial, rebaixant-la.

Un dels casos més emblemàtics va ser el de Silvestre Santaló. Procedent d'una nissaga de mestres, tenia un reconegut prestigi pedagògic per la seva feina a Camalleria i al Grup Joan Bruguera, de Girona, on havia exercit abans de ser traslladat a l'Ignasi Iglesias (avui Montjuïc). Practicava l'ensenyament actiu, escrivia articles en les revistes pedagògiques i en diaris republicans, havia escrit una *Historia Sagrada con problemas de ética*, publicada el 1916 per l'editorial gironina Dalmau Carles i reeditada el 1941. Defensor de l'associacionisme entre els mestres i fervent catalanista, la Comissió Depuradora el va sancionar el 1944 amb el trasllat forçós a Ripoll, quan tenia seixanta-nou anys! Davant d'aquesta sanció que considerava immerescuda, va demanar i va aconseguir la jubilació voluntària, després de quaranta-set anys de servei!

Si tenim present que marxaran a l'exili els capdavanters pedagògics i que més d'un 25% dels mestres seran castigats, ja podem imaginar-nos com quedarà el magisteri. A més, hem de tenir present l'autocensura que molts mestres aplicaran a la seva feina, que és ben difícil de quantificar. L'inspector Lluís M. Mestras biografant mossèn Ignasi-Enric Jordà, professor de català de l'Escola Normal, fa un retrat ben simptomàtic dels nous canvis produïts amb el franquisme: «De retorn a Girona, se sentia antifranquista i estava vacunat contra el falangisme. S'havien comés molts assassinats al País Basc [havia passat a la zona franquista i va treballar a l'Escola Normal de Sant Sebastià]. Repugnaven a la seva consciència de sacerdot. Es va refu-

giar a les seves classes de la Normal i de l'Institut, on fou encarregat de càtedra interí des del desembre de 1940. No assistia als actes oficials. Defugia, tant com podia, tot contacte amb les autoritats civils i la Falange».

Una bona part dels mestres públics gironins havien publicat durant la República, i fins i tot abans, en les revistes professionals *Butlletí dels Mestres*, *El Magisteri gironí*, *El Defensor del magisterio*, etc. Carme Serrat, Carme Auguet, Emili Batlle, Silvestre Santaló i Sixte Vilà en són un exemple. Aquest darrer va ser president de l'Associació de Mestres Nacionals de les comarques gironines. També són una mostra de la pluralitat ideològica d'aquest col·lectiu, ja que alguns d'aquests mestres eren considerats de dretes i defensaven postures conservadores des del punt de vista polític; d'altres, en canvi, eren catalanistes i propers a Esquerra Republicana de Catalunya.

1.3. La selecció de nous mestres

Les autoritats franquistes volien assegurar la fidelitat del magisteri de la *Nueva Espanya*. El buit que varen deixar els exiliats i els expulsats serà omplert, en una primera convocatòria, per persones escollides no pas amb criteris pedagògics sinó eminentment polítics. La convocatòria per a la provisió de places del 25 de març de 1939 deixava ben clar quins eren els motius preferents per a l'adjudicació de places:

- *Ser mutilado como consecuencia de la actual guerra, siempre que la mutilación no imposibilite el ejercicio de la Enseñanza.*

- *Ser herido en la actual campaña, siendo preferido, dentro de este orden, el que mayor número de heridas demuestre haber sufrido.*
- *Haber prestado servicios militares, como combatiente, en la actual guerra.*
- *Haber sufrido vejámenes graves en la persona del solicitante, por parte de los rojos.*
- *Ser familiar de un muerto o mutilado en esta campaña hasta el segundo grado de parentesco por consanguinidad o afinidad. Dentro de este orden se prefiere el que haya perdido mayor número de familiares.*
- *Dentro de los mismos grados de parentesco, haber perdido mayor número de familiares por asesinato de los rojos o a consecuencia de su barbarie.*
- *Tener actualmente prisionero o mutilado por los rojos, algún familiar; dentro del parentesco señalado.*

1.4. El curs per a l'actualització dels mestres de la nova Espanya

D'aquesta manera s'asseguraven mestres addictes al nou règim. I què passava amb els mestres que havien estat formats abans de o durant la República? Doncs per a aquests, es va organitzar un curset obligatori que, per dir-ho ras i curt, va ser un rentat de cervell, un adoctrinament en els nous valors de l'Espanya franquista. Durant dues setmanes, dissabtes i diumenges inclosos, cinc-cents cinquanta mestres de tota la província (d'un cens total de sis-cents seixanta-set) varen ser aplegats al Teatre Municipal i adoctrinats sobre temes relacionats amb la seva feina.

El programa d'aquest *Cursillo de Orientación y perfeccionamiento del magisterio* va ser a base de conferències magistrals impartides per gironins procedents de diferents àmbits educatius i no educatius: inspectors d'ensenyament (Ll. Bastons, J.J. Senent), professors de l'Escola Normal (mn. Jordà, M. Clotaró) i del Seminari (mn. Carbó, mn. J. Fors), capellans responsables d'institucions religioses –Acció Catòlica, Catequesi– (mn. Ll. Font, mn. N. Busquets), mestresses i mestres d'escoles de Girona (M. Oliver, C. Auguet, J. Bordas, D. Pérez), pares de família (J. Moret Roura), el governador civil, el general militar, professors de l'Institut de Girona i d'altres províncies (M. Llosas, I. Puig Bayer, J. Colom) i un professor de la Universitat de Barcelona (el gironí Tomàs Carreras i Artau).

La temàtica del curs es va agrupar en tres blocs: religiós, politicocívic i educatiu-formatiu. El títol de les conferències és molt indicatiu de la nova situació política i el predomini de la temàtica religiosa és ben significatiu.

a) Apartat religiós:

- *Las dos concepciones del mundo, de la historia y de la vida. El concepto materialista y el concepto espiritualista.*
- *Dios, su idea. El Panteísmo. Su existencia: el Ateísmo. Su unidad: el Politeísmo. La Religión natural. Religión sobrenatural.*
- *La Revelación. Su posibilidad. Su trascendencia. El hecho de la Revelación. La Biblia: su inspiración, su lectura. Los protestantes y la Biblia.*

- *Jesucristo, centro de la historia de la humanidad. Divinidad de Nuestro Señor Jesucristo: sus pruebas.*
- *Lo que la escuela debe a la Iglesia.*
- *La Iglesia: su fundación. Su cabeza y sus miembros. Notas de la verdadera Iglesia. Su misión en el mundo. Relaciones entre la Iglesia y el Estado.*
- *El culto externo. Poderosa eficacia de la sagrada Liturgia en la formación y educación moral y religiosa.*
- *El templo católico es una magnífica lección de cosas. El Maestro y el ciclo anual de fiestas religiosas.*
- *Los grandes sofismas contra la Iglesia. Espíritus inconscientes; espíritus frívolos; espíritus cargados de prejuicios. Triunfo de la Iglesia frente a sus enemigos.*
- *Recuerdo de los Mártires de la Escuela. Jesucristo, ejemplar perfecto del maestro cristiano.*

b) Apartat politicocívic:

- *El Glorioso Movimiento Nacional y la escuela.*
- *La familia. Su importancia capital en la formación de la nueva España.*
- *Orígenes del Movimiento y significación de la Cruzada.*
- *La Falange Española Tradicionalista y la Escuela.*
- *Héroes y figuras de nuestra Cruzada.*

c) Apartat educatiu–formatiu:

- *Falsedad de los principios básicos de la «Nueva Educación».*
- *Como despertar el catolicismo en la Escuela.*
- *La Encíclica Divini illius Magistri.*

- *Alrededor de la escuela. La obra del Maestro debe ir más allá de la Escuela.*
- *Pedagogía de la Religión. Metodología afectiva. Procedimientos didácticos.*
- *Problemas sobre la formación de la conciencia del niño.*
- *Higiene infantil. Su necesidad.*
- *Disciplina escolar. Su importancia en la obra educativa.*
- *La Religión sobrenatural es el gran resorte para la educación de la voluntad y del sentimiento.*
- *Como he formado cristianamente a mis niñas.*

A més, s'impartiren conferències sobre alguns pedagogs espanyols, amb una tria ben significativa, tots eren religiosos: a) *San Isidoro de Sevilla. Su influencia. Sus «Etimologías»*; b) *Vives. Su clara visión del porvenir. Educación de la mujer*; c) *San Ignacio como santo, como patriota y como pedagogo*; d) *Cisneros; su obra y su ejemplo*; e) *El P. Manjón. Su obra. Las Escuelas del Ave María*, i f) *Balmes. El programa es va completar amb la visita a la Catedral i als Banys àrabs. La cloenda, amb un funeral per a tots els mestres morts «por Dios y por España», va acabar amb l'erecció d'una creu al cementiri de Girona en record dels mestres «inmolados heroicamente en aras de su fe y de su patriotismo en la Cruzada de liberación de la Patria».*

En el *Boletín de Educación de la Provincia de Gerona* es publicaran els resums i les conclusions de les conferències. Totes, absolutament totes, i sigui quin sigui el tema

que tractaven, feien referència als valors patriòtics i religiosos com a base de la nova escola. Les conclusions de la conferència de l'inspector en cap de Girona, Lluís G. Bastons, en són un botó de mostra:

1. *Franco se preocupa de la obra del Maestro, lo que debe animarnos, b) Ir a la formación de una milicia religiosa haciendo a nuestros niños, mitad monjes, mitad soldados, c) Leer detenidamente las conferencias que se dieron en Pamplona.*
2. *En Italia se quiere a España. Merece correspondencia. b) Mussolini exigió que la Religión católica fuera principio y coronamiento de la enseñanza en Italia, c) Considera a la formación de la nueva juventud, empezando por la escuela, como cosa fundamental y principal.*
3. *Ir a la Escuela con fe, entusiasmo y amor, b) Pensar que es nuestro deber formar hombres para España y almas para Dios, c) Que hay que volver a la España genuinamente católica si la queremos nuevamente grande e imperial.*

2. La nova escola

L'escola i l'educació que implantaran els nous governants no tindrà res a veure amb l'escola republicana. Serà un trencament radical. El nou arquetip de mestre quedarà ben reflectit en les paraules de l'inspector que, en la primera circular que enviarà als mestres gironins, farà una retrat de com ha de ser el nou magisteri: «*Maestros sanos de cuer-*

po y espíritu, poseídos del fervor necesario para arrostrar inquietudes infantiles; con valor suficiente para afrontar la tarea que exige de nosotros renunciación y sacrificio, la valentía suficiente para sostener nuestras creencias; entusiasmo inquebrantable para transmitir el amor que precisa la tierra bendita que nos vio nacer, la de las grandes epopeyas e incontables heroísmos. Siempre firme nuestra fe en Dios y en España y completa nuestra obediencia al Caudillo». En aquestes noves directrius no hi surt ni la paraula pedagogia ni la d'educació! El canvi és radical.

S'imposarà l'escola del «no»: no a totes les línies renovadores que havia impulsat la República, no a la coeducació. Els nens i nenes tornaran a anar separats a l'aula i al pati. El curs escolar del 1939-1940, el col·legi Verd, com totes les altres escoles del país, deixarà de tenir ensenyament coeducatiu; al Verd només s'escolaritzaran les nenes. Els nens aniran a una altra escola, només per a ells. A la ciutat hi haurà les escoles públiques de nens, com el Bruguera, i les de nenes, com l'Eiximenis i el Ramon Turró. D'altra part, les escoles religioses de la ciutat, força nombroses, havien ensenyat separadament des de sempre: als Maristes i a la Salle, hi anaven els nens; al Cor de Maria, les Dominiques i les Escolàpies, les nenes. Els nois i noies que estudiaven el batxillerat a l'institut del carrer de la Força (molt pocs en aquella època) tenien entrades separades.

L'any 1945, la nova llei d'educació establirà clarament aquesta separació: *«El Estado por razones de orden moral y de eficacia pedagógica, prescribe la separación de sexos y la formación peculiar de niños y niñas en la edu-*

cación primaria» (art. 14). En el preàmbul, ja s'afirmava que «*la ley consagra el principio cristiano de la separación de sexos en la enseñanza*». Uns anys abans, el 1942, i en aquesta mateixa línia, el bisbe de Girona Josep Cartañà havia publicat una circular manifestant «*cuanto repugna a la moral cristiana y aún a la misma ley natural y cuan severamente está reprobada por la Iglesia la coeducación de sexos en la niñez y sobretudo en la adolescencia*». El bisbe animava els mestres a «*[que] destierren en absoluto la práctica de la coeducación aún en las edades de la primera infancia y cumplan sin subterfugios lo que está mandado en materia tan grave, por la Iglesia y el Estado*».

Evidentment, l'ensenyament també es farà per separat a l'Escola Normal, on es preparaven els futurs mestres. De nou, hi haurà dues escoles normals: la de nois (el 1949 se li posarà el nom de Jaime Balmes) i la de noies (amb el nom del jesuïta Ramon Ruiz Amado, fill de Castelló d'Empúries i representant del pensament catòlic tradicional).

La formació patriòtica i religiosa va tenir una gran importància els primers anys. En el llibre d'actes del claustre de la Normal, amb data del 25 d'octubre de 1946, trobem un exemple ben clar del clima que es vivia en aquest centre de formació:

Da cuenta la Sra. Directora de que algunos profesores le habían preguntado acerca de lo que se debía rezar al empezar las clases y, opinando que se debía hacer algo serio y definitivo, lo consulta al Claustro. El profesor de Religión, Sr. Busquets, propone que se rece al empezar y al terminar cada día la tarea escolar y

que él cree, para dar mayor prestancia, se podría rezar el ofrecimiento y despedida en latín. La Sra. Segarra hace alguna objeción y la razona basándose en la opinión de la Dra. Montessori. El Claustro, salvo la opinión indicada, acuerda que no hay inconveniente para llevar a la práctica lo propuesto por el profesor de Religión.

No al català. El castellà serà la llengua obligatòria de l'ensenyament. De totes maneres, la seva aplicació tindrà petites esclotxes. Així ho considero quan els nens i les nenes per Nadal aprenien alguna poesia en català o quan se'ls ensenyava *En Joan petit com balla* o *El General Bum Bum*. Més tard, faran petites representacions d'*Els Pastors*. De totes maneres, vull destacar la voluntat política d'arraconar el català, la llengua de la família i del poble, tal com ja havia fet Primo de Rivera el 1923.

No al laïcisme. S'omplirà la vida escolar de celebracions religioses. La circular de la Inspecció del setembre de 1941 descrivia els actes religiosos obligatoris que s'havien de celebrar: la *Fiesta de la Exaltación de la Santa Cruz* (el primer dia de curs); acompanyar personalment els alumnes a missa a la parròquia els diumenges i dies de festa (en moltes poblacions hi havia la missa de l'escola i els primers bancs estaven reservats pels nens, a un costat, i les nenes, a l'altre. I els mestres els feien callar picant-los com a l'aula). Els mestres tenien l'obligació d'ajudar a la branca infantil de l'Acció Catòlica: l'Aspirantat. Cada dia, quan començava la classe, un cop hissada la bandera espanyola, «*récese en común el Ofrecimiento de obras del*

día». Diàriament s'haurà d'ensenyar la doctrina cristiana, i també serà obligatòria la celebració del mes de Maria, durant el mes de maig. Entre les obligacions dels mestres destaca, per la importància que li dóna la Inspecció, la de «*ayudar a la Obra de la Santa Infancia*».

Pel que fa a les pràctiques religioses recomanades, destaquen el res del rosari, com a mínim els dissabtes; l'àngelus, cada dia, així com una jaculatòria quan toquin les hores del dia. Es recomana l'entronització, el mes de juny, del Sagrat Cor i la pràctica dels primers divendres de mes i el foment de la comunió.

De totes maneres, aquestes pràctiques religioses, sobretot la dels diumenges, devien afluixar amb el pas del temps ja que el 1948 en el llibre d'actes de l'escola Bruguera s'hi pot llegir: «*Dada la poca asistencia que se observa de los niños a la misa a que concurre la Escuela en día de fiesta, se determina que cada profesor fije semanalmente el mínimo de alumnos de su grado que deben concurrir a él*».

Maria Salvador, antiga alumne del col·legi Verd, recorda: «Els dissabtes a la tarda anàvem a resar el rosari als *padres* del Cor de Maria i cada dia tocava a una de diferent de dir el misteri, i portar el rosari. El dilluns, a les que portàvem el comprovant de la missa, ens donaven un punt. El dilluns ens controlaven si havíem anat a missa i ens feien cantar el Cara al sol; si alguna s'amagava, aquella la castigaven. Resàvem a l'entrar a classe cada dia. El mes de maig el fèiem cada dia al col·legi i havíem de portar màniga llarga, sinó no ens hi volien. Els primers divendres de mes els fèiem a la doctrina. I ens feien portar flors. I a la classe que hi havia el piano hi fèiem un altar i portàvem flors; com

que tothom tenia un hortet portàvem un ram, un dia una, un dia l'altra».

Tenim poques notícies de les activitats de les escoles religioses. Només destacaria que tornaran a obrir les portes després que haguessin hagut de marxar durant la revolució del 1936, durant la qual van ser assassinats una colla de religiosos i religioses. I tornaran amb els vençuts. Ja ens podem imaginar, per tant, el tipus d'adoctrinament que feien a les aules. En sóc testimoni directe. No recordo que parlessin de reconciliació, estaven bé amb els vencedors.

A la ciutat, com passava a la societat, hi havia una clara separació entre les escoles públiques i les escoles privades religioses, que tenien més prestigi i eren més ben valorades. J. Fornells, alumna de l'escola Eiximenis, explica: «un dia vam anar al Teatre Municipal i recordo que van fer col·locar els alumnes dels col·legis religiosos (Escolàpies, Carmelites...) a la platea. A nosaltres ens feren pujar al segon pis i a les escoles més de suburbis, les situaren al galliner». Sembla ser que la divisió de classes ja se'ls ensenyava de petits per la via de la pràctica.

En aquest marc de nacionalcatolicisme, la Inspecció aprofitarà la jubilació de la mestra Carme Auguet per proposar «*que mereciendo un homenaje al ser jubilada, dada su gran humildad, considerábamos que nada podía complacerla más que dar satisfacción a sus dos grandes amores, Dios y el Magisterio, cosa que se conseguiría creando con la aportación de todos, una beca para un seminarista hijo de Maestro*». A partir d'aquell moment (desembre de 1943), s'iniciarà una campanya per recollir diners amb el nom de *beca Doña Carmen Auguet*. La quantia de la beca era de

35.000 pessetes. El 22 de novembre de 1944, el bisbe Josep Cartaïà signarà el decret d'aprovació de la beca. D'aquesta manera el magisteri gironí ja tindrà els seus seminaristes!

La documentació d'aquesta època del col·legi Verd mostra tant la celebració d'actes religiosos i de pietat com el control que es fa des de la Inspecció, i això des de bon començament del nou règim. Heus ací tres botons de mostra: en el pressupost del 1941 hi figura la compra de dos metres de roba blava per valor de 10 pessetes, per guar-nir el mes de Maria. Una nota del mes d'abril del mateix any informa que es comunica a la Inspecció que s'ha complert amb l'ordre circular número cinc respecte a les pràctiques piadoses del temps de Quaresma. A finals de gener de 1942 es comunica a la Inspecció que s'ha celebrat la missa de principi de curs i el nombre de nenes que deixen d'assistir-hi. L'abril del mateix any s'envien al bisbe Josep Cartaïà dues composicions que són el resum de les lliçons explicatives de l'homenatge que es va fer al papa Pius XII.

Si la celebració i el control dels actes de pietat era intens, també ho era el de tipus polític, encara que no tant. Per exemple, el mes de febrer de 1942 la *Sección Femenina* va enviar un ofici en el qual s'ordenava a les mestres que informessin a les nenes de l'obligació que tenien d'enquadrar-se en aquesta organització i que els llegissin «*la nueva estructura del Frente de Juventudes*» per tal que s'hi poguessin afiliar voluntàriament. El compliment d'aquestes ordres i normes depenia molt de l'actitud personal de cada mestra.

Continuem amb l'escola del no. Els models educatius renovadors procedents d'Europa (Montessori, Freinet, De-

croly, etc.) seran rebutjats amb el criteri que no calia mirar a fora quan hi havia grans educadors a Espanya. Luís Vives i Raimundo Lulio eren els més referenciats.

Naixerà i es consolidarà una escola fonamentada en l'autoritat, la jerarquia, el patriotisme, més preocupada per tenir un magisteri submís i obedient que no pas ben preparat. S'instal·larà la por, la censura, l'aïllament, el rebuig a les aportacions que venien de l'estranger. Es liquidarà el model d'escola pública dels anys republicans, el de l'escola unificada. L'inspector en cap de Girona ho dirà sense embuts: es tractava d'aconseguir uns mestres que fossin «*más santos que sabios*»! Un magisteri que, no ho oblidem, vivia en una societat on la fam, la pobresa, la por, la delació i la misèria eren ben presents. La guerra havia acabat oficialment, però a les parets del cementiri de Girona varen ser ajusticiades per les autoritats franquistes, amb judicis sumaríssims, més de cinc-centes persones fins el 1945. El cas de Carles Rahola serà el més emblemàtic però no l'únic. Entre els afusellats, hi havia cinc mestres.

Les escoles Eiximenis i Bruguera eren les escoles anexes a la Normal on els futurs mestres i mestresses feien les classes de pràctiques. El dia que hi anaven els estudiants de mestre era tot un esdeveniment. Montserrat Mestres, parlant de l'Eiximenis, recorda com s'avisava a les nenes «que calia portar-se correctament, ja que vindrien unes “senyorettes” a fer-los classe i havien de presentar-se ben netes, polides i estar molt atentes. Elles procuraven fer-ho el millor possible, per sortir-ne airosament, ja que creien que les examinaven a elles».

Sobre les condicions materials de les escoles, no cal esforçar-nos gaire per imaginar-nos com estaven. El mestre Josep Bordas que treballava al col·legi Bruguera ho recordava molts anys després amb aquestes paraules: «Eren uns anys de fam i de pobresa extremada i això es deixava sentir fortament en el grup, on molts dies no hi havia calefacció i on els mestres i alumnes, com la majoria de les persones, passaven maldecaps grossos per menjar i vestir». I afegia: «els mitjans materials eren escassos, i els mestres espiritualment estaven cansats de tant lluitar i de tant sofrir». Llegint els llibres d'actes de les escoles públiques gironines, queda clara la necessitat de fer millores materials en els edificis: calefacció, arranament del pati, etc., així com d'adquirir material per poder treballar bé: mapes, màquines d'escriure, etc.

Pel que fa als llibres, tant els de text com els de la biblioteca escolar foren censurats. Es publicaran llistes d'autors i de títols que havien de ser expurgats de les biblioteques. No n'hi haurà prou amb aquesta mesura sinó que el governador civil, el febrer del 1944, publicarà una circular amb la següent ordre: «*Todos los centros de primera y segunda enseñanza, oficial y privada, de la provincia de Gerona, deberán suscribirse inexcusablemente en el plazo de un mes a la revista Mandos, formalizando la suscripción en la delegación Provincial del Frente de Juventudes y cargando su importe al capítulo de material de presupuesto escolar*». Un pressupost que era mínim, per no dir pràcticament inexistent; amb el qual s'havien hagut de pagar obligatòriament altres publicacions que les autoritats franquistes enviaven a les escoles com, per exemple, els

dos volums del *Curso de orientaciones nacionales de la Enseñanza primaria* o diferents volums de les *Obras selectas de Don Andrés Manjón*, el pedagog emblemàtic dels nous governants.

La lectura dels migrats pressupostos del col·legi Verd permet conèixer quins eren els llibres que anaven arribant per omplir la biblioteca escolar a la dècada dels quaranta: *Doctrina social de la Iglesia*, del pare dominic G. C. Rutten; *El Criterio*, de Jaume Balmes; *Litúrgia*, del benedictí fra Justo Pérez de Urbel; *Santa Tierra de Espanya*, de J. Muntada; *Países y mares*, de J. Pla. El llibre d'urbanitat era de l'editorial Seix i l'explicació dialogada de l'evangeli, del pare Llorente. Hi havia llibres religiosos que publicava el gironí mossèn Llambert Font, com el *Catecisme* i *La Santa Missa*, que eren uns cartrons amb figures acompanyats d'un llibre explicatiu. Alguns llibres, com les obres completes de Manjón, eren de compra obligatòria.

D'aquesta manera, anaven passant els primers cursos de l'escola sota el franquisme. Els acords que prendrà la direcció del Grup Escolar Bruguera, a finals de 1947, són un reflex de la realitat escolar a la ciutat:

1º Comunicar a la jefatura Provincial del Sindicato Español del Magisterio (SEM) que no se considera conveniente para los intereses de la escuela la instalación de un Comedor de Auxilio Social; 2º En todo caso convendría el funcionamiento de una cantina de carácter completamente escolar; 3º Proponer la expulsión de aquellos alumnos indisciplinados o incorregibles, que después de ser advertidos ellos y sus

padres, no demuestren una mejora en su conducta; 4º Se insistirá que los niños lleguen puntuales a la escuela, limpios y aseados; 5º Se exigirá a los alumnos una esmerada presentación en sus trabajos, dando importancia en la buena letra.

El mestre Josep Culubret en la seva *Història del Grup Escolar Juan Bruguera* parla de l'exposició missional que es fa ver a l'escola l'any 1948. L'any següent es recolliran entre l'alumnat 174 pessetes «*como ofrenda de una emisora radiofónica al Vaticano*»; dos anys més tard, el 1950, també es recullen 214 pessetes a favor de la *Navidad del Pobre*, etc. No cal allargar-nos més. Trobaríem molts els exemples, tant en les escoles públiques com en les privades, que demostrin que l'escola nacionalcatòlica estava ben arrelada.

Lentament, molt lentament, alguna cosa anava canviant en l'àmbit educatiu de la ciutat. Destacaria l'inici de les classes d'adults, el 1947; el fet que al Grup Escolar Bruguera, l'any 1948, l'Ajuntament nomenarà i pagarà un professor per ensenyar treballs manuals (serà Narcís Carmaniu i Sala), o l'inici dels estudis mercantils, el 1950, al mateix Grup Escolar.

Al costat d'aquests aspectes positius hem de tenir present que, des del 1946, la immigració procedent del sud començarà a ocupar diferents espais ciutadans: la muntanya de Montjuïc, Torre Gironella o Alfons XII. El barraquisme serà una presència constant fins ben entrada la democràcia. Un dels problemes que comportarà la presència d'aquests nousvinguts serà el de l'escolarització de la mainada en una ciutat que no els esperava ni tenia mestres pre-

parats per atendre'ls. Per solucionar la desescolarització dels infants d'aquestes zones, l'any 1955 es crearà oficialment el Patronat Escolar de Suburbis que no va començar a funcionar fins el 1957. Però aquesta ja és una altra història, no deslligada de la que acabem d'explicar.

Bibliografia

- CLARA, Josep [et al.]. *La renovació pedagògica a l'Ensenyament Primari (1900-1936). L'aportació dels mestres gironins. Antologia de textos*. Girona: Diputació de Girona, 1980.
- CLARA, Josep [et al.]. *Els mestres gironins i l'estudi del medi (1900-1936)*. Girona: Serveis Territorials d'Ensenyament, 1983.
- CULUBRET, Josep. *Història del Grup Escolar Joan Bruguera 1908-1966*. Girona: Palverd, 1988.
- GONZÁLEZ-AGÁPITO, Josep; MARQUÈS, Salomó. *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943) segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.
- MARQUÈS, Salomó; PUIGBERT, Joan. *75 anys del Grup Escolar de Girona 1911-1986*. Girona: Escola Pública Joan Bruguera, 1986.
- MARQUÈS, Salomó. *L'escola pública durant el franquisme. La província de Girona (1939-1955)*. Barcelona: PPU, 1993.
- MESTRAS, Lluís M. *L'aportació gironina al desenvolupament de la pedagogia catalana*. Girona: Diputació de Girona, 1981.
- MESTRAS, Lluís M. *Mestres d'aquell temps*. Girona: Grup de Mestres de l'Empordà, 1999.
- MESTRES, Montserrat. *L'Eiximenis. Memòria d'una escola*. Girona: Escola Eiximenis, 1997.

David Pujol

**LA CULTURA MATERIAL DE
L'EDUCACIÓ: L'OBRA EDITORIAL
DE L'ASSOCIACIÓ PROTECTORA
DE L'ENSENYANÇA CATALANA**

[...]
"Jo penso en aquell temps
que
anant a cercar pa
em menjava la torna si era coca ensucrada

vet aquí que –altre temps–
jo també era un nadó

de cop me feia gran
i em duïen al fotògraf

–recordeu el retrat on sóc dalt de cavall
un ramat arrogant
alt i net
de cartró:
i era com al cartell de l'Obiols–
aquell que diu:

JA SOU
DE L'ASSOCIACIÓ PROTECTORA
DE L'ENSENYANÇA CATALANA?"
[...]

Joan Salvat-Papasseit

Justificació

Segons el llenguatge historiogràfic, el present treball s'inscriu en el que s'ha anomenat la *cultura escolar*, la *cultura de l'escola* o *l'escola per dins*. La terminologia la va proposar l'historiador francès Dominique Julia l'any 1993 i, des d'aleshores, s'han anat multiplicant els estudis al voltant d'aquestes noves temàtiques (pautes pràctiques que han anat construïnt els docents al llarg de l'exercici de la seva feina, sabers que tracten d'explicar, regular i legitimar l'acció educativa i, pel cas que ens ocupa, la manualística). Julia proposava un desplaçament de l'interès dels historiadors de l'educació des d'una pura història dels sistemes ideològics i dels grans precursors de la pedagogia a

l'anàlisi de la seva inserció social. També l'historiador britànic Harold Silver ha parlat dels 'silencis' de la història educativa, al·ludint a la manca d'estudis de la intrahistòria real de l'escola. Per últim, el professor Agustín Escalano, en el seu llibre *La educación de la España contemporánea. Políticas educativas, escolarización y culturas pedagógicas*, ha assenyalat la importància d'estudiar els diversos aspectes de la cultura empírica de l'escola, en especial dels manuals escolars: "No hay que olvidar que los autores de estos textos procedían del mundo de la enseñanza y que, a falta de programa, los manuales se fueron constituyendo en el vademecum que los maestros usaban para desempeñar su oficio con seguridad y sentido práctico. El libro escolar terminó configurándose así como un soporte curricular, una guía de los valores a comunicar y un patrón metodológico para orientar la práctica de enseñantes y alumnos".

L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana

L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), anomenada popularment 'la Protectora', fundada el mes de desembre de l'any 1898 –inicialment amb el nom d'*Agrupació*–, va ser l'entitat que més va contribuir, durant tot el primer terç del segle xx, a la catalanització efectiva de l'ensenyament. A partir de la presidència de Manuel Folguera i Duran, l'any 1914, la Protectora va aconseguir una gran penetració en la societat catalana –i també a Amèrica i a d'altres llocs del món– i va assolir una gran projecció, gràcies sobretot a la col·laboració de les figures més prestigioses de

la intel·lectualitat del país, vinculades a tots els sectors del catalanisme polític i cultural.

L'historiador Lluís Duran, que ha estat la persona que més ha contribuït a donar a conèixer la història d'aquesta entitat, explica el caràcter transversal que tenia: “La Protectora fou la unió catalanista possibilista, esdevingué un àmbit on era possible l'acord franc entre tots els patriotes i compartí aquesta alta missió amb Nostra Parla i, en els anys republicans, amb Palestra. El seu objectiu, fer que la cultura catalana entrés amb plenitud a l'escola, no era exclusiu de cap partit, era un objectiu de tots els catalanistes.”

La tasca escolar de la Protectora fou de gran abast, sobretot si tenim present que les accions que duia a terme, malgrat comptar amb algunes modestes ajudes institucionals, es finançaven a través dels ingressos dels socis i simpatitzants. L'any 1923, abans de la dictadura de Primo de Rivera, l'entitat tenia més de deu mil socis, escampats arreu del món. La contribució d'alguns mecenes catalans que vivien a Amèrica fou molt important: l'any 1921, per exemple, pràcticament la meitat dels diners de les quotes venien de l'altra banda de l'Atlàntic. Els recursos de què va disposar la Protectora li van permetre dur a terme una obra important de promoció de la llengua i la cultura catalanes a les escoles, tant públiques com privades, a més d'altres accions renovadores.

No podem deixar de dir que quan el 29 d'abril de 1931 el ministre d'Instrucció Pública Marcel·lí Domingo i Sanjuan promulgà el conegut decret sobre la llengua, que regulava l'ús del català a les escoles —era la primera vegada que l'Estat aprovava un text que permetia, de manera

oficial, el català a les aules–, el camí s’havia aplanat molt abans gràcies a entitats com la Protectora.

La Protectora a la ciutat de Girona

Malgrat que no sigui el propòsit principal d’aquestes ratlles, crec que no podem deixar escapar l’ocasió per a donar a conèixer algunes dades de la Protectora a la ciutat de Girona –esperant de poder-les ampliar en el futur– extretes de les memòries anuals que publicava l’entitat. El primer soci gironí que va tenir la Protectora –tal com consta a la primera *Memòria* publicada el 1914– fou l’industrial i poeta Josep Tharrats. El 1915 hi ha el primer soci col·lectiu –el Centre Catalanista de Girona i sa Comarca– i ja hi ha quatre socis individuals més: Abelard Fàbrega, Joaquim Pla, Francesc Xiberta i Joaquim de Camps i Arboix. El 1916 les xifres creixen: a banda dels 25 socis individuals hi ha un soci col·lectiu més (la Joventut Catòlica Regionalista) i s’hi afegeix la Diputació de Girona com a soci protector. Aquest mateix any 1916 es creà la Comissió Delegada de Girona amb el prevere Josep Pou com a president, el prevere Salvador Riera com a tresorer i el mestre Abelard Fàbrega com a secretari. L’any 1917 l’entitat té 33 socis a la ciutat i l’Ajuntament de Girona hi consta per primera vegada com a soci protector. En aquest any 1917 consta com a soci el mestre i editor Josep Dalmau Carles. El 1918 a Girona hi ha 36 socis individuals, el 1919 i el 1920 n’hi ha 39, el 1921 n’hi ha 41 i el secretari de l’entitat és el mestre Sebastià Pla i Cargol. L’any 1922 hi ha 71 socis individuals i 2 de col·lectius (el Cen-

tre Catalanista i la Joventut Catòlica). Després de la dictadura de Primo de Rivera, el 1930, el nombre de socis individuals ha baixat a 32. En aquesta època no hi ha comissió delegada, però hi trobem com a delegat individual Modest Palahí. Les últimes dades que tenim, de moment, són de 1931 (amb 39 socis individuals i 3 de col·lectius: l'Ajuntament, l'Ateneu i la Comissaria de la Generalitat) i de 1933 (amb 35 socis individuals i els mateixos 3 socis col·lectius que l'any 1931).

L'acció escolar de l'APEC

Abans d'entrar de ple en el terreny de les publicacions escolars, no podem deixar d'esmentar, encara que sigui superficialment, altres realitzacions importants dutes a terme per aquesta associació al llarg dels seus quaranta anys d'existència. En primer lloc, la Protectora va oferir suport econòmic, tècnic i moral a nombroses escoles d'arreu del país: les subvencionava econòmicament, els regalava premis, els lliurava llibres i altres tipus de material pedagògic... Segonament, l'entitat es dedicà a impulsar colònies escolars per als alumnes de les escoles catalanes, complementant, d'aquesta manera, la tasca que feia l'Ajuntament de Barcelona. En quinze anys, des del 1920 al 1935, s'organitzaren un total de setanta torns de colònies. En tercer lloc hem de parlar de l'organització de concursos de lectura i escriptura, així com d'història i geografia de Catalunya. Pel que fa als de llenguatge, se'n celebraren més d'un centenar. De concursos nacionals d'història i geografia se'n celebraren deu: sis a Barcelona, un a Girona, un a Lleida,

un a Tarragona i un a Sabadell. Per la seva banda, i amb abast més restringit, les comissions delegades que hi havia escampades arreu del territori n'organitzaren una trentena més. Una darrera preocupació de la Protectora va ser la formació dels mestres i, en aquest sentit, s'instauraren càtedres de català a les escoles 'normals'. A Girona se'n van crear dues, el curs 1917-1918, una per a la 'normal' de nois i una altra per a la de noies. També es pensionà diversos ensenyants per tal que poguessin realitzar viatges pedagògics a l'estranger. Entre els beneficiaris d'aquestes ajudes hi ha el gironí Narcís Masó i Valentí (1890-1953).

Les publicacions

L'edició de textos escolars de qualitat fou una de les preocupacions més importants de la Protectora des dels seus inicis. En el llibre de Robert Saladrigas *L'Escola del Mar i la renovació pedagògica a Catalunya. Converses amb Pere Vergés*, aquest pedagog, que en alguns temes havia estat crític amb la Protectora, afirma amb contundència: "L'obra cabdal de l'Associació fou el millorament i la dignificació del llibre escolar. Us puc garantir que encara avui, després de tants anys, els volums que publicaren aleshores són modèlics en tots els aspectes. Entre aquests volums es trobaven llibres fonamentals que no han perdut gens de vigència".

D'altra banda, els professors Josep González-Agàpito, Salomó Marquès, Alejandro Mayordomo i Bernat Sureda, autors d'una gran obra de síntesi sobre l'educació als Països Catalans (*Tradició i renovació pedagògi-*

ca, 1898-1939), també abonen aquesta tesi: “L’Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana serà, però, la iniciativa editorial de més interès qualitatiu, pels seus plantejaments didàctics innovadors i per la seva avançada concepció editorial i estètica. L’entitat tenia el convenciment que la manca de llibres en català era una de les principals limitacions per a l’extensió de l’escola en llengua i cultura pròpies en els tres territoris. Mitjançant concursos sobre textos de llibres escolars convocats per l’entitat s’aconsegueix tenir un material excel·lent pel que fa, sobretot, a l’àmbit de la història i de la geografia catalanes. Bona part d’aquest material serà publicat posteriorment, convertit en magnífics manuals escolars que omplen el buit existent en el camp dels llibres de text”.

[Escoli] Malgrat la gran importància que va tenir per al nostre país aquesta tasca editorial, en l’obra *Historia de la edición en España, 1836-1936* –que és un llibre de més de cinc-centes pàgines– s’hi dediquen, només, dotze línies. En aquesta dotzena de línies, curiosament, s’hi diu que l’Associació Protectora fou fundada el 1914, quan, tal com hem vist, havia estat creada setze anys abans. A més, es donen unes xifres generals que no sabem en quin estudi es justifiquen ni es diu com s’ha fet aquest recompte. Dic això no pas amb ànim d’obrir cap ferida ni de crear cap polèmica, sinó com a exemple del tracte que massa sovint reben els temes catalans en publicacions espanyoles de segells editorials seriosos.

L’any 1899, quan la Protectora només tenia un mes de vida, a les actes de l’entitat ja hi trobem expressada la voluntat de publicar obres didàctiques en català: “Se propo-

san estudiar varis projectes á fi d'impulsar ab vigor la marxa de l'Agrupació y pera donar á conèixer sa importancia dintre la nostra terra per lo que correspon á la ciencia pedagógica y al desenrotllament intel·lectual de la infantesa. Entre'ls propòsits manifestats per la Junta hi ha'l principal de procedir á la publicació d'una biblioteca didáctica á la que creu deu donarse especial preferència". En aquesta època es publiquen els *Quaderns d'exercicis metòdics d'aritmètica*, d'Àngel Lletjós, l'*Aritmètica* i la *Geometria elemental* de mossèn Camil Vives i els murals *Lectura d'infants*, de Francesc Flos i Calcat.

L'any 1902 l'*Agrupació* es convertí en *Associació* i en el Reglament que es va publicar es deia que entre els objectius de l'entitat hi havia aquest: "Adquirir exemplars ó bé subvencionar la publicació d'obras didàcticas que's considerin apropiadas á la ensenyansa catalana." En aquests primers anys només es publicà una *Nomenclatura de geografia universal*, de Francesc Flos i Calcat, tres sèries de postals (*Catalunya artística i pintoresca*, *Orfeó Català* i *Congrés Internacional d'Esperanto*) i un cartell titulat *Per la higiene i per la moral*.

Els primers Estatuts que tingué l'entitat, datats el 1915, parlaven de "publicar llibres docents o complementàriament instructius per a facilitar l'ensenyança catalana, subvencionar la publicació d'altres que's donguin a llum amb igual finalitat i comprar, vendre i regalar els que judiqui necessaris per al compliment de la seva missió". Es publicà el conegut *Cartipàs català*, de Pau Romeva amb il·lustracions de Josep Obiols (l'autor del cartell de l'entitat àmpliament divulgat fins avui), que implantà la lletra vertical moderna.

També s'editaren l'*Aritmètica i Geometria (curs mitjà)* de Josep Galí, la *Biografia de Manuel Milà i Fontanals*, d'Antoni Rubió, i la coneguda *Gramàtica catalana (curs mitjà)* de Pompeu Fabra, reeditada en quatre ocasions.

L'any 1917 l'associació es dotà d'una estructura editorial, la Comissió Editorial Pedagògica, que fou presidida per Pompeu Fabra. Aquesta comissió, de la qual formaren part, en diferents moments, Rosa Sensat, Llorenç Jou, Joaquim Folguera, Ferran Boter i Josep M. López Picó, havia de publicar "llibres i material de caràcter docent i altres obres que estimi concordants amb l'objectiu social, curant també de la seva administració mitjançant una comptabilitat especial". A partir de l'any 1922 es comptà amb l'assessorament del pedagog Alexandre Galí, que presidia la Comissió Tècnica, el qual va tenir un paper molt destacat a l'hora de dignificar l'edició dels llibres escolars. A partir d'aquest moment es publicaren, entre d'altres obres, el *Sil·labari català* de Pau Romeva i Josep Obiols, la *Geografia elemental de Catalunya* del mestre torroellenc Pere Blasi, el *Manual d'història crítica de la literatura catalana moderna (1823-1900)* de Manuel de Montoliu i el primer volum de la *Història de Catalunya (curs superior)* de Ferran Valls-Taberner i Ferran Soldevila. El segon volum aparegué l'any següent, juntament amb una altra *Història de Catalunya (curs mitjà)* redactada, aquesta vegada en solitari, per Ferran Soldevila. L'obra de Valls-Taberner i Soldevila va ser reeditada el 1968, el 1977, el 1979 per l'Editorial Selecta i el 2002 per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat. La *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila també fou reeditada en diverses ocasions: hem tingut a les

mans les edicions de l'any 1932, del 1937, del 1956, del 1974, del 1975, del 1981 i del 1987, però no descartem que n'hi hagi alguna altra. Les quatre darreres són una edició ampliada a cura de Miquel Coll i Alentorn.

L'any 1923 la dictadura de Primo de Rivera va deixar l'obra de la Protectora en estat de latència, però abans del cop d'estat van poder sortir, entre d'altres, l'edició facsimil de les *Instruccions per la ensenyança de minyons*, de mossèn Baldiri Reixac, i el llibre de Rosa Sensat *Les ciències en la vida de la llar*, un llibre que fou reeditat el 1998 (!), amb un pròleg de Marta Mata.

Passada la dictadura primoriverista la tasca editorial es va tornar a reempendre amb força. Un dels llibres que van tenir més èxit en aquell moment foren les *Lectures d'infants*, de Maria de l'Assumpció Pascual, en dos volums (el primer il·lustrat per Josep Obiols i el segon per Lola Anglada). També cal destacar, d'aquesta època, les *Lliçons de llenguatge*, d'Alexandre Galí i Artur Martorell (eren dos volums acompanyats del *Llibre del mestre*), obra basada en els treballs del lingüista suís Charles Bally. El fet que el *Llibre del mestre* fos reeditat l'any 1978 dins la col·lecció 'El Tremp. Quaderns d'Escola', demostra fins a quin punt fou important la publicació d'aquest treball. Un altre llibre que hem de citar, per la seva qualitat i amenitat, és el *Llibre de la natura, primer grau*, de Salvador Maluquer i Antoni Parramon.

Hem de parlar, també, del llibre de Ramon Fagella, *Salut, higiene i educació física*; de la *Història de Catalunya. Primeres lectures*, de Ferran Soldevila, i de la *Introducció a la gramàtica* d'Alexandre Galí, en dos volums acompanyats

nyats d'unes *Instruccions per als mestres*. Precisament en aquestes instruccions hi podem llegir un text que podria ser, malauradament, ben actual: “Per molt que ens ho diguem i repetim, els mestres no acabarem mai de fer-nos prou càrrec que en l’ensenyament del llenguatge a l’escola primària la cosa menys immediatament interessant és el coneixement de les definicions, de la terminologia i de la tècnica estrictament gramatical. Costa tant de desfer-se dels mals hàbits!” Fa setanta-cinc anys, d’aquesta afirmació, i l’ensenyament de la gramàtica encara té un pes massa important a l’escola primerenca.

L’Editorial Pedagògica, en castellà

Amb l’establiment del règim franquista l’Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana i tot allò que li donava sentit, se’n va en orris. A més de prohibir l’ús del català en la vida oficial i pública de Catalunya el franquisme va prohibir el seu ensenyament i el seu ús a totes les escoles públiques i privades. L’Editorial Pedagògica es va convertir en *Editorial Pedagógica* i va publicar alguns títols en castellà, esperant, suposem, temps millors. Es van traduir al castellà alguns dels textos que s’havien publicat anteriorment en català (per exemple les *Lecciones de aritmética* de Concepció Vandellós i Maria Esteve-Llach) i se’n van editar alguns de nous (*La barca palangrera*, *Cuentos de F. Eiximenis*, *La torre de las siete damas*, etc.). Aquests ‘temps millors’ no arribaven i l’editorial va desaparèixer, simplement perquè no havia nascut per a publicar en castellà.

Bibliografia

- BASSA I MARTÍN, Ramon (ed.): *Lectura i escola. Els llibres escolars de lectura dels nostres padrins. Una mostra antològica, 1900-1950*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma de Mallorca, 2005.
- DURAN, Lluís: *Pàtria i escola*. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Editorial Afers. Catarroja-Barcelona, 1997.
- “L'Editorial Pedagògica i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana”, dins *Serra d'Or*, núm. 447. Març de 1997.
- “L'Editorial Pedagògica: una empresa catalanista”, dins *Afers: fulls de recerca i pensament*, vol. 13, núm. 31. Catarroja-Barcelona, 1998.
- i FLOS, Jordi: *Flos i Calcat: catalanisme i escola*. Rafael Dalmau, editor. Barcelona, 2001.
- ESCOLANO BENITO, Agustín: *La educación de la España contemporánea. Políticas educativas, escolarización y culturas pedagógicas*. Biblioteca Nueva. Madrid, 2002.
- GALÍ, Alexandre: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936. Llibre I. La llengua. Entitats defensores i propagadores*. Fundació Alexandre Galí. Barcelona, 1979.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep; MARQUÈS, Salomó; MAYORDOMO, Alejandro, i SUREDA, Bernat: *Tradicció i renovació pedagògica, 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2002.
- JIMÉNEZ EGUIZÁBAL, Alfredo et. al. (coord.): *Etnohistoria de la escuela. Actes del XII Coloquio Nacional de Historia de la Educación*. Universidad de Burgos i Sociedad Española de Historia de la Educación. Burgos, 2003.

- MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi: *La llengua a l'escola (1714-1939)*. Barcanova Educació. Barcelona, 1984.
- MUT I CARBASA, Rosa i MARTÍ I ARMENGOL, Teresa: *La resistència escolar catalana en llibres (1716-1939)*. *Bibliografia*. Edicions 62. Barcelona, 1981.
- PUJOL I FABRELLES, David: *Els orígens de l'escola catalana*. Edicions CEAC i Diputació de Barcelona. Barcelona, 1998.
–“L’obra pedagògica de l’Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana”, dins *La pedagogia a Catalunya*. Nadal de la Fundació Jaume I. Barcelona, 1999.
- SALADRIGAS, Robert: *L’Escola del Mar i la renovació pedagògica a Catalunya*. *Converses amb Pere Vergés*. Edicions 62. Barcelona, 1973.
- VERRIÉ I FAGET, Jordi: *Continuïtat pedagògica catalana durant els segles XVIII i XIX*. Grup Promotor d’Ensenyament i Difusió en Català, S.A. Barcelona, 1981.

Jordi Feu i Gelis

**LA RENOVACIÓ PEDAGÒGICA
AL LLARG DEL SEGLE XIX I XX**
De les Converses Pedagògiques
a les Escoles d'Estiu: la il·lusió per
transformar l'escola... i la societat

1. Introducció

Pretendre explicar en poques pàgines la renovació pedagògica de la ciutat ja es veu d'una hora lluny que és quelcom impossible. De fet, aquest no és l'objectiu de l'article que teniu a les mans. L'objectiu és molt més simple i humil: oferir quatre pinzellades sobre el procés de canvi educatiu perquè el lector, si en vol saber, estiri el fil d'una aventura apassionant, inacabada i esperem que tingui un llarg futur en tant que és l'expressió més clara de la voluntat de conformar una educació que es resisteix a quedar anquilosada i que està atenta a les necessitats, preocupacions i vicissituds d'un món canviat.

Tanmateix, abans de parlar amb detall de la renovació pedagògica a Girona em veig amb la necessitat de formular tres qüestions prèvies: Què entenem per renovació pedagògica? Quan s'ha donat a la ciutat? La renovació pedagògica gironina té alguna singularitat respecte de la que es va donar a d'altres llocs de Catalunya?

1.1. Què entenem per renovació pedagògica?

La renovació pedagògica forma part d'un debat llarg, complex i inacabat (de fet, encara dura). La idea d'innovar en pedagogia, com tants altres propòsits en educació i en ciències socials són hereves d'un moment, d'un temps que canvia i, en conseqüència, modifica el sentit del concepte i de la pregunta que es planteja. Ras i curt, no és el mateix parlar de renovació pedagògica a principi del segle XIX, a meitat del XX o bé en la nostra contemporaneïtat... A cada moment és molt probable que s'accentuï més un as-

pecte que no pas un altre; que ens fixem en unes qüestions o en unes altres; que ens preocupem per uns elements particulars, etc. Ara bé, dit això, sí que trobem un element comú que sempre roman: La voluntat obstinada de repensar l'educació i més concretament l'escola amb l'objectiu de transcendir una realitat educativa que no acaba de satisfer. A banda d'això, m'atreviria a dir que gairebé sempre les propostes educatives renovadores –a Girona, Barcelona o Madrid– són sustentades per un pensament “progresista” que integra, com a mínim, tres elements: educació, societat i política lligats per un anhel de llibertat.

Però com que aquí no es tracta de fer una extensa disquisició sinó més aviat una síntesi, torno a la pregunta originària amb la idea d'anar una mica més enllà del que ja s'ha enunciat partint precisament d'allò que m'he trobat quan he analitzat la renovació pedagògica a Girona.

Els mestres gironins parlen de renovació pedagògica quan es preocupen de canviar el sistema d'ensenyament i d'aprenentatge que es porta a terme a les seves aules. Són mestres, com veurem més endavant, que es plantegen ensenyar d'una manera diferent a com s'està fent, que es preocupen per transmetre i construir el coneixement d'una manera més vivencial i rica. I juntament amb això es preocupen per utilitzar recursos i materials més “adequats” i que siguin d'interès pels nens i nenes. Heus aquí una primera dimensió de la renovació pedagògica.

Una segona dimensió se centra en l'aspecte relacional: els mestres gironins –i gairebé m'atreviria a dir d'arreu– que es preocupen per innovar els interessa establir el màxim de comunicació entre l'escola i l'entorn, entre el

mestre i els alumnes o entre els propis mestres. La renovació pedagògica passa, entre altres coses, per establir canals fluïts de comunicació entre totes aquelles persones o institucions que participen d'una manera o altra en el fet educatiu.

L'aspecte organitzatiu és un altre atribut de l'escola que vol innovar. Els mestres gironins es preocupen per com s'ha d'organitzar l'escola, per com es prenen les decisions, per com es pot donar joc a persones o col·lectius no estrictament vinculats a l'escola. Es tracta, com veureu, de "re-bentar" la rigidesa de la institució per fer-la més permeable, més airejada i més participativa.

I per últim –si no hi donem és voltes– la renovació pedagògica s'objectiva en un fet molt concret: en l'aposta per una arquitectura escolar que incorpora elements estètics i funcionals que fan agradable la tasca d'ensenyar i d'aprendre. Una tasca que, com veureu, no es fa només a l'aula.

La renovació pedagògica a la Ciutat, a la resta de Catalunya, Espanya o Europa ha estat més o menys completa, més o menys ambiciosa en funció dels eixos que ha repensat i s'ha proposat transformar. Hi ha renovacions que només s'han centrat en "què ensenyen", que ja és molt!, d'altres en el "com ensenyen", i d'altres s'ha preocupat també per l'arquitectura escolar, etc. Les primeres són renovacions parcials i en sí mateixes valuoses. Ara bé, disten molt de les renovacions "globals" (o amb vocació de ser-ho) plantejades en marcs educatius molt definits i aconseguides –pràcticament només– en moments històrics que els han estat favorables.

La pedagogia renovadora ofereix un ventall de propostes immenses que en ser analitzades els hi podem posar tot tipus de qualificatius amb valors oposats als extrems: renovacions poc atrevides o valentes; renovacions poc compromeses o amb fort compromís social i polític; renovacions parcials o “totals”; renovacions lliures o institucionals, etc.

En qualsevol cas, la renovació parcial o total, petita o gran, sempre o quasi sempre va associada, en el cas de la ciutat de Girona també, a la idea de millorar i superar la situació heretada; a la voluntat de trencar amb certes rigideses, convencionalitats i rutines; a la superació de maneres de fer imposades. La renovació pedagògica vol plantejar una educació nova. Una educació que entronca de ple amb els propòsits de la pedagogia activa.

1.2. Quan s’ha donat la renovació pedagògica a la Ciutat?

Les ganes de renovar la pràctica educativa a Girona i arreu és una qüestió que probablement sempre s’ha donat a nivell individual. Vull pensar que a la Ciutat sempre hi ha hagut mestres preocupats per fer un ensenyament millor del que havien après en els centres de formació o del que es trobaven a l’escola a la que anaven a raure. M’atreviria a afirmar, doncs, que sempre hi ha hagut mestres que s’han preocupat per innovar, malgrat ho hagin fet de manera discreta, a voltes silenciosa, de vegades fins i tot mig amagats... sobretot quan han bufat aires conservadors i contraris a la modernització educativa, política i social.

La prova del que acabo d'afirmar és que gairebé en totes les generacions hi ha qui s'enrecorda de “bons” mestres, de mestres que ho fan d'una manera diferent, mestres que imparteixen un ensenyament interessant, connectat a la realitat, que parteix poc o molt dels interessos dels estudiants, etc. Mestres els alumnes dels quals se'n recorden, en positiu i molt. Bé és veritat que quan aquesta renovació s'ha donat de manera discreta, atomitzada, particularista, oclusa i amb poca projecció... no és massa escaient nomenar-la “moviment renovador” i ens hem d'aconcentrar en batejar-la com “pràctica renovadora”. Una pràctica, sovint, molt focalitzada, aïllada i deixada a la bona fe de cadascú.

I és que, tant a Girona com a la resta del país, el “moviment” genuïnament renovador s'ha donat en comptades ocasions: en moments d'embranchada política i social; en moments d'un gran compromís per part del poder polític institucional; o en moments d'una gran il·lusió per l'educació que ha solgut coincidir en períodes de canvis de cicle.

Tal com exposaré més endavant la renovació pedagògica a terres Gironines s'inicia amb les Converses pedagògiques de 1903. Unes Converses que s'estrenen a Girona i que ben aviat rodaran per altres indrets de la demarcació. Es tracta d'unes Converses que surten de la pròpia base del magisteri i que inicialment no tenen el recolzament de l'administració. Aquestes Converses fan pòsit, ben aviat s'estendran pel país i amb elles s'obrirà també l'anhel de canvi educatiu. Un anhel que, com ja s'ha explicat en articles anteriors, es veurà frenat per la dictadura de Primo de Rivera de 1923.

No serà fins el 1931, amb l'adveniment de la II República, que el conjunt del país i la Ciutat d'una manera especial farà una aposta institucional per a la renovació pedagògica, fonamentalment a través de dues accions: per una banda, oficialitzant les pràctiques pròpies de la pedagogia activa i per l'altra, portant a terme un ambiciós programa de construccions escolars "modernes" que donen un nou aire a la Ciutat. Ambdues qüestions es veuran sobtadament estroncades amb la instauració del nou règim franquista que frenarà qualsevol intent de modernització educatiu i social.

El franquisme a Girona, com ja s'ha explicat en el capítol *L'Escola franquista. Maestros más santos que sabios*, implica no només un fre a les propostes educatives renovadores sinó que a més, va suposar un clar retrocés. Tots els avenços que s'havien donat al primer terç del segle XX i de manera contundent durant el període 1931/1933 i 1936/1939 van en orris i s'imposà un model tronat, arcaic i repressiu conegut amb el nom d'educació nacional catòlica que estava a les antípodes de qualsevol proposta renovadora.

Durant el període 1939-1970/75 la travessia del desert fou llarga, dura i penosa perquè no fou fins el tardofranquisme que els mestres gironins s'organitzaren de nou per reprendre la renovació pedagògica. En aquesta ocasió, la renovació es va vertebrar a redós de les Escoles d'Estiu que, en certa manera, empalmava amb l'esperit de les Converses pedagògiques de principi de segle XX i amb les Escoles d'Estiu que se'n varen derivar.

1.3 La renovació pedagògica a Girona té alguna singularitat respecte de la que es va donar a altres llocs de Catalunya?

Sí i no al mateix temps. Acabem d'explicar succintament que la renovació pedagògica a la Ciutat es donà tot primer a través de formes esporàdiques i autogestionades com foren les Converses Pedagògiques del primer terç de segle xx, i més endavant, com succeí a bona part de Catalunya, es produí d'una manera més generalitzada i oficial en tant que fou el mateix govern Republicà (Estatut i de la Generalitat) qui ho va propagar. Un cop travessat el desert del franquisme, concretament durant la Transició “democràtica”, es va reprendre l'obra renovadora de la mà dels propis mestres. De fet, va ser a final del franquisme, el 1971, amb la celebració de la primera Escola d'Estiu a Girona,

La primera expressió renovadora que hem al·ludit (primer terç de segle xx) fou, indubtablement, singular i originària de la demarcació gironina i la tercera –la que es produí durant Transició i la primera democràcia– si bé és comuna en el temps a tot el país, a Girona té certes particularitats que explicarem en el seu moment.

Així i tot, la renovació pedagògica a Girona, independentment de si es tracta de la que es produí durant el primer, segon o tercer període, té tot un seguit de noms que la fan singular. Alguns d'aquests fan referència a experiències col·lectives que funcionaren com espais de formació i intercanvi: les Converses Pedagògiques esmentades; d'altres tenen a veure amb mestres i mestresses d'una gran personalitat: Miquel Santaló, Silvestre Santaló, Cassià Costal,

Josep Dalmau Carles, Carme Auguet, Ignasi Jordà, etc. Altres noms que sonen quan es parla del que aquí ens ocupa és la impremta Dalmau Carles; i en un altre ordre de qüestions cal tenir present noms de construccions escolars que despunten per desenvolupar un nou concepte d'educació i escolar: El Grup Escolar Joan Bruguera, l'Escola Ignasi Iglésias, el Grup Escolar Ramon Turró i l'eixamplament de l'escola del Carrer Eiximenis en són un exemple. En el catàleg de la renovació, caldria també parlar de les colònies escolars i ja més cap aquí, durant la Transició, cal fer esment de les Escoles d'Estiu i del Moviment de Mestres.

Ras i curt: la renovació pedagògica de Girona, i per extensió a la seva demarcació, constitueix una realitat poli-forme que s'objectiva i al mateix temps pren força a través de persones, algunes de les quals tindran un llarg recorregut educatiu i polític; i mitjançant espais col·lectius que faciliten l'encontre, la discussió i l'elaboració de materials per fer, en essència, un ensenyament “diferent” al dominant. Aquests són els fils que tot seguit estiraré.

2. Estirant el fil de la renovació pedagògica a la demarcació de Girona i a la Ciutat

2.1. Baldiri Reixac i el seu llegat

Si estirem el fil de la renovació pedagògica a la ciutat i anem a l'origen del cabdell és molt probable que haguem de parlar d'un personatge que ja s'ha introduït en capítols anteriors: Baldiri Reixac. I crec que és oportú parlar-ne

perquè, tot i no ser de Girona, hi està unit per un vincle doble: en primer lloc perquè bona part del seu discurs va ser un “far de llum” per mestres gironins (i de la resta de Catalunya) preocupats per la millora de l’educació de les escoles i per la seva catalanització i, en segon lloc, perquè si avui coneixem força cosa d’aquest senyor és, en bona mesura, gràcies a la descoberta casual d’un manuscrit de l’autor que es va fer el 1975 al Seminari Diocesà de Girona per part d’un estudiós del fet educatiu, el professor Salomó Marquès. En qualsevol cas, un bon pretext per parlar de la “prehistòria” de la renovació pedagògica a la Ciutat, a comarques de Girona i al conjunt de Catalunya.

Mossèn Baldiri Reixac va néixer el 1703 a Bell-lloc d’Aro i va morir el 1781 a Sant Martí d’Ollers, parròquia on va desenvolupar per una bona colla d’anys el sacerdoci i la tasca educativa. Aquesta tasca es va organitzar, per una banda, a redós de les classes que va impartir com a mestre i d’altra banda, al voltant de l’obra pedagògica que va escriure. Fou aquesta doble activitat educativa que el va convertir en la figura emblemàtica de l’educació de minyons a Catalunya en el transcurs del segle XVIII.

Les obres que d’ell es coneixen, els dos toms de *Les Instruccions per a l’ensenyança de minyons*, constitueixen una enciclopèdia escolar on s’explicita el currículum que cal impartir en cadascuna de les matèries de l’època. Però és al mateix temps, i per això el citem, un tractat sobre pedagogia i més concretament de didàctica que, per l’època, el podem considerar “renovador”. Mossèn Baldiri Reixac va escriure aquest tractat pensant per un públic divers i amb una vocació molt pràctica: donar les pistes necessà-

ries per a què tota persona que es dediqui a l'ensenyament pugui bé la seva feina i engresqui a l'alumnat. Una part del seu pensament, com dèiem a la introducció, serà recollit per mestres gironins renovadors de final del segle XIX i principi del segle XX.

2.2. Mestres renovadors en el pas del segle XIX i XX

Malgrat que el panorama educatiu en aquest traspàs de segle sigui poc atractiu aniran apareixent alguns mestres públics (de Girona i de la demarcació) que seran bandera de la renovació: Antoni Balmanya, Josep Dalmau Carles, Carles Salvador Genís, Marià Pujolar, Francesc Ferrussola, Gregori Artizà, Esteve Carles, Joan Bosch i Cusí, Carme Auguet, etc. Alguns d'aquests mestres faran el pas del segle XIX al XX assajant i promovent la renovació pedagògica en llurs escoles (alguns en escoles rurals) mitjançant la instauració de museus escolars, excursions pedagògiques, l'intercanvi escolar, l'ensenyament de persones adultes, l'associacionisme entre mestres, l'ensenyament experiencial i no memorístic, etc.

A tota aquesta generació els seguiran d'altres mestres reformistes com: Josep Barceló, Llorenç Jou i Olió, Pere Blasi, Anna Rubies i un que passarà per Girona i deixarà gran petja: Silvestre Santaló.

Tots aquest homes i dones encarnen un perfil de mestre singular: mestres que treballen obstinadament per millorar la seva formació personal, per promoure un ensenyament renovador –en contraposició al dominant– i que lluitaran pel reconeixement del magisteri. Molts d'ells són mestres que varen treballar per la renovació de l'educació amb cla-

ra influència de país, amb sense massa recursos i sense esperar que l'administració els donés gran cosa. Així ho escriu un eminent personatge de la renovació pedagògica a Catalunya com fou Pere Vergés:

“Potser algun dia s'estudiarà com cal l'aportació de les comarques gironines al desenvolupament de la pedagogia catalana. Han ofert al país grapats de mestres excel·lents, molts dels quals eren autodidactes de la pedagogia, de la metodologia, de l'educació en el sentit més general i que sense mitjans materials i sense suport de cap mena saberen crear els seus propis mètodes de treball”

La vàlua personal i intel·lectual d'aquests mestres farà, com en el cas de Silvestre Santaló, que experimentin un recorregut professional interessant. Donada la seva vinculació amb la ciutat, permeteu-me que ens hi entretinguem un xic, avançant alguns esdeveniments que trobarem més endavant.

Silvestre Santaló es va estrenar com a mestre en escoles rurals de les comarques gironines i no fou fins a principi de segle xx que es va traslladar a Girona, tot primer fent de mestre de l'escola elemental de nens núm. 2, situada al carrer Nord i més endavant al Grup Escolar Joan Bruguera on, a banda de fer de mestre, desenvoluparà diversos càrrecs.

Durant la dictadura Primo de Rivera, essent mestre del Grup Escolar i trobant-se el grup de mestres dividit, ell farà una crítica oberta del règim i a l'educació que promouia, publicant diversos escrits a *l'Autonomista*. En aques-

ta escola hi serà fins els cursos 1933-1934, cursos que es traslladà, a la mateixa ciutat, al nou i flamant Grup Escolar “Ignasi Iglésias” que explicarem més endavant. Va arribar a ser president de la Federació de Mestres de Catalunya i director durant la darrera etapa de la revista *El defensor del Magisterio*. Serà un mestre que deixarà constància del seu pensament i del seu “credo” educatiu escrivint a revistes i butlletins.

I seguint amb la nissaga dels Santaló, caldria parlar del seu germà, en Miquel. Un enamorat de l'estudi de la geografia local, recomana que aquesta s'estudiï per la via directa és a dir, trepitjant el terreny. Aquesta pràctica, però, considera que ha d'anar precedida per una reflexió teòrica de les excursions. Les seves pràctiques d'interès són, a banda de les sortides, els museus escolars (fets a partir del material que trobaven a les excursions), la realització de treballs manuals, i les colònies i campaments.

Miquel Santaló fou professor de la Normal de Girona, i durant la II República fou cridat pel govern català per integrar-se a l'Escola Normal de la Generalitat que serà el “Palau” de la formació dels nous mestres.

En qualsevol cas, fent un salt temporal enrere i situant-nos de nou a principi del segle xx, és important constatar que tant Silvestre Santaló com d'altres mestres renovadors, alguns estretament vinculats a la Ciutat, van tenir el goig de viure el que estudiosos de gran prestigi com Josep Pallach anomenen “el motor” de la renovació pedagògica (no només de comarques gironines sinó de tot Catalunya), ens referim a les Converses Pedagògiques.

2.3. Les Converses Pedagògiques de 1903

El 1903 a comarques gironines es produí un fet rellevant pel tema que aquí ens ocupa: un grup de mestres d'aquestes terres inicien unes trobades voluntàries a Girona ciutat amb l'objectiu de compartir experiències, coneixement i intercanviar maneres de fer per millorar l'educació de llurs escolars.

Les Converses Pedagògiques es pot considerar que són influïdes pels corrents renovadors de la pedagogia activa o l'anomenada Nova Educació que, a Catalunya i a Espanya, fou precedit per la Institución Libre de Enseñanza.

Segons Salomó Marquès aquestes trobades tenen uns trets molt característics que els hi donen una gran singularitat encara en el dia d'avui: són trobades convocades, preparades i portades a termes pels propis mestres. Això fa que siguin activitats completament autogestionades (no esperen que sigui la inspecció o l'òrgan competent que les convoqui i o les subvencioni). Són trobades que tenen un alt valor formatiu: neixen amb la voluntat d'omplir el buit que els ha donat la formació inicial a les Escoles Normals, les fan amb l'objectiu de conèixer nous recursos i estratègies per poder-les aplicar a llurs escoles. En aquest sentit, doncs, són activitats de formació permanent molt arrelades a les mancances que experimenten en el dia a dia en l'exercici de la seva professió. Són trobades on la responsabilitat formativa va a càrrec dels propis mestres: estan convençuts que tots tenen coses a ensenyar i a aprendre, i per tant, la millor formació que poden rebre és la que ve del propi ensenyant. I una altra característica important és

que es tracta d'unes “converses” i no pas d'unes “conferències”, cosa que demostra la voluntat de vivacitat, interacció i participació de les persones que hi assistien.

Els temes de les *Converses* foren variats, sempre partiren dels interessos dels propis mestres i en moltes ocasions tingueren a veure amb diversos aspectes que denotaven una voluntat clara de renovació de l'educació.

La primera Conversa, enunciada amb il·lusió, entusiasme i esperança a la revista del *Defensor del Magisterio*, es portà a terme a Girona el 28 de juny de 1903 a l'escola del senyor Dalmau Carles. En fou ponent el Sr. Esteve Carles que aleshores era mestre de Cassà. En aquesta trobada es va treballar monogràficament el tema dels treballs manuals.

Hi assistí, a banda de l'esmentat Silvestre Santaló, mestres i mestresses (cosa que es valorà positivament): M. Teresa Cusidó, de Caldes de Malavella; M. Àngels Carró, d'El Far d'Empordà; la Sra. Bonet d'Esponellà i la interina de Vilaür, la senyoreta Gironella, etc. Tal és l'èxit d'aquestes primeres Converses que es demana al Sr. Esteve Carles que faci en els dies següents un curset de treballs manuals perquè se'n puguin beneficiar més mestres.

Tant la primera Conversa com el curs monogràfic que d'ella se'n derivà, així com les Converses posteriors, seran la base d'una renovació pedagògica que, a pesar del silenci d'una part de la l'historigrafia barcelonina “...s'escamparà a tota la província de Girona, passant també a Tarragona i Lleida, i més tard a Barcelona, esdevenint la gran base del formació pedagògica [renovadora] del magisteri català” (Pallach, J., 1978, pàg. 204).

Les primeres Converses pedagògiques donaran pas a successives Converses celebrades a diferents llocs de les comarques gironines, Girona ciutat inclosa. En aquests Converses, fins i tot quan es portaren a terme fora de Girona, hi participaren, ja bé fos en qualitat de “conversadors” o de participants, mestres de la ciutat: la segona Conversa es va celebrar a Figueres el 13 d’agost del mateix any (i en aquella ocasió el tema monogràfic fou la “educación cristiana”); li seguí la que pronuncià Bosch i Cusí a Olot, centrada en “la extensión escolar”; la quarta Conversa, portada a terme a Figueres, anà a càrrec del mestre i editor gironí Dalmau Carles, que parlà sobre “Temas gramaticales”; i la cinquena Jornada es tornà a celebrar a Girona el 19 de juny del 1904, per cert, amb gran concurrència per parlar de la projecte Normal d’Estiu.

2.4. L’Editorial Dalmau Carles: editor i mestre

En relació a Josep Dalmau Carles (1857 – 1928) és mereixedor fer una explicació més extensa perquè ell en persona i l’editorial que dirigeix a Girona seran un altre dels baluards de la renovació pedagògica gironina i catalana. El 1904 aquest senyor va fundar una editorial a la Ciutat especialitzada en la publicació de llibres escolars, mètodes pedagògics, biografies, llibres d’història i enciclopèdies i tota mena de material escolar (mapes, hemisferis, material de laboratori, etc.). Aquest material, a banda de difondre’s per la península va arribar també a Amèrica. El 1919 Josep Dalmau Carles es va associar amb el seu gendre Josep Pla i Cargol (casat amb Catalina Dalmau) i l’editorial adoptà el nom definitiu de “Dalmau Carles Pla, S.A.”

En aquesta editorial hi col·laboraren mestres gironins, alguns d'ells de clara petja renovadora, que Josep Dalmau havia conegut en les Converses Pedagògiques i en altres trobades on assistien mestres compromesos en l'escola i la societat del seu temps. Durant la II República, i coincidint amb l'intent de catalanitzar l'escola, la impremta va crear una Biblioteca Pedagògica Catalana que publicà llibres tan coneguts com *Llibre dels infants* (1931); *Terra Catalana* (1932); *Lliçons i coses* (1933); *Vides modèliques* (1934); *Bon company. Primer llibre de lectura, escriptura, dibuix* (1935); *Lectura i Treball* (1938); etc.

Josep Dalmau, a més, va destacar com a mestre renovador en les escoles per les quals passà. Va donar classes a l'escola elemental de nens nº 1 (que va començar a funcionar a l'edifici actual de les Àligues, antiga Universitat i actual edifici del rectorat de la UdG). Més tard es va traslladar al seu domicili particular, al carrer de la Neu; després al carrer Ciutadans, a prop de l'hotel "Centro"; i finalment a la plaça de l'Oli, al Palau Caramany. Durant uns anys serà director del Grup Escolar fins que el curs 1919-20 deixa el càrrec. En ocasió d'aquest fet el claustre "li concedeix un vot de gràcies perquè el consideren honra i glòria del magisteri espanyol. Fan constar expressament en el llibre d'actes el zel, intel·ligència i esperit de sacrifici com a trets característics amb els quals Josep Dalmau ha dirigit l'escola. Silvestre Santaló parla d'ell com *el gran propulsor del prestigi que en Girona goza la Escuela oficial, tanto por la organización que supo dar a la escuela como por la amplitud de enseñanzas y la intensidad del trabajo realizado durante treinta años en su calidad de maestro* (Marquès i Puigbert, 1986).

L'activitat pedagògica de Josep Dalmau se centrà també en les publicacions educatives de l'època. Quan es tanca la revista *El defensor del magisterio*, davant del buit que aquesta va deixar, Dalmau Carles decidí crear una nova revista, que es repartia gratuïtament, i que portà per nom *El defensor*. El primer número es publicà a l'octubre del 1906 i durarà fins el 1908, any en que apareix una nova revista *El Magisterio Gerundense*, que actuarà com a portaveu de l'Associació Provincial de Mestres Gironins, creada el 1903. En foren directors Joan Batlle i París (mestre d'Aguilana) i posteriorment la dirigiren: Josep Dalmau i Carles i Silvestre Santaló, entre altres. L'any 1912, quan Cassià Costal es féu càrrec de la càtedra de Pedagogia de l'Institut de Girona (on s'hi feia el Magisteri) va ser-ne el redactor en cap. A partir d'aquest moment la revista viurà un període de fort esplendor en el que hi participaran diversos mestres gironins explicant les seves experiències, tot sovint emparentades amb el moviment renovador. L'any 1934 aquesta revista es va passar a dir *El Magisteri Gironí*.

En diverses ocasions he parlat del Grup Escolar sense donar més detalls. Aquesta escola graduada, juntament amb d'altres que segueixen un estil similar i que seran construïdes posteriorment, constitueix un altre dels grans símbols de la renovació pedagògica de la ciutat.

2.5. El Grup Escolar Joan Bruguera: l'aposta per la propagació de la graduació escolar

Es Grup Escolar Joan Bruguera és, indiscutiblement, el primer model d'escola de la Ciutat que encarna en la seva totalitat el pensament educatiu renovador: una escola

bella, amb dependències específiques per realitzar-hi diverses activitats educatives, que aplega professorat i altres professionals de gran prestigi, que promou un clima particular i que a més és graduada (és a dir, té una aula per a cadascun dels nivells educatius).

A la Ciutat de Girona, la graduació de l'escola i tot el que té a veure amb ella –l'aposta per un model organitzatiu que s'empara en pressupòsits científics i racionals i que és reveladora d'un nou paradigma pedagògic, intel·lectual i polític– no arriba de cop i volta al 1911, amb la inauguració del Grup Escolar, sinó que se'n parla abans. Mestres de la ciutat i mestres renovadors que treballen en escoles rurals de la demarcació, com per exemple Bosch i Cusí, ja ho suggereixen a principi de segle xx arran de la incomoditat que els hi suposa treballar amb un gran grup de nens d'edats heterogènies. A les Converses Pedagògiques ja referenciades també en parlen, i el 1906 dos mestres renovadors, Silvestre Santaló i Josep Dalmau Carles, demanen aplegar les seves escoles en un mateix edifici *“y establecer por vía de ensayo una especie de graduación de la enseñanza, formándose con todos los alumnos de las escuelas elementales dos grandes grupos, a cargo cada uno de ellos de un meastro”*. Aquest petició, tot sigui dit de passada, es formulà quatre anys abans que aparegués el decret governamental proposant la graduació escolar.

El cas és que el 4 de novembre de 1908, a iniciativa de l'Ajuntament, es posà la primera pedra de la primera escola graduada de la ciutat. Aquest fet, ple de novetat i expectació, coincideix amb el centenari del setge de Girona i,

per la data, amb l'inici de les Fires. Les cròniques en parlen com un dels actes més vistosos.

L'obra, dissenyada i dirigida per l'arquitecte municipal Martí Sureda i Vila, tarda tres anys a construir-se (1908-1911) i costa 166.000 ptes., 100.000 de les quals les hi posa l'Estat i la resta l'Ajuntament. La Inauguració és una "processó" festiva del més alt nivell i els comentaris que se'n fan (entre ells els d'en Silvestre Santaló i Josep Dalmau) tradueixen molt bé quina és la intencionalitat educativa. No hi ha dubte que el Grup Escolar és la coronació d'un projecte educatiu i social avalat per una determinada opció política. El Grup Escolar vol apaivagar el dèficit de places escolars i millorar el deficient estat de moltes escoles.

L'escola Joan Bruguera és, com ja hem introduït, un edifici bonic, amb solera i "complet" en el sentit que disposa dels espais i dels equipaments que hom pensava que havia de tenir una "bona escola". Es tracta d'un edifici de tres cossos, un de central i dos de laterals, de planta i pis. Consta de deu aules, un despatx de direcció, porteria, lavabos i infermeria. També té un museu amb col·leccions zoològiques, mineralògiques i un herbari; dos patis descoberts i un de cobert acompanyat de fonts d'aigua. Aquest nou edifici també aplega l'Annexa, l'escola de pràctiques dels futurs mestres que estudien a la Normal i el 1915 s'incorpora la cantina escolar.

Hi anaren a parar mestres relacionats amb el moviment de renovació pedagògica amb món editorial: Isidre Paltré (primer director), Josep Dalmau (que substitueix a Isidre en la direcció quan aquest mort), Silvestre Santaló (mes-

tre de 4t curs), Maria Baret, Antònia Llop, Sebastià Pla... A banda dels mestres titulars hi havia també mestres especialistes, mestres encarregats d'impartir ensenyaments que ara en diríem postobligatoris i s'introduí també classes nocturnes per a adults.

És notori destacar que “En espera de la constitució del Patronat ja tenim constància documental de la col·laboració d'alguns gironins que de manera gratuïta participen en la vida de l'escola i hi aporten els seus coneixements, el seu entusiasme i la seva preparació. [...] *casí todo el año escolar que concluye* [és el 1911-12] *han trabajado gratuitamente en esta Escuela Graduada los señores siguientes, dando un alto ejemplo de amorosa y entusiasta abnegación: Reverendo DR. D. Federico Trigás, catedrático del Seminario Conciliar, como director Espiritual; Don Narciso Masó, como profesor de ejercicios físicos; Rdo. Don Salvador Padrós, como profesor de Música; Don Carlos Rahola, como profesor de Francés y Don Narciso Busquets como profesor de Ciencias físico-naturales*” (Marquès, S., Puigvert, J., 1986, pàg. 14).

El programa renovador de l'escola no es limita amb un edifici bell i amb l'ensenyament graduat a càrrec de “bons” mestres. Aquest s'ha de fer efectiu, també, mitjançant el treball dels mestres fora de l'aula; a través dels ensenyaments complementaris (música, cant, treballs manuals) i mitjançant la introducció de les passejades i les excursions escolars. El Grup Escolar organitzarà sortides a Banyoles, el santuari i la muntanya dels Àngels, Santa Afra i a les rodalies de Girona amb l'objectiu de fer això que darrerament és tan reclamat: integrar l'escola a l'en-

torn i fer entrar l'entorn a l'escola. La voluntat d'obrir l'escola a l'exterior també passa per participar en les colònies escolars que organitzarà l'Ajuntament.

L'escola comptarà, a més, amb una revista pròpia: el 1918, recollint bona part de les qüestions debatudes en les Conferències Pedagògiques, s'inicia la primera revista, *Ploma i Llapis*, que després d'una època de silenci reapareix el 1922. Aquesta, a diferència d'altres publicacions, no és feta pels nens de l'escola malgrat que vagi dirigida a ells. La fan, fonamentalment, persones vinculades al centre, algunes de les quals hi col·laboren voluntàriament.

El Grup Escolar Joan Bruguera tindrà una clara vocació ciutadana que es manifestarà, entre d'altres, en les memòries que es realitzaven a final d'any. En la del curs 1911-12, es fa explícit que la missió de l'escola és acostar els nens a la societat per tal que, parafrasejant a Spencer, s'hi puguin desenvolupar amb comoditat. És objectiu prioritari “...educar para el bien común [...] hacer que vea esa mancomunidad de fuerzas, necesaria en la vida social; que toque sus positivos resultados; que viva en su ambiente desde el momento mismo en que entra a formar parte de esa pequeña institución social, de importancia tan grande, cual es la Escuela primaria”

He esmentat només de passada l'interès que té el Grup Escolar per les colònies. Unes activitats que, com explicaré tot seguit, són expressió també de la renovació educativa i que tenen la virtut d'empeltar l'educació formal amb la no formal.

2.6. Les colònies escolars: un aspecte més de la renovació educativa de la ciutat

Les primeres colònies escolars que coneixem s'organitzen el 1876 al cantó suís d'Appenzell i ràpidament s'escampen per diversos llocs d'Europa. Arriben a Espanya el 1887 sota l'empara de La Institución Libre de Enseñanza. El 1893 arriben als països catalans de la mà de les Associacions d'Amics del País. L'Any 1906 l'Ajuntament de Barcelona organitza les primeres colònies escolars per als infants de les escoles públiques de la ciutat i el 1916 ho fa l'Ajuntament de Girona (ho organitza l'Ajuntament i ho gestiona la Junta Local de Primera Ensenyança). Aquest primer any hi van nens i nenes de totes les escoles (públiques i privades) de la ciutat però qui més se'n beneficia, no hi ha dubte, són els del Grup Escolar Joan Bruguera. L'emplaçament triat és l'Escala.

L'èxit d'aquesta proposta és tan gran entre els escolars de la ciutat que els anys següents doblarà l'assistència i es faran dos grups que van a diverses poblacions, majoritàriament de la costa: els llocs més sovintejats són l'Escala, Palamós, el Collell, Calella de Palafrugell, Sant Antoni de Calonge, Roses, Sant Pere Pescador, Cadaqués i Sant Feliu de Guíxols.

El primer director de les colònies escolars de Girona ciutat fou Joan Gomis i Oromí, mestre del Grup Escolar Joan Bruguera i fou ajudat per Emili Batlle, Remei Condom (ambdós de la mateixa escola) i Juliana Corral. L'any següent, i arran de la mort sobtada del senyor Gomis, n'agafà la direcció Joaquim Font i Fargas, professor

de la Normal, ajudat per Miquel Santaló, Maurici Gelabert i Albert Gomis. La direcció de la colònia de nenes va anar a càrrec Dolors Baliarda, en aquest cas ajudada per Juliana Corral i Concepció Isern.

El destí d'aquesta proposta educativa estarà sotmès als avatars dels canvis polítics: expansió fins al 1923, contracció durant la dictadura de Primo de Rivera, resorgiment amb força durant la II República, per passar novament a una etapa de recessió durant el franquisme.

Valgui com ampliació de l'explicació que acabem de donar el fet que el 1924, les colònies escolars foren suprimides i a Girona foren substituïdes per sortides puntuals i excursions pels voltants de la Ciutat, un fet que serà molt criticat per la premsa local. L'any 1929 el diari *L'autonomista* organitzà unes colònies escolars per a nens i nenes dirigides per Cassià Costal, que aleshores feia de professor de pedagogia a l'Escola Normal de Girona. A les acaballes de la dictadura primoriverista es tornen a reintroduir i duraran fins al 1937, quan, a causa de la Guerra Civil es tornaren a suspendre. En qualsevol cas durant la II República Cassià Costal hi va tenir un paper destacat.

De la memòria de la Colònia del 1917 se n'extreu la urgència de crear una cantina escolar ja que es considera que l'esforç que es portava a terme durant els dies que durava la colònia —esforç en alimentació, salut, higiene corporal i demés— quedava estroncat un cop s'acabava aquesta activitat. La selecció dels nens, a les escoles de Girona anava a càrrec d'un equip de metges.

2.7. L'adveniment de la II República i la construcció de noves escoles graduades a la ciutat

Durant els anys de la Segona República, les escoles de la ciutat de Girona i d'arreu de Catalunya trobaran una empara institucional que promourà un ensenyament únic, laic i en molts aspectes renovador. Aquesta és la consigna del Govern republicà, un govern que s'esforçarà per a construir aules i escoles per anar completant el mapa escolar del país absolutament deficitari. Serà, sens dubte, una etapa d'il·lusions i esperances pel que fa a l'educació, la pedagogia i la política, que sovint aniran juntes. Potser ens pot ajudar a entendre aquesta interacció si sabem que Miquel Santaló, a qui ja ens hem referit anteriorment, fou el nou alcalde de Girona (i més endavant, Diputat al Congrés de Madrid, 1936) i que Cassià Costal fou el nou president de la Diputació. Això és un exemple del *pedagogisme republicà* que a Madrid fou representat per Marcel·li Domingo, en tant que fou mestre i ministre.

A la demarcació de Girona, durant els anys de la República en pau, es passarà de 589 mestres (1931) a 766 (el 1935), augmentat de l'1,81 a 2,38 el nombre de mestres per a cada 1.000 habitants. També es fomentarà la política de construccions escolars que, en el cas de la província de Girona es crearan 114 nous espais (entre escoles unitàries i aules d'escoles mixtes i seccions). A Girona ciutat, una d'aquestes noves escoles serà en molts aspectes emblemàtica perquè recull els principis arquitectònics higienistes propis de la pedagogia renovadora. Ens referim a l'escola Ignasi Iglésias (avui escola de Montjuïc).

L'escola de Montjuïc, dissenyada per Ricard Giralt i Casadesús, fou inaugurada el 1933 i ben aviat es convertí amb la nineta dels ulls de l'Ajuntament. S'aixeca al peu de la muntanya de Montjuïc, d'aquí li ve el seu nom popular, i és una escola destinada principalment als nens del barri de Pedret. Es tracta d'una escola graduada (amb la seva construcció, doncs, el Grup Escolar Joan Bruguera deixa de tenir caràcter únic a la ciutat) que es construeix segons les exigències de l'època, exigències que van d'acord amb els principis pedagògics progressistes, "...un edifici que permetés la interrelació entre cultura-esport-higiene; [un edifici] que se'l definia com a *palau de la cultura i de l'ensenyament*. (Marqués, S.; González Agápito, J.; 2005).

L'escola Ignasi Iglésias es construeix a l'aire lliure, fora de ciutat, pensada tant per aconseguir beneficis pedagògics i didàctics com per beneficiar-se del seu emplaçament mediambiental. Il·luminada, airejada i amb servei de dutxes per així tenir cura de la neteja dels nens. Aquesta escola, el primer director de la qual fou Silvestre Santaló, és considerada "...un dels més bells exemples d'arquitectura racionalista de la ciutat de Girona, amb les seves *plantes distribuïdes segons les funcions de les parts que l'integren*. Un centre escolar com a construcció funcional i que romp amb els cànons habituals i que parla d'un marc modern, digne, i simple per a la funció social que ha de complir l'escola en una democràcia... Un nou marc per a una escola feta amb la voluntat d'exercir *una influència decisiva que perdurarà tota la vida; influència que els nens transmeten als grans que, alhora, són en contacte amb l'escola*" (Marqués, S.; González Agápito, J.; 2005).

A banda d'aquesta escola cal també fer esment de la construcció del Grup Escolar Ramon Turró, conegut amb el nom del Col·legi Verd. Es tracta d'una escola graduada de noies, de tres graus inaugurat el 1933 i gràcies a les gestions que fa el diputat Miquel Santaló. En aquest mateix sentit també cal parlar de l'escola del carrer Eiximenis, que en aquest cas es tracta d'una escola graduada ampliada de noies, de quatre graus, a base de la unitària de la Sra. Auguet.

Les ànsies per estendre la renovació pedagògica a Girona ciutat i a tants altres llocs de Catalunya fins i tot es faran sentir durant la República en guerra (1936-1939). Durant aquest període a Girona, com a la resta del país, les escoles depengueren de l'Estat o de la Generalitat, en aquest darrer cas controlat pel CENU que activà una política a favor d'una escola renovadora i una escola per als infants. En aquest sentit, la Gironina Antònia Adroher, militant del POUM i regidora de Cultura de l'Ajuntament de la ciutat, afirma: "...volia que tots els infants de Girona tinguessin escola com més aviat millor i que s'hi trobessin bé per poder treballar i aprendre en les millors condicions possibles. Tots volíem lligar l'escola a la vida i fer-la viva i activa..." Per això es varen crear noves cantines, sales d'higiene i material escolar modern. De totes maneres, per les pròpies condicions de la guerra, i específicament per les condicions econòmiques d'aquest període, va ser difícil portar a terme aquest propòsit.

2.8. La grisor educativa del franquisme i la llarga travessia al desert

La victòria de les tropes insurrectes feixistes comportarà la liquidació gairebé de soca-rel de qualsevol manifestació progressista, renovadora i moderna. L'educació, Gironina, Catalana i Espanyola, no en quedarà pas al marge. Per això, durant molts anys, l'esperit renovador de l'educació a la ciutat quedarà pràcticament anorreat a excepció d'aquella renovació feta de portes endintre, amb la boca petita, amb el temor de ser descobert i castigat per fer una "cosa que no toca", anant contracorrent, amb perill de ser estigmatitzat.

L'anorreament al qual em refereixo es farà mitjançant els sistemes més bèsties que hom es pugui imaginar: crema de llibres i de material didàctic, prohibició de determinades pràctiques educatives, estigmatització de plantejaments didàctics i metodològics, depuració i exili, quan no directament mort, de mestres renovadors. La ciutat veurà com mestres, mestres-polítics-sindicalistes nascuts o vinculats a Girona hauran de marxar obligatòriament. En són un exemple Antònia Adroher i Miquel Santaló.

Les escoles que es construïran fins ben entrat el franquisme seran més aviat pobres i tristes, fosques, lletges, i convidant poc a fer-hi una educació entusiasta, oberta i participativa. Queda clar, doncs, que la renovació pedagògica brilla per la seva absència.

2.9. El tardofranquisme i la Transició: el nou despertar de la renovació pedagògica

La relativa descomposició del règim durant el tardo-franquisme àdhuc la presència d'una resistència social que, tot i ser feble, cada vegada serà més organitzada, tindrà clares conseqüències per a la renovació pedagògica.

En aquesta època, algunes escoles de Girona, com en altres llocs del país, es porten a terme accions testimonials que tot sovint entronquen dues preocupacions bàsiques: la de catalanitzar l'escola, per una banda, i la de renovar-la metodològicament, per l'altra. Són exemple d'això que expliquem la promoció d'algunes obres teatrals escolars dins d'assignatures concretes, la introducció de cançons populars en el currículum musical, la representació dels Pastorets per Nadal, etc. Tot plegat petites passes que deixaran de ser prohibides amb la llei General d'Educació de 1970, en tant que permetia que hi haguessin continguts i aprenentatges “con lengua nativa”.

La renovació pedagògica d'aquest període a Catalunya té un nom emblemàtic: *Rosa Sensat*, un moviment educatiu (més tard convertit en Associació de Mestres) fundat a l'any 1965 a Barcelona per Enric Lluch, Marta Mata, Maria Teresa Codina, Jordi Cots, Pere Darder, Anna Maria Roig i Maria Antònia Canals –aquesta darrera, vinculada més endavant a la Ciutat en tant que professora de l'escola de mestres de la UdG i promotora de la renovació pedagògica de les matemàtiques arreu de comarques gironines, Catalunya i Espanya.

De Rosa Sensat en sortiran Escoles d'Estiu, tallers educatius, cursos i cursets celebrats a Barcelona on hi aniran

mestres d'arreu de Catalunya, també de Girona ciutat, amb l'objectiu d'aprendre bé l'ofici i de fer una "altra" escola. Una escola i una educació que en molts aspectes s'emmiralla amb la de la II República: lligada al territori, amb un fort compromís social i no pas al marge del moviment polític i sindical que s'anava coent.

Les Escoles d'Estiu de Rosa Sensat irradiaran experiències similars arreu de Catalunya. La primera Escola d'Estiu de la Ciutat de Girona durant aquest nou període es celebrà el 1971 i es pot considerar el tret de sortida de la renovació pedagògica a les nostres comarques. En foren les impulsores Dolors Fulcarà, Victòria Barceló, Pilar Busquets i M. Àngels Espanyol, totes elles havien participat anteriorment a les Escoles d'Estiu de Rosa Sensat. Valgui com a dada orientativa el fet que hi participaren 102 ensenyants (14 homes i 88 dones); la gran majoria (61) provenien de l'escola pública tot i que també n'hi havia de la privada religiosa (17) i no religiosa (13). Aquesta Escola d'Estiu, a diferència de les de Rosa Sensat, fou promoguda per mestres públics és a dir, que treballaven a l'escola pública i s'esmerçaven per canviar-la des de dins.

A la tardor d'aquell mateix any es continuaren les activitats formatives, acollint un nombre cada vegada més elevat d'ensenyants que es delectaven per millorar la seva formació.

El 1972 es va celebrar la II Escola d'Estiu però la tercera va haver d'esperar tres anys, el 1975. L'Escola d'Estiu d'aquest any, a diferència de les anteriors, fou impulsada per una colla d'estudiants de primer curs de Ciències de l'Educació del que aleshores era el Col·legi Universitari

de Girona, que depenia de la UAB. La III Escola d'Estiu portà el nom de "Dalmau Carles".

Durant aquest període cada Escola d'Estiu tindrà el seu caràcter propi: reivindicació i crítica de la situació general de l'ensenyament, 1976; propostes d'alternatives pedagògiques al servei de la societat democràtica, 1977; descobriment dels lligams entre escola catalana i escola activa, 1978; la catalanització de les escoles, 1979; etc.

Totes les escoles d'estiu tindran, com a mínim, un parell d'elements comuns: en primer lloc són trobades de mestres i ensenyants que hi van voluntàriament i perquè els interessa; i en segon lloc, són una plataforma que els permet posar en comú interessos, preocupacions, il·lusions i esperances per construir una escola pública, catalana i de qualitat a redós d'un perfil de mestre amb una implicació social i política notòria. Les Escoles d'Estiu seran, a més, un espai de sacejada pedagògica i d'autoformació professional. I seran també, no ho oblidem, un lloc on es troba gent que s'ho passa bé.

Les Escoles d'Estiu de Girona ciutat ben aviat tindran un efecte expansiu a les comarques de la demarcació en el sentit que aniran sorgint moviments de mestres, grups de mestres que organitzaran actes similars en formats variables. El 1977 mentre Girona celebrava la V Escola d'Estiu a Olot s'organitzava la I'Escola Olotina d'Ensenyants; el 1979 els mestres de l'Alt Empordà celebren unes jornades, el 1980 un grup de mestres de Ripoll organitzà les I Jornades Pedagògiques del Ripollès; el 1985, les jornades de formació que venien fent els mestres de la Selva les transformen amb la I Escola d'Estiu d'aquesta comarca, i

aquest mateix any els mestres de la Cerdanya organitzen la I Setmana Pedagògica de la Cerdanya.

A la Ciutat i arreu, com ja s'entreveu a les línies precedents, les Escoles d'Estiu aniran de bracet de diversos moviments de renovació pedagògica: grups de mestres associats que esdevenen motors de tallers, de cursos i cursets i de publicacions *ad hoc* per deixar constància de la feina feta i, sobretot, per difondre pensament i idees entre els associats. En aquest sentit és com si es repetís la història (amb modificacions i, per descomptat amb un nou context) de les Converses Pedagògiques de 1903.

A Girona capital el germen del Moviment de Renovació Pedagògica (MRP) pren forma al voltant del Grup Promotor de l'Associació d'Exalumnes de la Normal. Es tractava d'un grup que havia sorgit com a vehicle aglutinador de les inquietuds de la renovació pedagògica i de la lluita laboral del magisteri. Aquest grup es convertí, el 1977, en Comissió de Qualitat de l'Ensenyament i, el 1979, en Moviment de Mestres per a una Escola de Catalunya. El màxim esplendor l'assolí l'any 1980, moment en què tingué 476 socis.

En el transcurs dels anys d'existència, el Moviment de Mestres va treure diverses publicacions: el butlletí *Escola* (butlletí que actuava com a portaveu de l'Associació), el *Full Informatiu*, i els opuscles *Nosaltres també!* (sobre l'ensenyament en català a les comarques gironines), *Som-hi tots; 200 llibres de text per a l'ensenyament en català a preescolar i EGB; el català, una llengua mil·lenària per al futur de Catalunya*.

Tornant però a les Escoles d'Estiu de Girona cal dir que poc a poc es van anar apagant fins que pràcticament s'es-

morteïren del tot. No és un fet exclusiu de la Ciutat, quelcom semblant passà a la resta de comarques gironines que havien estat capaces de pujar al carro de la formació “autogestionada”; i quelcom semblant succeeix a la resta del país tot i haver-hi els seus més i menys.

En qualsevol cas, a què es deu això? Com s’explica? Tot i que l’anàlisi està per fer, podem trobar unes primeres explicacions intuïtives, algunes de les quals lliguen aquest procés amb l’esmoreïment de la societat civil. A la darreria de la dècada dels 80 i principi dels 90 del segle passat, Catalunya experimenta, malgrat el que es digui des de la versió oficial, un adormiment de la societat civil, inclosa la “societat educativa”. N’hi ha que prefereixen dir-ne una “normalització” en el sentit que tot allò que venia fent la societat de base durant els darrers anys del franquisme i la Transició, amb el pas del temps se suposa que ho ha anat assumit l’administració. De fet, en el camp de la formació permanent ha succeït força això: primer el Departament d’Educació, després els ICE i ara els serveis educatius han anat assumint les funcions de les Escoles d’Estiu, les Converses Pedagògiques, les trobades de formació, etc.

En qualsevol cas, el fet que avui el bullici renovador que havia tingut Catalunya temps enrere no existeixi, vol dir que no hi ha renovació pedagògica a les nostres escoles? Enllestir aquesta pregunta amb brevetat és quasi un sacrilegi perquè és obvi que requereix d’un article o millor dit, d’una tesi sencera. Però acceptant que som al final de l’article i pretenent només aportar alguns elements a considerar per una futura discussió, sí que crec que podem dir-hi alguna cosa.

Si avui ens passegem per les escoles de la ciutat –i el mateix passaria si ho féssim per les de la demarcació de Girona o de Catalunya– el més probable és que ens trobem ens situacions molt diverses: amb mestres renovadors i amb mestres conservadors; amb aules que es preocupen per estar al dia i aules que són un clon de les de fa cinquanta anys, amb escoles amb projectes potents i on es respira renovació per totes bandes i amb escoles que van fent la viu viu... En resum, que malgrat que els temps no hi acompanyin, la renovació pedagògica continua existint. La prova d'això és que trobes mestres que, com els mestres renovadors de principi de segle xx, continuen preguntant-se què podem fer per millorar l'educació? Què podem fer millorar el procés educatiu i d'aprenentatge? Ara bé, no deixa de ser sorprenent que bona part dels aspectes que preocupaven als mestres renovadors d'aleshores són vigents en els renovadors d'avui... Això vol dir que la renovació pedagògica ha avançat menys del que molts de nosaltres pensem? O és que un i altres resulta que estan preocupats per una essència que, ben mirat, és el “moll de l'ós” de la millora del fet educatiu?

Bibliografia

- AD.; (1980); *La renovació pedagògica a l'Ensenyament Primari (1900/1936)*. L'aportació dels mestres gironins. Antologia de textos. Diputació de Girona, Girona.
- GONZÁLES-AGÀPITO, J.; MARQUÉS, S.; MAYORDOMO, A.; SUREDA, B.; (2002); *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- MARQUÉS, S.; FEU, J.; PUJOL, D.; (2005); *L'escola*. Col·lecció Quaderns de la Revista de Girona. Diputació de Girona, Girona.
- MARQUÉS, S.; PUIGBERT, J.; (1986); *75 anys del Grup Escolar de Girona. 1911-1986*. Escola J. Bruguera. Girona.
- MARQUÉS, S.; TEIXIDOR, A.; (2009); *Col·legi Verd. 75 anys d'història*. CCG Edicions, Girona.
- MESTRAS, L.I.M.; (1999); *Mestres d'aquell temps*. Grup de mestres de l'Empordà, Girona.
- MONÉS, J.; (1977); *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1933-38)*. La Magrana, Barcelona.
- PALLACH, J.; (1978); *Els mestres públics i la reforma de l'ensenyament a Catalunya*. CEAC, Barcelona.
- PORTELL, R.; Marquès, S.; (2006); *Els mestres de la República*. Ara Llibres, Badalona.
- Revista de Girona*. Monografia: *L'arquitectura escolar pública*. Diputació de Girona, núm. 232, setembre-octubre 2005.
- SOLER, P.; (1995); *L'educació en el lleure a Girona*. Universitat de Girona, Girona.

- 1 Segona República i Guerra Civil a Girona (1931-1939)
- 2 Església, societat i poder a Girona. Segles XVI-XX
- 3 Girona i la Guerra del Francès (1808-1814)
- 4 Girona 1939-1953
Exilis, repressions i complicitats
- 5 Ensenyar i aprendre. Mestres i estudiants a la Girona del segle XX

 Generalitat de Catalunya
Departament d'Educació
Serveis Territorials a Girona

Universitat de Girona
Departament de Pedagogia

ISBN 978-84-8496-151-2

9 788484 961512

Ajuntament de Girona